EKONOMINIŲ MOKSLŲ BIBLIOTEKA
Nr. 13
Red.: *A. Janulaitis*

D. H. Robertson, Money

D. H. ROBERTSON

PINIGAI

Vertė
K. LUKŠA

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS

KAUNAS „Raidės" spaustuvė 1938

EKONOMINIŲ MOKSLŲ BIBLIOTEKA
Nr. 13
Red.: *A. Janulaitis*

D. H. Robertson, Money

D. H. ROBERTSON

PINIGAI

Vertė
K. LUKŠA

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS

KAUNAS „Raidės" spaustuvė 1938

TURINYS

PIRMAS SKYRIUS

TEIGIAMOS IR NEIGIAMOS PINIGŲ PUSĖS

ANTRAS SKYRIUS

PINIGŲ VERTĖ

I. Pinigų vertės sąvoka

II. Kaip nustatoma pinigų vertė

TREČIAS SKYRIUS

PINIGŲ KIEKIS

I. Pinigų rūšys

2. Bankinių pinigų kiekis

III. Grynųjų pinigų kiekis.

KETVIRTAS SKYRIUS

AUKSO VALIUTA

PENKTAS SKYRIUS

PINIGAI IR TAUPYMAS

ŠEŠTAS SKYRIUS

PINIGAI DIDŽIAJAME CHAOSE

I. Valiutų žlugimas

II. Valiutų atstatymas

SEPTINTAS SKYRIUS

STANDARTO PROBLEMA

AŠTUNTAS SKYRIUS

KONJUNKTŪRŲ PROBLEMA

Prakalba

§ 1. Nauja šios knygos laida šiuo metu buvo iššaukta pasaulinės monetinės sistemos painiavos, kuri neleido šį veikalą pagrindinai peržiūrėti bei papildyti, kaip tai buvo padaryta 1928 m. Iš antros pusės, norint tuo pasitenkinti, šen bei ten kiek palopant — susidarytų tik klaidingas vaizdas, tartum ši knyga vaizduotų esamą būklę. Išskyrus I, II, V ir VIII skyrius, kurie, tur būt, iš esmės nereikalingi jokios drastinės revizijos, ši knyga atitinkamai (tatai aiškiau bus matyti, susipažinus su turiniu) duoda vaizdą to pasaulio, kuris pasižymi žymia ūkiška veikla ir kuris dėl to — kad ir nedrąsiai — tebesilaiko neseniai atstatytos aukso valiutos. Tikiuosi, kad šis atvaizdavimas turi tam tikro įdomumo ir tam tikros naudos, manau reikiant betgi pabrėžti, kad jokiomis pataisomis negalima jo pakeisti taip, kad jis atitiktų 1932 m. pasaulio vaizdą.

Esant tokiai padėčiai, man atrodo, kad bus tinkamiausia perspausdinus 1928 m. išėjusią laidą. Tačiau pradedančiųjų patogumui ne pro šalį yra trumpai nurodyti, kad Anglija 1932 m. rugsėjo mėn. atsisakė nuo aukso standarto (žiūrėk ypatingai 39—40, 56, 63, 106, 119—122 p.), ją pasekė Skandinavija, daugumas dominijų ir kai kurie kiti kraštai; kad aukso devizų sistema Indijoje virto sterlingų devizų sistema, gi Europoj pirmoji praktiškai nustojo egzistuoti (63—65 p.); kad eilė Europos valstybių laikosi įsikibę į nominalinį aukso standartą pagalba įvairiarūšių kontrolių, kurios (56 p.) duotą nusakymą padaro nepritaikomą; kad Anglijos Banko fiduciarinė emisija esamu laiku sudaro £ 275.000.000 (53 p.); ir kad nuo 1928 m. aukso kainolygis išsivadavo (jei iš viso kada nors yra buvęs labai ankštas ryšys) iš amerikinės bankinės sistemos kontrolės (68 p.) ir krito maždaug visu trečdaliu (113 p.).

§ 2. Ši knyga yra mažiau ar daugiau savyje baigta savarankiška visuma. Tačiau savo pirminėje formoje ji buvo drau-

ge antrasis serijos tomas ir dėl įsakmaus pinigų vertės teorijos nagrinėjimo, kaip ypatingo bendrosios vertės teorijos atvejo, yra susijusi su tos serijos pirmuoju tomu, — Henderson'o „Supply and Demand", — tuo tarpu jos reikšmė kitiems šios serijos tomams glūdi išvadose, prie kurių ji priveda. Pasirodo, būtent, kad pinigai pagaliau yra antraeilis dalykas, todėl nei iš revoliucioniškiausios, nei iš „solidiškiausios" pinigo politikos negalima laukti tų trinimųsi ir nedarnumo pašalinimo, kurių šaknys glūdi gilesniuose esamos ūkio santvarkos sluoksniuose ir, gal būt, pačioje žmonių prigimtyje.

§ 3. Šis kūrinys yra vadovėlis, ne tyrinėjimo mokslo darbas. Dėl to aš labai laisvai ir — išskyrus kai kuriuos labai specialius punktus — be ypatingų nurodymų naudojausi kitų idėjomis ir darbais. Šioje vietoje norėčiau vien apskritai nustatyti, kad aš esu dėkingas ypač standartiniams Marshall'o, Pigou, Cassel'o, Knapp'o, Irving Fisher'o, Hawtrey'o, Taussig'o ir Withers'o veikalams. Kiek tai liečia VI skyriuje nagrinėtą dalyką, dėkingai nurodau Gregory ir Jack'o darbus. Didžiai dėkingas lieku už J. M. Keynes nuopelnus kaip pirmai laidai, taip ir naujai 1928 m. laidai, nes tie nuopelnai laikui bėgant nesumažėjo. Pagaliau norėčiau pastebėti, kad daug minčių ir keletą vietų paėmiau ir iš savo knygos: „Banking Policy and the Price Level", ir savo paskaitos „Theories of Banking Policy", atspausdintos „Economic Essays and Addresses" (abu veikalai išleisti P. S. King and Son leidyklos).

§ 4. Dėl trumpumo ten, kur argumentacijų eigoje ankstyvesnėje vietoje gauta išvada bus naudojama kaip premisa, dažnai turėjau pasitenkinti tik nurodydamas puslapius ir negalėjau, išsamiai pakartodamas pačias išvadas, palengvinti skaitytojui paties dalyko. Jei šie kelrodžiai skaitytoją erzintų, tai gali jų ir nepaisyti, bet tada jis nustoja teisės skųstis, kad nauji argumentai perdaug jį vargina bei apkrauna jo atmintį ir apsunkina suvokimą. Joks skaitytojas nieku būdu nėra verčiamas abu priedus žiūrėti.

D. H. Robertson

Cambridge, 1932 m. rugsėjo mėn.

PIRMAS SKYRIUS

Teigiamos ir neigiamos pinigų pusės

1. Įvadas. Pinigai nieku būdu nepriklauso, kaip dažnai manoma, prie svarbiausiųjų gyvenimo dalykų, bet vis dėlto jie labai įdomus ir reikšmingas ūkio mokslo objektas. Iš tikrųjų, ekonomisto uždavinys šiuo atžvilgiu visuomet dvigubas. Visų pirma jis turi bandyti prasiskverbti pro pinigų dangą, kuri siaučia ir dengia daugumą ūkio reiškinių. Jis turi patikrinti, kas darosi su realiomis gėrybėmis bei patarnavimais ir, be to, kas vyksta tikrųjų reikmenų tenkinimo srityje. Bet tai atlikęs, jis turi grįžti ir dabar jau tirti faktiną pinigų mechanizmo veikimo ir jo netobulo valdymo įtaką gamybai bei socialinio produkto paskirstymui.

Kiek toks tyrimas būtinas, ypač aiškiai pasirodė, kai pakrikiais pokariniais metais valiutų sistemos visame pasaulyje atsidūrė visiškoje netvarkoje. Tada jau kiekvienas pradėjo kreipti dėmesį į pinigų sistemas, panašiai, kaip į kepenis, apie kurių buvimą sveikas būdamas vargu kas težino, bet jomis susirgęs, staiga labai jomis susidomi. Veik kiekvienas tuo metu patyrė, kokiems smarkiems svyravimams turėjo pasiduoti pinigų perkamoji galia gėrybių atžvilgiu, kurias geidė už juos pirkti, ir daug kas stebėjo, kad ir ne taip gyvai, kokius smarkius svyravimus turėjo pergyventi jų šalies pinigų perkamoji galia užsienio valiutų atžvilgiu. Šiuo metu mes dar kartą išplaukėm į ramiuosius vandenis. Šiandien pinigų problemos mažiau krinta akysna, nei praeitų metų laikotarpyje. Tačiau, to nepaisant, tyrinėti jos ne mažiau įdomios, kaip ir tada, ir jas gvildenti bei išspręsti nūdien, kaip ir visada, būtina, norint surasti tikrą prieigą prie tų gyvenimui svarbių gamybos ir socialinio produkto paskirstymo klausimų, kurie gvildenami kitose šios serijos knygose.

2. **Pinigų apibrėžimas.** Pirmiausia patartina nustatyti, kaip iš viso reikia suprasti pinigų sąvoką. Bet, kaip žinia, tarp ekonomistų dėl pinigų sąvokos nėra sutarimo, tad arčiau į definicijos klausimą nesigilinsim ir tai daryti nėra reikalo, nes pinigų sąvokai, — kaip ir daugeliui kitų ekonominių teorijų sąvokoms, — svarbu ne tiek tai, kurios galimų reikšmių siejamos su terminu, bet tik tai, kad jis iš viso pagrindžiamas aprėžta vienareikšme prasme ir toliau jį naudojant to laikomasi. Šioje knygoje pinigais laikoma visa tai, kas visuotinai priimama gėrybėms mokėti arba vykdyti kitiems ūkiškiems pasižadėjimams. Jeigu daiktai, kurie, kaip pav., kai kurių vyriausybių notos, paskirties atžvilgiu turėtų būti pinigai, tačiau prievolėms padengti visuotinai daugiau nebepriimami, tai jie nustoja eiti pinigų funkcijas ir ekonomistui dėl to nustoja būti pinigai. Iš kitos pusės, tokie daiktai, kaip, pav., tabakas, gyvuliai, cino rakandai arba konservuota mėsa apskritai nelaikomi pinigais, bet jei jie plačiai priimami pasižadėjimams pildyti, mūsų prasme yra laikytini pinigais[1].

Ši visuotinio rinkos einamumo aplinkybė paprastai, kad ir ne visuomet, yra susijusi su kitu momentu, su tuo, būtent, faktu, kad pinigai išreiškiami vienetais, — kaip tai žmonės yra pratę daryti, — kuriais skaičiuojama visų į mainus patenkančių gėrybių bei patarnavimų vertės. Ši tat aplinkybė turima galvoje, kada pinigų teorijos vadovėliuose kalbama, jog pinigai yra ne tik „mainų priemonė“, bet drauge ir „vertės matas“. Vis dėlto šis konstatavimas, paėmus jį tiesiogine prasme, pilnai nesiderina su mūsų tik ką pasirinktuoju pinigų apibrėžimu. Bet lengva išaiškinti, kad ne visa, kas naudojama kaip mainų priemonė, turi būti vertės matas. Visai pakanka, kad ji išreiškiama bet kokio vertės mato vienetais. Jeigu, pav., John Smith'o čekiai jo pasižadėjimams sumokėti visuotinai priimami, tai, mūsų apibrėžimo prasme, jie pilnai laikytini pinigais, ir lygiai taip pat Anglijos Banko £ 5 notos, kurios Didžiojoje Britanijoje visur priimamos, neabejotinai yra pinigai. Tačiau

---

[1] Dėl alaus, kuriuo apie XIX amžiaus vidurį Staffordshire'o kasyklose apmokėdavo dalį darbo algų, vienas naujesnių istorikų pastebi: „Ši apyvartos priemonė buvo labai populiari ir labai likvidi, tik jos buvo per daug išduodama ir sunku buvo ją laikyti“. (*Fay*, Life and Labour in the Ninoteenth Contury, psl. 197.).

niekas savo pajamų arba verslo apyvartos neskaičiuoja John Smith'o čekių arba ir Anglijos Banko notų vienetais, bet kiekvienas anglas skaičiuoja savo pajamas ir atlieka savo transakcijas svarų sterlingų vienetais, ir J. Smith'o čekiai, kaip ir Anglijos Banko notos, savo ruožtu reiškiami tam tikrais tų vienetų kiekiais.

Pinigai tat yra kažkas, kas plačiai priimama pasižadėjimams vykdyti; bet daiktas kaipo taisyklė nebus plačiai naudojamas šiam tikslui, nebent jei jis yra išreikštas kiekiu tam tikrų vienetų, kurie yra imami gėrybių bendrai vertės matu ar standartu. Tuos sunkumus, kurie susiję su šia „vertės vieneto" sąvoka, gvildensime vėliau. Lygiai turime šioje vietoje praleisti įvairių esamų pinigų r ū š i ų nagrinėjimą ir būdą, kaip jomis sudaromos įvairios valiutų sistemos. Todėl tolesni aiškinimai apima pinigus a p l a m a i, aukščiau minėto nusakymo prasme.

3. Pinigų nauda vartotojui. Mūsų eilinis klausimas skiriamas pinigų vartojimo naudingumui. Mes esame tiek pripratę pinigus vartoti, kad reikia tam tikrų fantazijos pastangų, norint suvokti, kiek turime būti jiems dėkingi. Žinoma, tie, kurie buvusioje valiutų netvarkoje matė sveikos pinigų būklės naudos nykimą, pakankamai turėjo progos pažinti nemalonius ir nelemtus tokią padėtį lydinčius ir jos pasekmių reiškinius.

Pirmas svarbus patarnavimas, kurį atlieka pinigai, yra tas, kad jie įgalina vartotoją pareikšti jo perkamąją galią ir statyti reikalavimus visuomenei tokia forma, kuri jam labiausiai tinka. Jei nebūtų pinigų, tada kiekvieno tiekinys turėtų būti apmokamas natūralijomis; ir jeigu jos būtų griežtai racionuojamos, arba jeigu būtų leista imti neribotą jų kiekį, tai ir pirmu ir antru atveju būtų eikvojama. Pirmu atveju ūkiškieji subjektai būtų priversti imti vienų gėrybių bei patarnavimų daugiau ir kitų mažiau, nei jie iš tikro reikalingi. O antru atveju jie būtų gundomi imti kai kurių gėrybių virš saiko. Pinigų gi sistemos patogumas ir yra kaip tik tas, kad visuomenė jos padedama gali sužinoti, ko ir kiek ūkiškieji subjektai reikalingi, ir kad tada jie gali, dėl gamybos krypties bei kiekio, pasirinkti b ū d ą, kuris patikrina maksimalinį jos aprėžtų gamybinių jėgų išnaudojimą. Ir individualiniam ūkiškajam subjektui pinigai patikrina galėjimą tomis reikmenų patenkinimo p r i e-

monėmis, kurios jam naudoti prieinamos, pasiekti iš tikro aukščiausią aktualaus reikmenų patenkinimo laipsnį. Jie pagelbsti, kad nereikėtų išsižadėti kelionių autobusu, nei susilaikyti nuo gausaus gėrėjimosi Charlie Chaplin'u.

Kiek ūkiškieji subjektai šiuo galėjimu naudojasi, priklauso, žinoma, nuo jų gabumų tinkamai įvertinti tuos įvairius reikmenų patenkinimo dydžius, kuriuos suteikia atskiros vieno penso ar šilingo panaudojimo progos, kaip lygiai ir nuo jo valios jėgų pagal tokį sprendimą veikti. Kai kurie ūkiškieji subjektai šį galėjimą, „visa iš jų pajamų išgauti", pilnai išnaudoja, tuo tarpu kiti yra linkę patogiam tradicinio išlaidų ūkio papročiui ir pažiūrai, kad būti laisviems nuo per didelio galvosukio ir skaičiavimo darbo, kaip pinigai sunaudoti, jau atstoja keletą materialaus patenkinimo praradimų. Kartais, žinoma, ir iš to galima turėti ypatingą reikmenų patenkinimą, kad dėl reikmenų patenkinimo iš viso nereiktų sau galvos kvaršinti ir visa „šiaip sau" leisti. Kaip bebūtų, tačiau ši pirminė teisė pinigines pajamas gauti ir jas laisvai išleisti, t. y. pačiam norimas realias pajamas per tai įsigyti, nepaprastai vertinama; tai puikiai mums pavaizduoja skaitant aprašymus apie kovas prieš truko sistemos (darbo algų atlyginimas natūra) algų mokėjimo būdus arba stebint jaunavedžių veidus, kurie atidaro gautą dovanų siuntinį ir jame randa, sakysim, jau septyniolikta rašalinę.

Žinoma, iš kitos pusės yra atsitikimų, kur pinigai nereikalingi. Antai, mes naudojamės keliais be ypatingo užmokesnio, o kitais atvejais, pav., kareiviams ir tarnams, didesnis atlyginimas natūra pasirodo abiem šalims esąs naudingas. Pagaliau, galime nurodyti ir tai, kad drąsiose ateities idealių ūkiškų visuomenių fantazijos konstrukcijose pirmosios svarbos produktams paskirstyti yra taip pat išgalvota labai dažnai visokių — bepiniginių — pasiskirstymo sistemų. Bet kadangi net ir toks idealus ūkis vargu bau disponuoja neribotais turtais, o, antra vertus, individų reikmens ir jame veikiausiai yra skirtingi, tad visų pirma ta teisė, kurią kiekvienas individas turi į socialinį produktą, turėtų būti ribota, o antra, ūkiškiems subjektams realizuojant savo teises, turėtų būti duota tam tikra pasirinkimo laisvė bei platumas. Tuo būdu ir šioms sąlygoms esant turėtų egzistuoti kokia nors pinigų rūšis — bene certifikatai, kitaip tariant, visuotini orderiai į realias pajamas, kurie atskirų ūkiš-

kųjų subjektų būtų realizuojami ir konkretizuojami pagal jų pačių nuožiūrą. Tuo būdu pinigų reikmuo visuomet lieka nepašalintas tada, kai iš turimo riboto produktyvinių jėgų kiekio — arba kitaip tariant, iš tam tikros žmogaus gamtoje viešpatavimo padėties — turi būti išgauti galimai didžiausi ūkiškųjų subjektų reikmenų patenkinimo vaisiai.

4. **Pinigų nauda gamintojui.** Antras svarbus pinigų patarnavimas yra tas, kad jie ūkiškus gamintojus įgalina koncentruoti dėmesį į jų specialią gamybą, kuo jie sėkmingiau gali prisidėti bendrajai gėrybių ir patarnavimų srovei sudaryti, kuri reiškia visuomenės ūkio realias pajamas. Iš tikro, „perėjimas“ iš natūralaus ūkio į piniginį istoriškai yra glaudžiai susijęs su — produktingumą keliančia — darbo padala ir verslų diferenciacija. Viduje šių dviejų vyksmų sąsajos logika yra aiški. Aukšta darbo specializacija bei diferenciacija, kuriomis remiasi mūsų ūkio sistema, būtų visai neįmanoma, jeigu kiekvienas didesnę savo laiko ir jėgų dalį turėtų sunaudoti tam, kad savo produktus — natūra — galėtų išmainyti į jam reikalingas žaliavas ir vartojamąsias gėrybes.

Tai ypač galioja nūdien viešpataujant „kapitalistinio“ stambaus ūkio ir masinės gamybos sistemai. Šią sistemą, — kurios įvairios pasireiškimo formos kitur[1] buvo išsamiau nagrinėjamos, — šiuo atžvilgiu galime pakankamai tiksliai apibūdinti konstatuodami, kad didžioji darbininkų masė joje dirba už darbo algą pagal „kapitalisto“ nurodymus, kurio žinioje yra jų bendras gaminys ir kuris kiekvienam paskiram darbininkui duoda dalį jo gavinio. Jau grynai prekybiškai būtų nepakenčiama, jei kiekvienas „stambus kapitalistas“ — pav., plieno įmonės savininkas arba geležinkelių bendrovės direktorius — būtų priverstas visus jo darbininkams reikalingus daiktus laikyti sandėlyje ir juos dalinti jiems. Nors tokia sistema, kaip patyrimas rodo, tam tikroms aplinkybėms esant ir tam tikrose ribose yra galima, būtent tada, kai ji — kaip truko sistemos atveju — „kapitalistui“ praveria pridedamąjį pelno šaltinį, arba kada ji — kaip 1919 metų vokiečių angliakasių sviesto ekstra atlyginimo atveju — darbininkams sudaro ypa-

---

[1] *D. H. Robertson:* „The control of industry“, London and Cambridge 1922.

tingą paskatinimą, arba pagaliau, kada ji — kaip tarnų atveju — abiem pusėm regimai teikia naudos. Bet aplamai „kapitalistui“ yra daug paprastesnis ir bendra taisykle vieninteliai vartotinas tas būdas, kad jis savo darbininkams atlygina pinigais, kuriuos pastarieji priima tvirtai tikėdami galį už juos nusipirkti jiems būtinų daiktų. Tuo būdu pinigai pasirodo kaip būtina kiekvienam didesniu mastu pravestam darbo pasiskirstymui sąlyga vis tiek, ar tai liečia įvairių verslo šakų atskyrimą ar vadovaujamojo ir vykdomojo darbo padalijimą. Ar tai jau suteikia pinigams garbingumo požymį, — žinoma, yra kitas klausimas, į kurį čia nenorime gilintis. Mums svarbiau yra parodyti vien tai, kad, jeigu kapitalistinio ūkio sistema materialiai pažangai buvo būtinas įrankis, tai tas pats tinka ir pinigų atžvilgiu.

Su šiuo antruoju pagrindiniu pinigų patarnavimu labai glaudžiai yra susijęs trečiasis, būtent, milžiniškas įvairių rūšių paskolų bei pirmyn mokėjimų palengvinimas. Aukščiau minėtieji darbo algų mokėjimai savo esme yra mokėjimai iš anksto, nes „kapitalistas“ definityviai disponuoti gaminiu gali tik gamybos pabaigos stadijoje, o tarpinėse gamybos stadijose dirbantieji darbininkai vis tik turi gyventi. Ir čia tam laikui nugalėti pinigai atlieka didelius patarnavimus, taip pat jie palengvina tarpusavį verslovininkų kredito teikimą ir plačiosios publikos taupmenų investavimą bei išskolinimą. Betgi taupyti ir skolinti pagaliau reiškia sutaupyti ir išskolinti realias gėrybes, o šie procesai yra galimi be pinigų; bet tada platesniu mastu — bent kol jie remiasi individualiais ūkiškais aktais — jie galėtų būti atliekami didžiai kliūtingu ir sunkiu būdu. Taigi ir dėl šios priežasties pinigų buvimas yra esminis momentas mūsų ūkio sistemos, kurios funkcionavimas taip nepaprastai daug pareina nuo fakto, kad kai kurie ūkiškieji subjektai yra pasiruošę jų gėrybėmis disponavimo galią perleisti kitiems, — tikėdamiesi, kad vėliau ji bus jiems kontragentų arba kokio nors trečio asmens grąžinta.

5. **Skolinimo ir taupymo piniginė priedanga.** Bet čia tuojau norėtumėm pabrėžti, kad šis trečiasis pagrindinis patarnavimas, kurį atlieka pinigų sistema, yra vienas iš dviejų didelių stabdžių ir pavojų, nes tai reiškia, kad pinigų skolinimo ir taupymo operacija yra paslėpta po pinigine priedanga, po

kuria vyksta visai kiti dalykai, negu atrodo žiūrint iš paviršiaus. Tam tikromis aplinkybėmis pinigų sistema gali taip paveikti, kad iš tikro esąs kredito ir taupymo noringumas lieka neišnaudotas arba beprasmiškai išeikvotas, taip kad tūkstančiai nustoja darbo, nors pakankamai yra kitų ūkiškųjų subjektų, kurie sugeba ir nori darbui palaikyti suteikti reikalingą taupmenų kiekį. Tarsi į paralitinę būtį patekęs pinigų mechanizmas tada būna visuotinės ūkio stagnacijos bei smukimo priežastis.

Kitais atvejais pinigų mechanizmas veikia atvirkščiu būdu, būtent, kai kredito procesus, kurie tikrumoje aplamai neegzistuoja, klaidingai parodo kaip esančius. Taip, pavyzdžiui, būna, jei gamybos priemonių pramonėje (geležies, laivų statybos, mašinų pramonėse) prasideda „boom" (pakilimas), ir „kapitalistai" šiose pramonių šakose, siūlydami didesnes darbo algas, traukia darbininkus į save. Šios darbo algos, kaip aukščiau buvo įrodyta, savo esme yra mokėjimai iš anksto, kurie remiasi „kapitalistų" daromais įvertinimais tos vertės atžvilgiu, kurią tautos ūkis vėliau suteiks statomiems laivams ir t. t., t. y. gamybos procese esančioms gėrybėms. Betgi darbininkai gautais pinigais nori pirkti ne šias gėrybes, bet jų pragyvenimui būtinas ir naudingas vartojimo gėrybes, ir štai pinigų ūkyje nėra jokio laido, kad pastarosios bus tikrai tada dispozicijoje, kada išmokamos piniginės darbo algos. Tokioms sąlygoms esant, gali atsitikti, kad pramonės įmonės pilnai veiktų, ir kad būtų aukštos darbo algos, o pirmos eilės vartojimo gėrybių vis dėlto trūktų. Nepasitenkinimas ir neramumas būna to pasekmės. Turėtų gi pats verslovininkas, prieš pradėdamas gamybos planą, rūpintis savo darbininkų mityba, drabužiais ir pramogomis, — kaip tai, pav., buvo geležinkelio statybos Anduose atveju, šimtais mylių atstu nuo visokios civilizacijos, — tai tokie sutrukdymai negalėtų įvykti; tiesa, iš antros pusės, ūkio pažanga tada vystytųsi nepaprastai lėtai ir sunkiai. Taigi stovime prieš faktą, kad pinigai — kiek jie lengvina kredito operacijas — materialinės pažangos ratus tepa alyva, o, iš antros pusės, kadangi žmonės yra linkę pinigus, t. y. orderius į gėrybes — kurios iš dalies visiškai neegzistuoja — sukeisti su pačiomis gėrybėmis, tai rezultate pinigai sukelia visą eilę painiavų bei apvylimų. Adomas Smith'as pinigus prilygino vieškeliui, kuriuo pristatomi į prekyvietę vienos srities gaminiai, bet kuris pats nepagamina nė vieno kviečio grūdelio. Šiuo atveju

betgi nieks nėra tiek pakvaišęs, kad vieškelį norėtų valgyti, o pinigų atveju visi vis nustemba, kai paaiški, kad jie nevalgomi, — panašiai pasakojama apie turkus, kad jie kiekvienais metais naujai stebisi žiemos atėjimu.

6. Pinigų vertės svyravimai ir socialinio produkto paskirstymas. Su šia pirmąja pinigų išvirkštine puse yra glaudžiai susijusi antroji, kuri remiasi ta aplinkybe, kad net ir normaliais laikais jų vertė nebūna visiškai pastovi, o anormaliais laikais ji nepaprastai svyruoja. Ką iš tikro reiškia „pinigų vertė", toliau turėsime išnagrinėti išsamiau, o čia duosime laikinį apibrėžimą, kad tuo suprantame pinigų perkamąją galią geidžiamų gėrybių atžvilgiu. Nors dabar, šioje ankstyvoje nagrinėjimo stadijoje, anaiptol nebūtų labai išmintinga, jei bet kuriose sąlygose pinigų vertės nekintamumą mes nustatytumėm kaip absoliučiai tikrą tikslą, tai vis tik be dvejojimo galime priimti tą sveiko protavimo tezę, kad smarkūs ir nereguliuojami pinigų vertės svyravimai yra nelemti ir kad vidutiniški svyravimai prima facie yra susiję su tam tikrais nuostoliais. Šiąja tat prasme laikinai ir nagrinėsime šią temą.

Kadangi visi, nuo žemės savininko iki darbininko, tik todėl galime gyventi, kad kiti ūkiškieji subjektai perka mūsų patarnavimus, — šį žodį imant plačiąja prasme, kuri apima ir turto naudojimus, — tai pinigų perkamosios galios kitėjimai mums būtų tada visiškai bereikšmiai, jei mūsų pinigų perkamoji galia kitėtų kitų patarnavimų atžvilgiu lygiai tuo pačiu mastu, kaip anų pinigų perkamoji galia kinta mūsų pačių patarnavimų atžvilgiu. Deja, tikrumoje dalykai vyksta kitaip. Dalis ūkiškųjų subjektų savo patarnavimus parduoda sąlygomis, kurios teisine sutartimi ar įpročio galia nustatomos ilgam laikui pirmyn ir reiškiamos nekintamais piniginiais dydžiais, tuo tarpu kiti gali labai lengvai savo patarnavimų kainas keisti, respektyviai kai kuriais atvejais gali būti lengvai priverčiami tatai daryti. Tat pinigų vertei kylant, pirmoji grupė aiškiai atsidurs geresnėje padėtyje, o jai smunkant — atvirkščiai. Pirmuoju atveju tie ūkiškieji subjektai gaus didesnės geidžiamoms gėrybėms disponavimo galios, antruoju mažesnės, nei kad jie yra tikėjęsi. Antrosios grupės ūkiškieji subjektai paprastai priešingai: krintant pinigų vertei gaus pelno, o pinigų vertei kylant turės nuostolių, nes jie naudojasi — ar tai gamybos ar vartojimo tiks-

lams — tų ūkiškų subjektų patarnavimais, kurių piniginis atlyginimas lieka pastovus, tuo tarpu jų pačių piniginės pajamos kitėja. Dėl šios priežasties kiekvienas, kad ir mažiausias pinigų vertės kitėjimas, jei jis iš anksto nebus pilnai numatytas, tarp šių dviejų asmenų grupių prives prie kitokio visuomenės ūkio realių pajamų paskirstymo, o labai smarkaus bei nuolatinio pinigų vertės smukimo atvejais, kaip tai po karo teko pergyventi daugelyje Europos kraštų, nesuskaitoma aukščiau minėtos grupės ūkiškųjų subjektų daugybė gali tapti visiško skurdo ir ūkiško smukimo aukomis.

Prieškariniais laikais labai lengvai ir gana tikrai galima buvo nurodyti, kurios visuomeninės klasės priklausė vienai ar antrai šių dviejų grupių. Pirmąją sudarydavo daugiausia laisvų profesijų žmonės, tarnautojai, valdininkai, mokytojai ir tie asmenys, kurie skolindavo pinigus valstybei ar verslo bendrovėms nominaliniais tvirtais procentais. Antroji gi apėmė „verslo pasaulį“, taigi tuos asmenis, kurie savo pajamas gaudavo iš įmonių, gamybos planavimo bei dirigavimo ir prekybos, ir kurių piniginės išlaidos darbo algoms ir procentams buvo reliatyviai pastovios, tuo metu, kai jų piniginės pajamos kitėjo proporcionaliai jų parduodamų gėrybių kainoms. Nors šis bendras nustatymas dabarčiai bendrais bruožais ir tinka, bet dėl išaugusios tam tikrų darbininkų kategorijų galybės ir dėl nesureguliuoto valstybės intervencionizmo būklė pasidarė kur kas komplikuotesnė. Antai, 1914—1920 m. laikotarpyje įvykęs didelis pinigų vertės kritimas ir beveik lygiai toks pinigų vertės kilimas, prasidėjęs kitais po to metais, privedė prie reikšmingo ir dažnai labai sauvalingo naujo pajamų paskirstymo ne tik tarp įvairių visuomeninių ir ūkiškų klasių, bet taip pat ir tarp įvairių tos pačios klasės asmenų.

Jeigu skaitytojas būtų geležinkelių bendrovės ar laivų statyklos akcininkas, tai jis veikiausiai būtų tos nuomonės, kad įvykę pakitėjimai jam padarė daug nuostolių; bet jei būtų jis motorų gamintojas arba geležinkelių konduktorius, tai turėtų, nors ir ne visam pasauliui, bent sau pačiam prisipažinti, kad dalykai ėjo ne taip jau blogai. Ir jo pažiūra į būsimus pinigų vertės kitėjimus veikiausiai taip pat priklausys nuo jo verslo rūšies ir nuo jo bendros ūkiškos padėties.

7. **Pinigų vertės svyravimai ir gėrybių gamyba.** Iki šiol parodytieji pinigų vertės kitimų padariniai anaiptol nėra vieninteliai. Priešingu atveju jie būtų aprėžti gėrybių paskirstymo srities ir vargu beturėtų tokios pagrindinės svarbos. Nors tada jie, rasit, nebūtų suderinami su visuomeninio teisingumo idealais, bet nebūtinai turėtų mažinti socialinį produktą ir net eventualiai galėtų jį žymiai padidinti. Šiuo atveju nuostolis vienos pusės reikštų pelną antros ir pastaroji pusė galėtų būti kaip tik tie, kurie tokių pajamų padidėjimų labiausiai reikalingi ir, gal būt, jų net labiausiai nusipelnę.

Tačiau faktinai kiekvienas smarkesnis ir ilgesnis pinigų vertės nepastovumas paliečia ne tik paskirstymą, bet taip pat visuomeninio ūkio realių pajamų gamybą; nes jis graso pakasti pamatus, kuriais remiasi mūsų ūkio santvarka: s u t a r t i s i r r a c i o n a l ų n u m a t y m ą. Visuomet reikia turėti prieš akis, kad mūsų ūkio sistema paremta teisine sutarties institucija, taigi tuo faktu, kad ūkiškieji subjektai tarpusavyje sudaro gera valia, bet privalomas sutartis tokio turinio, kad ateityje jie atliks tam tikrus veiksmus, už kuriuos atlyginimas jau dabar nustatomas pinigais. Smarkesni arba ilgiau trunką pinigų vertės kitėjimai žymiai kenkia tam pasitikėjimui, kuriuo vadovaudamiesi vedantieji ūkį sudaro tos rūšies sutartis. Žinoma, šį blogį galima pašalinti, jei sutartis išreiškiama ne pinigais, o kitomis vertybėmis. Be to, yra netgi galima prileisti, — bent daug kas taip tvirtina, — kad vieną gražią dieną visuomenė norėdama įkūnyti savo ūkiškus tikslus, apskritai gali atsisakyti laisvos sutarties, o pasikliauti kitu metodu, pav., ūkio diktatoriaus įsakomąja galia arba laisvu visuomenės linkimu teikti savitarpią pagalbą. Bet kol egzistuoja mums žinoma laisvo susitarimo sistema, tol ir tie pinigų vertės ekstra žygiai bus grasinančios nelaimės šaltinis.

Tačiau niekam iš mūsų visa ūkiškos veiklos gyvenimo apimtis nesutampa su ankšta, tiksliai nustatytų, formalių sutarčių sfera, ji siekia giliai į kalkuliacijų, lūkesčių ir spėjimų sritis. Ir čia tiek patys pinigų vertės svyravimai, tiek jų blogų pasekmių mažinimo bandymai — kuriuos visuomenė bėdos verčiama daro nesistemingu ir netvirtu būdu — yra labai pavojingi. Netgi tada, kai visuomenė sutarčių sąžiningai laikosi, ji retai gali tinkamai rūpintis sunkiai apčiuopiamais lūkesčiais. Pav., karo metu Anglijoje, nors tat nėra džiuginąs reiškinys, valdžia

bei profesinės sąjungos prižiūrėjo tuos kapitalistus, kurie, be abejojimo, atlieka svarbiausius gyvenimo patarnavimus: patiekia anglies, rūpinasi geležinkelių transportais ir butais. Tuo metu susidariusi situacija buvo gana paradoksiška. Juo ryškesnis kurios nors pramonės šakos svarbumas ir juo ji turėjo didesnės reikšmės, į ją kai kas sudėjo savo sutaupas, įliejo savo protinę energiją arba prisiėmė rizikos naštą, — juo uoliau, atrodė, valstybė rūpinasi, kad pinigų vertės kritimai žalingai veiktų tą pramonę. Čia tuo būdu turime panašų atsitikimą kaip kad svarbiausių pramonių darbininkų streikų atvejais, kada jiems vis prikišama, jog streikuodami prievartauja visuomenę. Tikriausiai: noblesse oblige, bet nereikia stebėtis, jei, tokių prievartos įpareigojimų spaudžiami, jie kartais pasidaro neklusnūs ir atsisako nuo bendro darbo. Todėl tenka įsakmiai pabrėžti, kad valiutų painiavos, kaip ir jų netvarkingi išnarpliojimo bandymai, stato pavojun nors nenusakomų, bet anaiptol ne iracionalių a n t i c i p a c i j ų pagrindus, iš kurių mūsų ūkio medis gauna bene vis dar didžiausią savo mitybinės medžiagos dalį.

Savaime suprantama, kad pinigų vertės kritimas nėra vienintelis arba pirmos eilės veiksnys, kuris tas anticipacijas paverčia niekais ir paraližuoja didžios vertės energijas; dar įsakmiau tai tinka josios ilgiau trunkančiam kilimui. Dėl pinigų vertės kilimų priežasties nukenčia ir netenka pasiryžimo tie, būtent, ūkiškieji subjektai, kurie savo rankose laiko ūkio mašinerijos vadovavimą, to pasekmėje tuomet sulėtėja gamyba ir dirvonauja energija.

Kelias, kuriuo traukia ši nelemtis, atrodo šitaip: kainolygio žemyn slinkimas parodo — kaip nakties metu kovos lauke švystelėjęs prožektorius — aibę kovojančių pavidalų, kurie kybo jų pačių susitarimų bei pasižadėjimų spygliuotoje vieloje. Nieks iš šių nelaimingųjų nežino, kas ir kaip pasibaigs. Kurį laiką kiekvienas daugiau ar mažiau sėkmingai stengiasi palaikyti savo prekių kainas, bet anksčiau ar vėliau pasiduoda bendrai tėkmei ir bando sumažinti savo sandėlių išteklius, kad jų nereikėtų dar daugiau nuvertinti. Ir jau pačioje pradžioje jisai daro antrą galimą žingsnį: jis sulaiko naujai užplūstančiųjų gėrybių tėkmę ir savo priekinį ūkiškąjį subjektą prašo nedidinti jo naštos. Fabrikantas tada pastebi, kad jo įpirkimai susitraukė nuo žąsies gurklio dydžio iki vištos akies, ir savo ruožtu sukasi kaip

išmanydamas. Jeigu jis esti senas ir prityręs ir išnešė sausą savo kailį, tai kuriam laikui pasitraukia nuo biznio ir verčiau keliauja jūromis arba eina į parlamentą. Jeigu jis jaunas, trokštąs garbės ir kupinas idealų, tai daro visa, neriasi iš kailio, kad rutulys toliau riedėtų, kad išlaikytų aukštai vėliavą. O jei jis priklauso prie vidutinių verslo žmonelių, tai skuba pareikšti, — nepaisydamas savo principinės pažiūros, kad jo verslo finansavimas ne darbininkų klasės reikalas, — jog kiekvienas darbininkas turėtų nusimanyti finansavimo dalykuose bent tiek, kad galėtų suprasti, jog dabartinis profesinių sąjungų darbo algų tarifas yra absurdas. Kaip bebūtų: anksčiau ar vėliau nusilenkti turės jis likimui ir didesniu ar mažesniu mastu aprėžti savo gaminio tiekimą.

Tuo būdu tada kažkas įvyksta, kas — kaip kai kurie tiki — kitų planetų gyventojams suteikia gardaus juoko, būtent: kad žmonija laisvu sprendimu prisiima žemesnį gerovės standartą vietoj to, kurį galėtų pasiekti esamomis natūralios gamybos jėgomis bei esamais kapitalų ištekliais; kad ji, tarsi, nupiauna sau nosį, norėdama erzinti savo veidą; kad, iš antros pusės, galį ir norį dirbti žmonės nesuranda darbo ir laikraščių papūginio klyksmo apie viršprodukciją lydimi, su kupina kartumo širdimi traukia miesto gatvėmis.

Kaip daugelis kitų daiktų, taip ir pinigai, kurie žmonijai yra toks gausus palaimos šaltinis, virsta blogumo ir sąmyšio šaltiniu, jei jų neprižiūrime ir nesuvaldome. Norėdami apie tuos kontrolės galimumus susidaryti pagrįstą nuomonę, turime pirma gerai suprasti pinigų esmę. Užtat tokia plačia pinigo politikos tema savo nuomonę galėsime pareikšti tik šios knygos dviejuose paskutiniuose skyriuose, o dabar pirmų pirmiausia turime imtis nustatyti pinigų vertės pagrindus; trys kiti skyriai turi būti paskirti šio dalyko apžvalgai, o penktame ir šeštame skyriuose gvildensim atskirus to paties dalyko momentus.

ANTRAS SKYRIUS

Pinigų vertė

I. Pinigų vertės sąvoka

1. Pinigų vertės apibrėžimas. Pinigų vertę reikia panašiai suprasti kaip ir vertę kiekvieno kito objekto, pav., duonos kepalo arba drabužių eilutės, būtent, tą „gėrybių apskritai" kiekį, kuris gaunamas mainais už piniginį vienetą.

Beje, čia atsiranda sunkumų dėl tos aplinkybės, kad mes, parankumo dėlei, duonos ir drabužių vertę paprastai išreiškiame pinigais, tuo tarpu pinigų vertę, žinoma, pinigais nurodyti negalime, o esame verčiami visus tuos įvairius daiktus, kuriuos galima pirkti už vieną svarą sterlingų, iš eilės išvardinti, kad gautume jų tikslią vertę. Bet toks enumeratyvus pinigų vertės nustatymas — kuris regimai jau grynai kalbos atžvilgiu susidurtų su tiesiog baisiais sunkumais — mūsų laimei nereikalingas, nes mes laikines arba vietines pinigų vertės diferencijas, kaip tuojau bus išdėstyta, ir kitu, kad ir ne visai patenkinamu, būdu galime nutsatyti, nes visiems reikšmingiausiems klausimams yra svarbios tik šios diferencijos, o ne absoliutus pinigų vertės dydis. Antra vertus, negalima taip pat nepastebėti, kad čia klausimas liečia vien nustatymo sunkumą, o ne skirtingas verčių sąvokų reikšmes. Terminas „vertė" žodžių samplaikoje „pinigo vertė" nusako greičiau tą patį, kaip ir posakiai duonos vertė arba drabužių vertė.

Žymiai svarbesnis tačiau yra antras sunkumas, kuris atsiranda, jei posakiui „gėrybės apskritai" bandoma suteikti tvirtą ir vienareikšmę prasmę. Tada, būtent, reikia turėti galvoje tai, kad už pinigus perkamos įvairios „gėrybių apskritai" kategorijos. Žinoma, paprastai visi ūkiškieji subjektai perka vartotojų pajamas, atseit, vartojimo gėrybių ir asmeninių patarna-

vimų srovę. Bet tie ūkiškieji subjektai, kurie veikia verslų sferoje, reikalingi pinigų ir kitiems tikslams, pav., žaliavai nupirkti, darbininkams atlyginti ir kapitalo gėrybėms (žemės sklypams ir namams) įsigyti. Kur kalbama apie tą pinigų vertę, turime visada žiūrėti, ar jų vertė laikoma vartojimo gėrybėmis ar jų vertė visomis — apskritai jų pagalba mainomomis — gėrybėmis. Šias abejas vertes vadinsime „vartojimo verte" arba „pajamų verte" respektyviai pinigų „transakcijos verte", ir čia pat norime pridurti, kad, be to, yra dar trečioji, labai reikšminga pinigų vertė, kurią mes nagrinėsime žemiau, būtent, pinigų „d a r b o v e r t ė", t. y. tasai tam tikros kokybės darbo kiekis, kuriuo galime disponuoti piniginio vieneto padedami.

2. **Pinigų vertės kitėjimai.** Pastaraisiais laikais ypatingai opus tapo praktiškoj plotmėj pinigų vertės kitėjimų matavimo klausimas. Po karo bene anglų daugumas drįso savotiškai vertinti karo metu įvykusių pinigų vertės kitėjimų dydį ir tai reikšti — drauge pilnais priekaišto, bet ir miglotais — tokios rūšies posakiais, „kad svaras 8 šilingus tevertas", arba „kad su puse kronos tik taip toli tenueisi, kiek, tiesą sakant, su vienu šilingu turėtum nueiti". Ir šiandien dar daugelis anglų, ypač valdininkai ir geležinkelių tarnautojai, stebi, kad jų piniginės pajamos tam tikru santykiu svyruoja tam tikrų oficialių pinigų vertės kitėjimų įkainojimų atžvilgiu.

Be visa to, ši tema yra taip pat supainiota žymių grynai teorinio pobūdžio sunkumų ir sudaro tiesiog rojaus ir rungtyniavimo vietą matematikams, kurie čia netikėtai parodė daug sumanumo. Vienas įžymus matematinis ekonomistas padarė net savotišką 44 didėjančio komplikuotumo algebros formulių „concours'ą" — kurių kiekviena reprezentuoja ypatingą pinigų vertės matavimo metodą — ir pagal kiekvieną jų turimą kvalifikaciją davė tam tikrus pažymius; jų kelios atrodo be galo skurdžiai. Mes negalime čia į tokius subtilumus gilintis ir turime apsiriboti nagrinėjimu tų problemų, kurios tiek teoretiškai labai pamokamos, tiek praktiškai svarbios, žiūrint kiek jos naudojamos pagrįsti kritikai, kuri paprastai taikoma kasdieniams įvertinimams.

Problemos esmė, žinoma, yra ta, kad iš pavienių kainų svyravimų skaičių sukonstruuotume indeksinį „kainų apskritai"

skaičių, kurio pagalba vienu akimoju galima pagauti tam tikrą pinigų vertės kitimą. Šio indeksinio skaičiaus kilimas reiškia atitinkamą pinigų vertės kritimą, — taigi tą faktą, kad už tam tikrą pinigų vienetą dabar jau gaunama mažesnis „gėrybių krepšelis", — o indeksinio skaičiaus kritimas pažymi atitinkamą pinigų vertės kilimą.

Čia tik visai trumpai norime nurodyti praktikos sunkumus, kurie susiję su tokių indeksinių skaičių suradimu ir kurie čia pat akivaizdžiai matomi. Visų pirma, neskaitant didmenų prekybos sankrovinių prekių atvejų, ne visuomet yra lengva gauti tikslius paskirų kainų skaitmenis. Tai galioja dar ir šiandien, nors dabar šioje srityje esame daugiau pasiekę kaip anksčiau. Antras sunkumas tas, kad gėrybės, kurių kainas lyginame, labai dažnai nėra lygintinos. Pav., sakysim, kelionė autobusu, kada visą laiką galima sėdėti, yra kita gėrybė, kaip kelionė autobusu, kai esi priverstas savo vietą nuolat pasiūlyti kitiems asmenims. Betgi mes norime, kaip sakyta, šiuos klausimus palikti nuošalyj ir savo dėmesį atkreipti tik į tikrai pagrindines indekso problemas.

Pirmiausia čia svarbu aiškus tikslo nurodymas, kuriam turi tarnauti darytinas indeksinis skaičius. Jei jis turi nurodyti pinigų vertės kitėjimus, paprastai imama žodžių prasme, tai visi daiktai, kurie yra ūkiškų mainų objektas, taigi ir žemės sklypai, pastatai ir vertybės popieriai turi taip pat jame tilpti. Jeigu gi norime sudaryti pragyvenimo kaštams indeksą, tai aukščiau sakytųjų gėrybių nepaisysim ir įtrauksim tik tas gėrybes bei patarnavimus, kurie yra įprasto vartojimo daiktai. Be to, turime sau išsiaiškinti, kieno pragyvenimo kaštus nagrinėjame, ir negalime tokį skaičių, kuris nurodo darbininkų klasės pragyvenimo kaštų kitėjimą, neapgalvotai taikyti Cambridge College pragyvenimo kaštų kitėjimams. Ir net tais atvejais, kai tam tikri asmens gyvena tokiame pat socialiniame milieu, tas pats indeksinis skaičius jiems netinka, jeigu jie turi visai skirtingus reikmenis. Pinigų vertė girtuoklio akimis gali visai kitu matu kitėti nei kad žiūrint alkoholio priešininko akimis. Individas, kuriam tinka mūsų indeksinis skaičius, kiekvienu atveju yra abstrakcija, ir mes galime rūpintis tik tuo, kad jis apimtų galimai charakteringesnius tipus.

3. Pinigų vertės matavimo sunkumai. Išsiaiškinus, kurias, būtent, gėrybes turime imti, antrąja problema iškyla toks klausimas: kaip turime kombinuoti įvairių gėrybių kainų bangavimus, norėdami prieiti prie pageidaujamo indeksinio skaičiaus. Artimiausias atsakymas būtų — sudaryti įvairių procentinių kainų kitimų vidurkį ir jį laikyti „kainų apskritai" procentiniu, t. y. kainolygio, kitimu. Bet jau paprastas pavyzdys rodo, kad šis kelias klaidingas[1].

Dėl paprastumo, sakysim, kad jau dviejų gėrybių — gali būti duona ir alus — užtenka, norint surasti pakaktinai gerą indeksinį skaičių, ir kad mes — vaizduojamąsias — 1900 ir 1910 metų situacijas vieną su antra palyginsim. Imkim dabar tokį atvejį, kad šio laikotarpio metu duonos kaina padvigubėjo ir kad alaus kaina nukrito pusiau, tai 1900 metų abiejų gėrybių kainas prilyginus 100, duonos kaina 1910 m. pakiltų iki 200 ir alaus kaina nukristų iki 50. Jų kainų suma atitinkamai pakiltų iš 200 iki 250, o kainos vidurkis — mūsų bendrojo kainolygio indeksinis skaičius — judėtų nuo 100 link 125. Bet dabar, atvirkščiai, prilyginsim abiejų gėrybių 1910 metų kainas 100, tai 1900 m. duonos kaina atrodo kaip 50, o tuometinė alaus kaina kaip 200, taip kad nuo 1900 iki 1910 metų jų kainų suma atrodo kritusi nuo 250 iki 200, o vidurkio kaina nuo 125 iki 100. Tuo būdu gauname visai skirtingus rezultatus: vieną kartą kainolygio k i l i m a s vienu ketvirtadaliu ir antrą kartą jo k r i t i m a s vienu penktadaliu — žiūrint, kuriuos metus pasirinkom kaip išeinamąjį tašką arba, kaip terminus technicus skamba, kaip b a z ė s m e t u s mūsų apskaičiavimams. Tačiau istoriko akimis žiūrint, nė vieneri šių dviejų metų neturi vieni prieš antrus bet kokios pirmenybės. Dėl didesnio aiškumo visų pirma šį rezultatą išdėstykime dar kartą šitokioje lentelėje:

	I		II	
	1900	1910	1900	1910
Duona	100	200	50	100
Alus	100	50	200	100
Kainų suma	200	250	250	200
Vidurkis	100	125	125	100
	+25%		—20%	

[1] *Pigou* Economics of Welfare, Part. I, Chap. V.

Šit kai kurie statistikai tikina mus, kad absurdiškų rezultatų išvengsime, jei mūsų indeksui panaudosime pakankamai didelį gėrybių skaičių. Jų manymu, labai didelio prekių skaičiaus vidutiniškas kainų judėjimas tiksliai nurodo bendrojo kainolygio judėjimo kryptį ir, be to, teikia taip pat praktiškiems tikslams pilnai pakankamu tikslumu šio judėjimo dydį. Iš tikrųjų, vienas įžymiausių anglų indeksų, Sauerbeck-Index (šiais laikais žurnalo „S t a t i s t“ vedamas toliau), kuris siekia 1848 m., kaip bazę imdamas 1867—1877 m. vidurkį ir apimdamas 37 prekių rūšis, remiasi šiuo optimistiniu prileidimu. Jei mums šis indeksas atrodo nepakankamas, tai galime jį patobūlinti tuo būdu, kad mes ypač svarbioms prekėms priskiriame savotišką „svarumą“, tam tikslui arba naudojame keletą tų prekių atmainų (kaip tai Sauerbeck'as padarė kviečių atveju) arba tuos skaičius, kurie reiškia jų kainas, dauginame iš tam tikro veiksnio, kuris nurodo jų reliatyvų svarbumą, ir tik paskui sudarome bendrą sumą, iš kurios ištraukiamas vidurkis.

Priešingai, kiti žinovai, įtikinančių pavyzdžių padedami, tikina mus, kad ši pažiūra yra perdaug optimistinė ir kad tokie paprasti indeksai, ypač tada, kai tame laikotarpyje tarp abiejų lyginamųjų metų vyko labai dideli kainų ir situacijos kitėjimai, gali žymiai suklaidinti. Todėl įdomu surasti aukščiau gautų absurdiškų rezultatų priežastis ir panagrinėti, ar jų negalima išvengti.

Jau trumpas samprotavimas rodo, jog to priežastis, kad mes pagal pasirinktus bazės metus priėjome prie skirtingų išdavų, yra ta, kad abiem atsitikimais iš tikro mes lyginome vieną su antru visai skirtingus daiktus. Pirmu, būtent, atveju mes sekėme gėrybių kombinacijos A likimą, kuri buvo sudaryta iš 1900 metais už 100 piniginių vienetų įperkamojo duonos kiekio, priskaitant tais metais už 100 piniginių vienetų įperkamąjį alaus kiekį. Antru gi atveju mes sekėme visai kitos gėrybių kombinacijos B likimą, kuri buvo sudaryta iš 1910 metais už 100 piniginių vienetų įperkamojo duonos kiekio, priskaitant tais pat metais už 100 piniginių vienetų įperkamąjį alaus kiekį.

Dabar šį pavyzdį labiau konkretizuokime. Sakykim, kad 1900 metais duonos kepalas ir alaus saikas kiekvienas sau kaštuoja 6 d.[1], taigi abiejų kombinacija kaštuoja 1 sh.[1] Tad mūsų

[1] Raide *d* žymima anglų piniginėje sistemoje penai, o raidėmis *sh* — šilingai.

tarimą sekant, 1910 metais duonos kepalas kaštuoja 1 sh. ir alaus saikas 3 d., o abu drauge 1 sh 3 d., kitais žodžiais, šios ypatingos kombinacijos kaina — 1 kepalas duonos + 1 saikas alaus — pakilo 25%. Sekime dabar iš kitos pusės, kas atsitiks su tokios kombinacijos kaina, kuri gaunama, jei kiekvienai gėrybei ne 1900 metais, bet 1910 m. išleidžiama po 6 d. Šią kombinaciją sudaro, kaip matyti, $^1/_2$ kepalo duonos + 2 saikai alaus. Jos kaina 1900 m. yra 1 sh. 3 d., tuo tarpu kai 1910 m. ji kaštuoja tik 1 sh., taip kad šios ypatingos kombinacijos kaina krito 20%. Tuo būdu susidaro, kad nors kiekvienas mūsų abiejų matavimo skaičių atitinka bendrą kainų kitėjimą, bet kiekvienas jų galioja tik vienai specialiai parinktųjų gėrybių kombinacijai. Mūsų pirmajame atsitikime dalykas liečia tą gėrybių kombinaciją, kuri gautųsi, jei pirmaisiais palyginamais metais būtų išleidžiama kiekvienai čia kalbamai gėrybei tolygi pinigų suma — vis viena, ar tai pensai ar svarai; antruoju atsitikimu turime tą gėrybių kombinaciją, kuri gautųsi, jei antraisiais palyginamais metais būtų išleidžiama tolygi pinigų suma kiekvienai čia minėtai gėrybei. Ir šios abi gėrybių kombinacijos yra aiškiai visai savavališkos.

4. **Laikinis sprendimas.** Todėl mūsų eilinis uždavinys yra surasti tokią gėrybių kombinaciją, kuri nebūtų savavališka. Šiam tikslui, kaip pirmoji galimybė, siūlosi kombinacija, kuri pagrindan paimtais bazės metais tikrai buvo išmainyta. Taip, jei mes, pav., norime turėti indeksinį skaičių, parodantį darbininko pragyvenimo kaštų kitimus, tai galime pažvelgti, kas vyksta su kombinacija, apimančia tuos mus dominančių prekių reliatyvius kiekius, kuriuos viena normali darbininko šeima tikrai suvartojo bazės metais. Šiuo ar panašiu būdu iš tikro ir buvo elgtasi prie taip vad. Darbo Ministerijos pragyvenimo kaštų indekso (mes tuojau pamatysime, kad šis įprastas pavadinimas ne visai atitinka) konstrukcijos, pokariniais laikais Anglijoje susilaukusios labai didelio dėmesio ir buvusios pagrindu geležinkelių darbininkų darbo algų slankiojantiems tarifams. Tad jeigu sakoma, kad šis indeksas, palyginus su 1914 m. liepos mėn. pakilo 65%, tai tuo norima pasakyti, kad vidutiniška darbininkų šeima šiandien turėtų mokėti 65% daugiau, jei ji pirktų tą gėrybių kombinaciją, kurią įprastu būdu paprastai vartojo 1914 m. liepos mėn.

Ar galime tad dabar jau tvirtinti, kad mes turime kainolygio kitimams patenkinamąjį matą? Deja, tatai reikia paneigti. Mūsų matas tada galėtų tikti, jei tarp dviejų palyginamojo laiko tarpo taškų neįvyktų smarkesnių pakitėjimų. Bet tatai įvyksta, — šis matas netinka. Ūkiški subjektai keičia jų reliatyvų vartojimo kiekį jau vien dėl reliatyvių kainų kitimų priežasties, būtent, tuo būdu, kad tų gėrybių, kurių kainos reliatyviai nukrito, daugiau, ir tų, kurių kainos reliatyviai pakilo, vartoja mažiau. Be to, gali taip pat, kaip tai, pav., karo metu išgyvenom, atsirasti ir visai kitų vartojimo sutrikimo priežasčių. Senos prekių rūšys gali visiškai išnykti iš rinkos, o iškilti naujos. Po vienos kartos, nežinojusios, kas yra sviestas, gali sekti kita — nepažįstanti margarino. Tokiomis aplinkybėmis tik archeologui gali būti įdomu ištirti, kas atsitiko su bazės metais vartotos gėrybių kombinacijos kainomis; nes toji, vėlesniais metais vartota, kombinacija yra visiškai kita. Dėl šios tad priežasties yra neleistina aukščiau minėtą Darbo Ministerijos skaitmenį žymėti pragyvenimo kaštų indeksu. Iš tikro, kiekvienas miglotai jaučia, kad su šia cifra yra ne visai tvarkoje, ir geriau įsižiūrėjus galima lengvai pastebėti, jog šis indeksas, pav., nieku būdu neparodo, kad viena darbininkų šeima 1920 m. birželio mėn. išleidžia 150% daugiau maistui, drabužiams ir t. t. nei 1914 m. liepos mėn. Jis nusako veikiau vien tai, kad 1920 m. birželio mėn. nusipirkti tolygią gėrybių kombinaciją, kurią ji 1914 m. birželio mėn. paprastai pirkdavo, jai atsieitų 150% daugiau, — čia pat reikia pastebėti, kad 1920 m. birželio mėn. realizuoti šią kombinaciją (pav., cukraus atžvilgiu) fiziškai būtų neįmanoma, net jei ji to pati ir norėtų.

Kadangi vis dar yra įprasta, 1914 metams ūkiškų klausimų atžvilgiu skirti ypatingos reikšmės ir kadangi lygiai tie, kurie tuo metu visiškai buvo nepatenkinti, dabar vis tik į tuos metus žiūri, tarsi, jie visiems laikams būtų „normalūs“ ir standartiniai metai, tai, kol šis jausmas visuotinai viešpatauja, žinoma, įdomu sekti 1914 m. vartotos gėrybių kombinacijos kainų kitimus. Bet ateis laikas, kada ši pažiūra bus pasenusi. 1950 metais, pav., vargu bebus įdomiau žinoti 1914 m. darbininkų šeimos vartotos kombinacijos kainą, kaip patirti, kiek Anglijoje reikia mokėti už kombinaciją, paprastai vartojamą kiniečių.

Vienas grubus šiems sunkumams šalinti metodas yra nustatyti viename tam tikrame laiko taške vartotos kombinacijos

procentinį kainų kitimą ir antrame laiko taške taip pat procentinį vartotos kombinacijos kitimą, ir iš jų išvesti vidurkį; taip gautą vidurkį tada naudoti bendrojo kainolygio matu. Ir jeigu vienų metų kainolygį palyginti ne tiesiogiai su labai atitolusių kitų metų, bet kiekvieną kartą su betarpiškai sekančių metų kainolygiu, tai šis metodas suteikia mums skaičių eilę, vaizduojančių gana vartotiną pinigų vertės kaitaliojimosi indeksą[1]. Greta yra įvairių kitų matematinių metodų atsiekti tam pačiam tikslui, tačiau gilintis į tai nėra reikalo. Svarbu yra tai, kad čia esąs esminis sunkumas suvokiamas, ir kad nemanoma, jog esama kažkokio indeksinio skaičiaus, visais atžvilgiais pilnai tinkamo ir nesugriaunamo.

Dabar norėtume nurodyti dar į tai, kad šių intertemporalinių pinigų vertės palyginimų atžvilgiu esąs sunkumas visiškai panašiu būdu pasireiškia ir interlokalinių pinigų vertės palyginimų atžvilgiu. Taip, pav., pagal keletą metų prieš karą Prekybos Ministerijos (Board of Trade) darytus tyrinėjimus dėl reliatyvių pragyvenimo kaštų Anglijoje ir Vokietijoje, anglų darbininko paprastai vartotos gėrybių kombinacijos kaina Vokietijoje buvo 20% aukštesnė nei Anglijoje, tuo tarpu kai vokiečių darbininko vartotos kombinacijos kainų skirtumas siekė tik 10%. Žinoma, visiškai beprasmis būtų bandymas nustatinėti pinigų vertės skirtumus tarp dviejų skirtingomis kultūromis kraštų — sakysim, tarp Anglijos ir Kanibalų salyno; nes gėrybių kombinacijos, kurios šiuo atveju tektų pasirinkti, būtų visiškai skirtingos ir jos apimtų kiekvieno krašto atžvilgiu gėrybes, kurios kiekviename tų kraštų — kaip, gal būt, automobiliai ir misijonierių daiktai — būtų žmonėms nepažįstamos arba nebūtų perkamos.

Tuo būdu prieiname išvados, kad nei praktiškai nei netgi teoriškai nėra galima pinigų vertės kitėjimams nurodyti tikslus matas. Tačiau negalima abejoti, kad pinigų vertė iš tikro keičiasi ir kad esant pakankamam rūpestingumui yra galima praktiškiems tikslams atlikti visai tikslių matavimų. Didžiųjų valstybių dauguma šiandien skelbia indeksinius mažmenų

---

[1] Šiuo metodu naudodamiesi, galėtume, pavyzdžiui, sužinoti, kad 1951 m. kainolygis 20% buvo aukštesnis nei 1950 m., ir kad 1952 m. jis buvo 25% aukštesnis nei 1951 m., o tada galėtume pasakyti, kad 1952 m. kainolygis buvo 50% aukštesnis nei 1950 m.

prekybos kainų skaičius, kurie pinigų „vartojimo vertės“ kitimams gali tarnauti matu. Pinigų „transakcijos vertės“ kitimų atžvilgiu turime, tiesą pasakius, vis dar pasitenkinti indeksiniais didmenų prekybos skaičiais British Board of Trade (apima 150 prekių) ir American Bureau of Labour (apima 550 prekių) indeksų pobūdžio. Iki šiol tik New York Federal Reserve Bank pradėjo skelbti tikrą generalinį indeksą, kuris šalia didmenų ir mažmenų prekybos kainų apima taip pat žemės sklypų ir vertybinių popierių kainas. Visi svarbiausieji naujieji indeksiniai skaičiai yra „svertiniai“, t. y. stengiamasi atsižvelgti į paskiros prekės reliatyvią reikšmę. Šiuo atveju paprastai remiamasi reliatyviomis išrinkto laiko tarpo išlaidų sumomis, ir šis laiko tarpas, jei tai leidžia žinios, keičiamas tuo būdu, kad „svoriai“ būtų galimai „up to date“. Taip, pavyzdžiui, Bureau of Labour stengiasi, savo „svorius“ naujai perskaičiuoti kas dveji metai.

II. Kaip nustatoma pinigų vertė

5. Pinigų ir gėrybių bendrumai. Dabar galime prieiti prie klausimo tų veiksnių, kurie nustato pinigų vertę — atskirai nuo jos matavimo metodų klausimo. Tai yra vienas iš sunkiausių ir pagrindinių klausimų, su kuriuo mes susiduriame, ir tam tikslui panaudosime keletą skyrių. Norėdami prie jo geriau prieiti, turime jį suskaidyti. Šiame skyriuje pasitenkinsime sistematiškai nurodydami tas svarbiausiąsias jėgas, kurios pinigų vertę reliatyvaus stabilingumo laikotarpyje nustato duotajame, o ne bet kuriame kitame dydyje. Dėl to čia parodomas „analitiškas aparatas“ geriau veiks, pav., plačiai palyginant tūkstantis aštuoni šimtai devyniasdešimtųjų metų, dešimtmečio prieš karą ir dabarties pinigų vertę, kaip aiškinant nuo 1914 m. iki 1921 m. laikotarpyje vykusius pinigų vertės kitimus. Jis veikiau prilygs spaktyvai, pro kurią stebima du ar daugiau su nuleistais inkarais plūduruoją laivai, negu žiūronams, pro kuriuos sekama lenktynių eiga.

Ir šioj vietoj prisiminimas to, kad pinigai yra tik viena daugelio kitų ūkiškųjų gėrybių, yra geras tolimesniems tyrimams kelrodis. Dėl to mes išeiname iš to įsitikinimo, kad pinigų vertė, kaip ir gėrybių, daugiausia nustatoma tų pačių dviejų

veiksnių, t. y. paklausų sąlygų ir dispozicijai pateikto kiekio. Šia pagrindine mintimi sekdami, turėsime du atvirus kelius. Mūsų dėmesį galime atkreipti arba į vieno laiko punkto esamą pinigų kiekį arba į duoto laikotarpio naudotą pinigų srovę. Kiekviena šių dviejų tyrinėjimo krypčių turi savo specifinį pranašumą, ir yra labai tikslu iš pat pradžių susipažinti su abiejom. Bet kadangi pinigų pagrindinis tikslas glūdi jų vartojime, tai antrasis eigos būdas yra, gal būt, artimesnis eiliniam žmogui. Tat mes atitinkamai kreipsime mūsų dėmesį ne į ramiuosius, bet į judriuosius pinigus, ir, be to, pinigų verte tuo tarpu laikysime pinigų „transakcinę vertę“, taigi visų už juos pirktų gėrybių bei patarnavimų pinigų vertę.

Laikydamiesi tokios galvosenos, prieisim, kad piniginių paklausų sąlygos yra visos įvairių rūšių ūkiškosios transakcijos, kurios tam tikrame laikotarpyje yra įvykdytos pinigų pagalba, kitais žodžiais, apyvartos arba prekybos visuma. Šis gi prekybos dydis dėl daugelio priežasčių gali pakilti. Gali būti, kad pagamintų gaminių bei patarnavimų srovė, kuri tautos ūkyje yra skirtina vartojimui, didėja. Arba daugėja rankų skaičius, per kurias turi pereiti žaliavos, kaip pav., medvilnė ir kviečiai, kol iš jų pagaliau pagaminami marškiniai, respektyviai duona, ir tai, būtent, vyksta, gal būt, dėl to, kad prasidėjo spekuliacijos įkarštis arba, kad gamybos struktūroje įvyko pakitimų. Lygiai yra įmanoma, kad dėl kurios nors priežasties kapitalo gėrybių, taigi pastatų bei vertybinių popierių, apyvarta pasidarė gyvesnė. Kaip bebūtų, kiekvienu atveju prekybos dydžio kilimas reiškia piniginių paklausų padidėjimą ir atvirkščiai — prekybos dydžio mažėjimas reiškia tų paklausų kritimą.

Jeigu jau yra duotos piniginių paklausų sąlygos, tai pinigų vertė pareina nuo esamo ir disponuojamo jų kiekio. Jei vienetų būtų mažiau, tai kiekvienam jų tektų atlikti didesnis darbas, t. y., kiekvienas jų būtų mainomas į didesnį gėrybių skaičių, ir jo vertė mūsų nusakymo prasme būtų atitinkamai didesnė. Atvirkščiai, esant didesniam pinigų visumos kiekiui, kiekvienas piniginis vienetas būtų mainomas į mažesnį gėrybių kiekį ir jo vertė būtų taip pat atitinkamai mažesnė. Jei mes sektume šias mintis iki jų kraštutinių konsekvencijų, tai turėtume, žinoma, pripažinti, kad jau tuo atveju, kai iš pinigų visumos kiekio būtų išimtas nors vienas vie-

netas, kitiems jų tektų atlikti daugiau darbo ir tuo pat kiltų jų vertė. Dėl to tenka nustatyti: kiekvieno piniginio vieneto vertė yra kaip tik ta, o ne kita, nes kaip tik yra tiek pinigų vienetų, ne daugiau ir ne mažiau, ir kiekvieno paskiro pinigų vieneto vertė yra lygi bet kuriam jų, kurį mes vaizduojamės staiga prarastu.

Šio rinkinio pirmosios knygos skaitytojui bus, be abejo, iš to aišku, kad pinigų vertė šiuo požvilgiu prilygsta gėrybių vertėms; nes ir gėrybės vertė prie duotų pasiūlų sąlygų nustatoma turimu visumos kiekiu, ir kiekvieno gėrybių vieneto vertė yra lygi vertei to, kurį mes vaizduojamės staiga prarastu.

6. Pinigų ir gėrybių skirtumai. Bet dabar atėjo laikas, išskirti du požiūriu, kurių atžvilgiu pasireiškia žymus nevienodumas tarp pinigų vertės ir gėrybių verčių. Pirmas jų yra iš tikro labai charakteringas. Duonos vertė, pav., nėra vien išraiška to bendro gėrybių rinkinio, kurį galima gauti mainais už duonos kepalą, bet, be to, ji yra tam tikru būdu ir naudingumo, reikmenų patenkinimo sugebėjimo, kuris glūdi duonos kepale, matas. Jei vienas turimų duonos kepalų sunaikintas, to pasekmėje bus atitinkamas realios ūkiškos gerovės praradimas. Tad kyla klausimas, ar tatai lygiai tinka ir pinigams?

Atskiro asmens požvilgiu tektų, žinoma, atsakyti teigiamai. Jeigu staiga sunaikinamas tam tikras pinigas, tai jo savininkas, kaip ir kiekvienas, kada nors pametęs grindų plyšyje šešių pensų pinigą, neginčys, liks tieka neturtingesnis. Bet tai anaiptol nepasako, kad ir tautos ūkis kaip visuma būtų šiuo atveju tapęs neturtingesnis; nes realių gėrybių dispozicija, kurios nustoja šešių pensų pinigo praradėjas, anaiptol nedingsta, bet automatiškai pereina kitiems bendruomenės nariams, kurių šešių pensų pinigai įperka dabar daugiau. Nors labai dideli ir staigūs pinigų praradimai bei sunaikinimai labai tikėtinai kliudytų visuomenei jos reikalus vykdyti, ir tuo metu vykstą rinkos ir gamybos eigos sankrėsmiai gali privesti prie žymaus realios gerovės sumažėjimo, bet to nepaisant, lieka tas faktas, kad pinigų vertė (tam tikrose ribose) piniginio vieneto savininkui vaizduoja jo naudingumo matą, bet tai nėra taip tautos ūkiui kaip visumai, o duonos vertė (tam tikrose ribose) seikėja duonos kepalo naudingumą taip pat ir visuomenės ūkiui. Šios pinigų ypatybės pagrindas glūdi toje aplinkybėje, kad ūkio

subjektai jų geidžia paprastai todėl, kad jų pagalba jie gali įsigyti disponuojamosios galios gėrybėms.

Antras požiūris, iš kurio pinigų vertės nustatymas atrodo esąs ypatingos rūšies ir kuris ankštai susijęs su pirmuoju, susilaukė didesnio dėmesio už pastarąjį, bet jis, tiesą sakant, yra mažiau svarbus. Pinigų vertės ir pinigų kiekio santykis būtent — duotomis pinigų paklausų sąlygomis — todėl yra ypatingos rūšies, kad piniginio vieneto vertė kinta tiksliai atvirkščiai proporcingai esamam vienetų skaičiui. Kad tai taip yra, trumpai pagalvojus galima suprasti. Jeigu aprėžtas gėrybių kiekis turi būti išmainytas, ir jei kiekviena gėrybė eina tiek ir tiek kartų per rankas, tai, sumažinus pinigų kiekį pusiau, kiekvienam piniginiam vienetui teks lygiai dvigubą darbą atlikti — turi pagelbėti lygiai dukart didesnę gėrybių kiekybę išmainyti. Priešingai, pinigų kiekio padvigubinimo atveju — kiekvienas piniginis vienetas turėtų lygiai pusę tiek darbo atlikti, lygiai pusę gėrybių kiekio turėtų pernešti per mainus. Tiksliai matematiškai išreiškus: duotomis pasiūlų sąlygomis pinigų vertė kinta atvirkščiai proporcingai pinigų kiekiui, arba kitais žodžiais, „bendrasis kainolygis“ kinta tiesiog proporcingai esamam pinigų kiekiui.

Norint išvengti klaidingų išvadų, pravartu šią gražią pinigų ypatybę panagrinėti iš arčiau ir tiksliai nustatyti, kas suprantama posakiu „esamas pinigų kiekis“. Skaitytojas prisimins, kad mes buvom nusistatę šiame tyrinėjimo skirsnyje kreipti savo dėmesį į pinigų srovę, kuri aprėžtame laikotarpyje, taip, pav., per savaitę, pasrūva rinkoje. Čia betgi gali būti taip, kad keli esamų piniginių vienetų tą savaitę apskritai nėra pasirengę darbui, bet atostogauja mano kišenėje, arba praleidžia poilsio atostogas banke, arba netgi ilsisi ilgu ir giliu miegu šaltojoje žemelėje. Kita vertus, bus ir tokių piniginių vienetų, kurie du ar tris kartus prisistato dispozicijai ir per trumpą savaitės laiką bendradarbiauja keliose įvairaus pobūdžio apyvartose. Kai kurie piniginiai vienetai yra mitrūs ir vikriai bėga — kaip paskalų istorijos — nuo vieno pas antrą, priešingai, kiti elgiasi, kaip sena moteris pirkdama kelionės bilietą, taip kad veik norima manyti, jog jie iš viso yra nustoję bet kokio judrumo. Ši būtis dažnai išreiškiama tuo būdu, kad sakoma, mes turim atsižvelgti ne vien į pinigų kiekį, bet taip pat į

vidutinį pinigų „apyvartos greitį". Ši tezė visiškai atitinka, nors mes prie jos esam visai kitu keliu priėję, reikalavimą, kad, nustatant pinigų paklausus, reikia atsižvelgti ne tik į nustatytame laike esančią apyvartoje gėrybių visumą, kaip tokią, bet lygiai ir į rankų pakaitų skaičių, kurias pereina paskiros gėrybės.

Čia, gal būt, galime atpasakoti mažą apsakymėlį[1], kuris pavaizduos pinigų apytakos greičio sąvoką. Vieną žirginių lenktynių dieną du draugai Bob ir Joe, nusipirko statinę alaus ir vyko į Epsom'ą lenktynių aikštėje jo pardavinėti. Kainą už vieną saiką nustatė jie 6 d., gautus pinigus norėjo pasidalyti tarp savęs broliškai. Kelyje Bob baisiai ištroško, ir kadangi iš visų žemės gėrybių jo kišenėje tebuvo užsilikęs vienintelis gražus trijų pensų pinigas, tai jis išgėrė vieną jų alaus saiką ir davė Joe tuos 3 d. kaip jam priklausomą rinkos kainos dalinį. Po kurio laiko Joe taip pat ištroško ir savo keliu išgėrė saiką, po to jis tuos 3 d. grąžino Bob'ui. Diena buvo karšta, ir po trumpo laiko Bob vėl baisiai troško, ir Joe kiek vėliau taip pat. Taip tai atsitiko, kad, atvykus į Epsom'ą, tie 3 d. vėl atsidūrė Bob'o kišenėje, ir kad jie viens antram visada ištikimai ir pilnai apmokėdavo savo skolas, ir — kad kartu išgaravo ir visas alus. Taigi, tuo būdu vienas vienintelis trijų penų pinigas atliko tokią apyvartą, kuriai būtų reikalinga daugelio šilingų, jei būtų vykę pagal pirmykštį planą, — jei alus būtų buvęs pardavinėjamas žiūrovams. Šitiek ši graži apysaka.

Bet jei dabar dalykas liečia ne pinigų „transakcijos vertę" (transaction-value), bet pinigų „pajamų vertę", taigi jų vertę kasdienio reikalo gėrybėse bei patarnavimuose, galime naudotis tuo pačiu metodu. Tačiau šiuo atveju pinigų apyvartos greitį reiškia ne vidutinis kartų skaičius, kuriais išleidžiamas kiekvienas pinigas bet kuriam tikslui, bet vidutinis kartų skaičius, kuriais jis išleidžiamas kasdienio reikalo gėrybėms bei patarnavimams — visuomet taikytas nustatytam laikotarpiui. Šis taip vadinamas pinigų „apytakos greitis" (income-velocity) yra, žinoma, mažesnis, nei jų bendrasis apytakos greitis (transaction-velocity).

---

[1] Paimta iš *Edgeworth,* Economic Journal, 1919, p. 329.

7. Tautos ūkio pinigų paklausai. Tuo būdu esame pasiekę gerokai apčiuopiamą rezultatą. Bet jei mes esame tikros tiriamosios dvasios pagauti, tai jau atsiektu pilnai nepasitenkinsime, bet kelsime tolesnius klausimus. Tuo atveju pirmasis klausimas skamba: kas nustato apyvartos greitį? Kodėl pinigai juda tam tikram krašte ir tam tikru laiku kaip tik šiuo, o ne kitu tempu?

Nukreipiant savo dėmesį nuo judriųjų į tūnančiuosius pinigus, šis klausimo iškėlimas teikia patogios progos mūsų protui vėl susikaupti ir išskleisti visą problemą iš naujo. Kadangi praeito skirsnio pabaigoje perėjome nuo „transakcinės vertės" nagrinėjimo prie „vartojimo arba pajamų vertės" analizės, tat dabar ir liksime prie pastarosios. Čia tad iškilusios problemos atveju reikia nurodyti tuos, būtent, veiksnius, kurie nustato piniginių pajamų vertę, jei sąvoka „esama pinigų kiekybė" bus imta ne kaip aprėžtame laikotarpyje rinkoje tekanti pinigų srovė, bet kaip tam tikrame laiko taške egzistuojąs pinigų kiekis. Čia paaiškės, kad mes „paklausų sąlygos" savokos prasmę turime pakeisti ir priimti jos interpretaciją, kuri pirmu žvilgsniu atrodo kiek sunkesnė nei iki šiol pasirinkta, bet kuri geriau derinasi su įprasta „paklausų" sąvokos prasme, nes ji tiesiog liečia žinomus ūkiškus aktus ir paklausų sąvokos neremia negyvų gėrybių srove.

Visų pirma aiškiai sutinkama, kad vidutiniškas ūkiškai veikiąs asmuo laiko reikalinga nuolatos turėti dispozicijoje mažą pinigų atsargą, ar tai dėl to, kad jis tame įžiūri tvarkingo ir patogaus kasdienių reikalų atlikimo priemonę, ar tai, kad tame mato apsidraudimą nuo nemalonių netikėtumų. Iš čia galima tuo būdu, kalbos nepažeidus, pripažinti tezę, kad ūkiškasis subjektas pareiškia tam tikrus pinigų „paklausus". Tie paklausai, beje, žymiai skiriasi nuo gėrybių paklausų tuo, kad jie — savaime aišku — negali, kaip anie, būti išreikšti pinigais. Bet užtat šis „pinigų pareikalavimas", kaip kiek pagalvojus paaiškėja, gali būti išreikštas realiomis gėrybėmis — maistu, kelionėmis ir t. t. — tomis, būtent, kurių reikmenų patenkinimo ūkiškasis subjektas išsižada kad vietoje to turėtų savo pinigų atsargos reikmens patenkinimą, kuris kaip tik suteikia patogumo ir sielos ramybės. Jei čia mes akimirksnį stovim neišmanydami prieš klausimą, kaip tokius paklausus, kuriuos sudaro įvairių galimų elementų mišinys, iš viso reikia matuoti,

tai turime prisiminti, kad tai yra tik kitas bendrosios problemos aspektas, kurį pirmojoje šio skyriaus pusėje nagrinėjome sąryšyje su kainų indeksiniais skaičiais. Kadangi ten išvesti apytikriai sprendimai lygiu būdu gali būti pritaikinti ir čia aptariamų sunkumų atžvilgiu, tad nėra reikalo ties tuo ilgiau apsistoti, ir čia pat galime išvesti tezę, kad ūkiškojo subjekto pinigų paklausai yra bendras — jo vartojimui svarbiomis gėrybėmis bei patarnavimais matuojant — realių verčių kiekis, kurį reprezentuoja jo kasa. O tautos ūkio paklausus tada sudaro, žinoma, šių individualinių piniginių paklausų suma.

Kiekvieno ūkiškojo subjekto šią realios vertės atsargą, kurią jis laiko pas save tarsi kristalizuotą pinigų pavidalu, galima išreikšti jo metinių realių pajamų proporcija, t. y., gėrybių bei patarnavimų srove, kurią jis gali disponuoti savo metinių piniginių pajamų padedamas.

Ši proporcija paskiriems individams bus skirtinga ir pareis nuo jų įpročių ir jų verslo pobūdžio. Taip pat nebus ji pastovi vienam ir tam pačiam individui visais laikais. Darbininko, pav., kuris kartą per savaitę gauna 35 sh. darbo atlyginimą ir jį visiškai išleidžia lygiomis 5 sh. dienos ratomis, kasos procentinė norma per savaitę krinta nuo 100% iki 0%, o savaitės vidurkį sudaro 50% jo pajamų. Tai atrodo mums savaime suprantama. Priešingai, mus nustebintų, jei mes sutiktume tokį valdininką, kuris, gaudamas £ 1000 metinės algos, lygiai kaip darbininkas turėtų banke pasidėjęs tik pusę savaitinių pajamų, taigi maždaug £ 10.

Visai analogiškai tautos ūkio, kaip visumos, duotuoju laiku esamus pinigų paklausus — t. y., visuomenės ūkio pinigų kiekio realią vertę — galima išreikšti kaip tautos realių pajamų proporciją, kitaip tariant, kaip proporciją gėrybių bei patarnavimų srovės, kurie per metus bus jos narių disponuojami. Iliustruojant tai pavyzdžiu, tebūnie čia pastebėta, kad ši proporcija Didžiajai Britanijai siekia maždaug 50%.

Į klausimą, nuo ko p a r e i n a šios proporcijos dydis, tenka atsakyti, kad jis iš vienos pusės pareina nuo malonumo ir saugumo, kuriuos teikia kasos būklė, o iš antros pusės jis pareina nuo traukiamosios jėgos, kurios turi įvairios vartojimo padidinimo galimybės arba pelningi investavimai įmonėse arba valstybės popieriuose bei akcijose, nes aukščiau sakytąsias

naudas reikia svarstyti lyginant su pastarosiomis. Tuo būdu piniginių paklausų, lygiai kaip ir duonos paklausų, dydis yra pagaliau išdava tam tikrų individualinių įvertinimų, kurie pareina nuo paskutinio naudingumo dėsnio. Šio rinkinio pirmosios knygos skaitytojas turi vėl gražios progos išvesti lygiagretes tarp pinigų ir gėrybių. Kiek liečia kasos atsargų naudą, tai skaitytojas pats gali sau suteikti malonumo sustatydamas ūkiškų sąlygų bei veikimo įpročių sąrašą, kurie veikia atsargų didinimo respektyviai jų mažinimo kryptį. Tai darydamas, jis suras, pav., kad atsarga yra juo didesnė, juo toliau kits nuo kito yra tie laiko taškai, kuriuose ūkiški subjektai vykdo jų mokėjimus, nes šioms aplinkybėms esant, kiekvienu laiko vienetu kasoj esti daugiau neveiklių pinigų. Lygiai pinigų paklausai, kaip tai iš pateikto pavyzdžio matyti, bus tais atvejais didesni, kur algos išmokamos ir gaunamos ne kas mėnuo, o kas metų ketvirtis.

8. **Tūnantieji ir judrieji pinigai.** Skaitytojas, tur būt, jau seniai pasiruošęs klausti: kame tad yra vidujė sąsaja tarp čia išdėstytos pinigų paklausų sąvokos ir apyvartos greičio sąvokos, kurią išvedėm, kai nagrinėjom judriuosius pinigus. Atsakymas į tai yra labai paprastas. Jei ūkiški subjektai nori laikyti didelį gėrybių bei patarnavimų disponavimo galios išteklių, tai sulaiko pinigus, ir jų apyvartos greitis krinta. Mažėja jų tas noras — laikyti tokius išteklius, tai greičiau išleidžia pinigus, ir jų apyvartos greitis kyla. Skaičius, kuris nurodo metinių realių pajamų dalį, kurią ūkiškieji subjektai laiko kasoje pinigų forma, yra ne kas kita, kaip pinigų apyvartos greičio (income-velocity) reciprokas. Jei ši dalis, pav., kaip aukščiau nurodyta, Didžiajai Britanijai yra 50% arba $\frac{1}{2}$, tai reiškia, kad kiekvienas Didžiojoje Britanijoje esąs pinigas vidutiniškai du kartu per metus naudojamas perkamąja priemone vartojimo gėrybėms bei asmeniniams patarnavimams įsigyti.

Su tam tikru palengvėjimo jausmu skaitytojas dabar pastebės, kad ta ypatybė, kurią mes aukščiau nustatėm pinigų atžvilgiu, kad jų, būtent, vertė kitėja tiksliai atvirkščiai proporcingai jų kiekiui (30 p.), lygiai ir tuo atveju pasireiškia, kai mes pinigus nagrinėjame kaip atsargą (stock), o ne kaip srovę. Nes jeigu ūkiškas subjektas nusprendžia nuolatos laikyti tiek paruoštų pinigų dispozicijoje, kad jis jų padedamas gali įsigyti

pusę tų gėrybių bei patarnavimų, kurie yra ekvivalentiniai jo metinėms pajamoms, tai jam regimai gali būti vis vien, ar ši pinigų atsarga susidaro iš 100 tam tikros vertės vienetų ar iš 200 lygiai puse mažesnės vertės vienetų. Tuo būdu prie duotųjų visuomenės ūkio pinigų paklausų, imant šią sąvoką 7 skirsnyje išdėstyta prasme, ūkiškojo pinigų kiekio visumos vertė yra nustatyta, vis vien, iš kiek vienetų šis kiekis susidarytų.

Simetrinių vaizdavimų mėgėjams tebūnie čia dar pasakyta, kad tezės, gautos benagrinėjant tūnančiuosius pinigus, gali būti lengvai pritaikintinos, kaip pinigų „transakcinei vertei", taip ir jų „vartojimo vertei" gvildenti. Reikia tik metinių realių pajamų proporcijos, kurią ūkiškieji subjektai laiko kasoje pinigų pavidalu, sąvoką pakeisti jų m e t i n i ų r e a l i ų a p y v a r t ų proporcijos sąvoka. Kadangi šis rafinuotumas, mūsų manymu, neveda prie naujos vaisingos minties, tad perleidžiame tai skaitytojui pačiam pagal norą toliau tuo pramogautis[1].

9. Atviros problemos. Prieš eidami toliau, dabar tiksliai nustatykim, ko pasiekėme. Iki šiol visi samprotavimai vyko tikslu paaiškinti tezę, kad pinigų vertė, kaip ir gėrybių vertės, pareina nuo paklausų sąlygų ir nuo disponuojamo kiekio. Plačiau kalbant, pinigų vertės psichiniams nustatymo veiksniams paaiškinti aplamai pasirodė labiau tinkama pinigų rimties teorija; priešingai, pinigų judėjimo teorija geriau patarnauja tikriesiems įvykiams stebėti, dėl kurių vyksta tikrovėje gėrybių bei patarnavimų kainų kitimai. Abi mus įsąmonina, kad pinigų ir gėrybių kiekiai kainolygį veikia ne kaip okultiškai kosminės jėgos, bet visa vyksta ūkiškųjų subjektų pirkties ir parduoties gabumo bei noringumo kitimų pagalba. Šiais betgi nuostatais mes nieku būdu neatlikom viso mūsų uždavinio.

Jau gėrybių atveju paprastai neapsistosime ties teze, kad jų vertė nustatoma paklausų sąlygomis ir disponuojamu kiekiu. Priešingai, darome žingsnį pirmyn ir konstatuojame, kad gėrybės disponuojamasis kiekis galutinėje išdavoje (long run) nustatomas jos gamybos sąlygų ir kad jos vertė tam tikra prasme turi tendencijos susilyginti su jos gamybos kaštais. Klau-

---

[1] Tuos skaitytojus, kurie iš tikro gėrisi matematiniais simboliais ir dėl to nesierzina — tik tuos — autorius kviečia atskleisti priedą A. I.

simas, ar galime tą tolesnį žingsnį ir pinigų atveju daryti? Ar duosis nustatomi veiksniai, kurie nustatys ryšį disponuojamo pinigų kiekio su jų gaminimo sunkumais ir tuo būdu sulyginti pinigų vertę su gamybos kaštais? O jei tai nėra galima, ar iš viso bus galima parodyti bet kurie veiksniai, aprėžią pinigų kiekį?

Antra vertus, iki šiol tarėmės turį teisės pinigų paklausus ir esamą pinigų kiekį svarstyti kaip vienas nuo kito nepriklausomus dydžius. Bet, deja, faktai rodo, kad ilgesnį laiką trunką kitimo procesai nėra absoliučiai nesusieti su vienas kitu, bet kad esamo pinigų kiekio ilgėlesnis kitimas veikia paklausų sąlygas et vice versa. Šios komplikacijos darosi nepaprastai svarbios, jei norima nagrinėti visiškai netvarkon patekusios pinigų sistemos veikimą arba pinigų vaidmenį konjunktūros eigoje.

Norint per daug nesusipainioti, pastarąjį klausimą svarstysim tolimesnėje šios knygos vietoje, o čia pasitenkinsim išspręsdami pirmiau minėtąjį. Kadangi atsakymas į šiuos pinigų kiekio nustatymo veiksnių klausimus jau negali atitikti, kaip iki šiol išvestos teoremos, tiesiog ir lygiu būdu visiems pinigams, bet priklauso nuo tuo metu aptariamų pinigų r ū š i ų ir pinigų sistemų, tai čia visų pirma nagrinėsim įvairias esamas pinigų rūšis.

TREČIAS SKYRIUS

Pinigų kiekis

I. Pinigų rūšys

1. Bankiniai pinigai ir grynieji pinigai: teisėtos mokėjimo priemonės, biloniniai pinigai ir fakultatyviniai pinigai. Paskutiniojo skyriaus pabaigoje susidūrėm su svarbiu klausimu, kurio, arčiau nepažinę esamų įvairių pinigų rūšių, negalėjome išspręsti. Bet pasaulyje buvo ir dar yra tiek įvairių pinigų rūšių ir pinigų sistemų, kad jų išsamus nagrinėjimas toli peržengtų šios knygos ribas.

Bet imkime žinomą pinigų egzempliorių, pav. £ 5 notą, nagrinėkime ją kaip biologinį bandymo objektą ir pastatykim jai eilę klausimų, tai jos pačios atsakymų padedami galėsime ją atskirti nuo kitų pinigų rūšių ir drauge galėsime pravesti tam tikrą — paviršutinę — pinigų rūšių klasifikaciją. Atitinkamai galėsime eiti dar toliau ir prieiti konkrečių tų metodų vaizdo, pagal kuriuos šiomis įvairiomis pinigų rūšimis yra sudarytos pasaulio pinigų sistemos.

Pirmas klausimas, kurį statome mūsų £ notai, skamba tad šitaip: „Ar kiekvienas priims jus besąlygiškai, jei aš jus pasiūlysiu skolai apmokėti?“ Ir mūsų nota nedelsdama atsakys į tai: „Jei tiktai tas pilietis bus Anglijoje, — be abejojimo. Tuo aš skiriuosi kaip tik mano naudai nuo to čekio, kurį jūs šiandien rytą esate pasiuntę savo siuvėjui. Jis jį priima vien todėl, kad jis žino — arba mano žinąs — jus turint sąskaitą tame banke, kurį išrašot čekyje, ir kad jis jį lengvai gali perduoti savo bankui. Jei būtumėt jūs žemvaldys, vargu būtų prasminga bandyti jūsų darbininkus apmokėti čekiais, nes šie, tur būt, nežinotų, ką su jais veikti. Ir jei jūs vasarą vyksite atostogų į Litte Puddlecombe, tai jūsų vietoje būdama būčiau kiek atsargesnė ir tenykščiams prekiautojams mokėčiau čekiais tik

tada, kai jūs būtumėte jiems žinomas, šiaip gi jūsų čekiai nesustiprins pasitikėjimo jumis. Todėl geriau pasiimkite mane ir kelias mano seseris, nes skolas apmokant mus priima kiekvienas be sąlygų ir su džiaugsmu".

Taigi mūsų nota priklauso prie paprastųjų arba g r y n ų j ų p i n i g ų rūšies, kurie visuotinai priimami tam tikros valstybės ribose, o ne prie b a n k i n i ų p i n i g ų rūšies, kurie iš gavėjo pusės reikalingi ypatingo pažinimo bei parengiamojo darbo.

Eilinis tada klausimas yra šis: „Didžiai gerbiama ir maloni ponia, neįsižeiskite, nesupraskite manęs blogai, nemanykite, kad aš bent vieną akimirką dvejojau, jog jūs d e f a c t o esat kiekvieno priimama. Bet pasakykite man, ar kiekvienas d e j u r e yra tam įpareigotas, ar jam leista jus ir atmesti"? Ir mūsų nota išdidžiai atsakys: „Žinoma, kiekvienas turi mane priimti. Įstatymas nustato, kad šioje saloje aš ir mano seserys galiojame kaip teisėta mokėjimo priemonė ir kad mes turim teisę sumokėti bet kokio dydžio skolas. Todėl kaip tik aš ir pykstu ant sidabro ir vario monetų, kurios visur pučiasi ir apsimeta, tartum, jos irgi būtų teisėta mokėjimo priemonė. Nors tai teisinga iki tam tikro laipsnio, bet tik iki tam tikro laipsnio. Jeigu jūs tabako pardavėjui už cigarečių dėžutę duodate vieną šilingą ir vieną peną, tai jis turi juos priimti; betgi pasiūlytumėte jam 13 pavienių penų monetų, jis turėtų pilną teisę jų nepriimti. Ir jeigu jūs £ 2, sh. 1 sąskaitos sumai apmokėti prisiųstumėt jam 41 pavienių šilingų, jis taip pat turėtų teisę jų nepriimti. Bet kadangi tokie atsitikimai yra nedažnūs, tai šilingai ir penai įsivaizduoja, kad tai iš viso pamirštama, ir iš galvos kraustosi.

„Prieš keletą metų, bekeliaudama su vienu karininku po Pryšakinę Aziją, susipažinau su įdomiu ponu, kuris vadinosi Marijos Teresės taleris. Jis man pasakojo, kad jau du šimtai metų keliaująs po tuos kraštus ir nėra reikalingas valstybinio užsienio paso, ir kad visų esąs maloniai priimamas, nes yra iš gero sidabro ir taip gražiai bei patikimai atrodo[1]. Jis pareiškė man visiškai nematąs reikalo būti teisėta mokėjimo priemone, nes jis labai gerai išsivertė ir be šios kvalifikacijos. Man atrodė, kad šią ypatybę jis laikė veikiau žemos kilmės ir savim pasiti-

---

[1] *J. M. Keynes:* E c o n o m i c J o u r n a l, 1914, pusl. 260

kėjimo stokos ženklu. Taipjau prisimenu, kad ir Amerikoje turiu keletą seserėčių, — Federal Reserve Bank'o notas, — kurios, neskaitant to, kad valstybė jas noriai priima už mokesčius, be jokios valstybinės pagalbos keliauja aplink ir šiaip jaučiasi labai gerai. Aš pati vis tik laikau labai svarbiu dalyku būti teisėta mokėjimo priemone. Nūdien laikai neaiškūs ir žmonės kartais pasigauna įvairių išmonių; todėl dėl visa ko yra gera, kad aš „turiu įsakymą žygiuoti, kurs mane saugo", kaip tai kariuomenėj priimta sakyti".

Tuo būdu mūsų geroji nota priklauso subordinuotos teisėtos mokėjimo priemonės kategorijai, taigi tiems pinigams, kurie pagal įstatymą valstybės ribose kiekvieno dydžio skoloms turi galutinės galios. Vadinas, ji nepriklauso smulkiųjų pinigų subordinuotai rūšiai, kurie tik iki labai mažos maksimalinės sumos yra kvalifikuoti skoloms mokėti, ir ji taip pat nepriklauso žemesnei fakultatyvinių pinigų rūšiai, kurie iš viso neturi tokios kvalifikacijos.

2. **Keičiamieji pinigai ir definityviniai pinigai.** Mes tęsime klausimų - atsakymų žaismą toliau. „Aš visiškai dabar suprantu, ponia Nota, kad mano tabako pirklys privalo jus iš manęs priimti, ir kad iš savo pusės privalėjau jus iš mano darbdavio priimti. Bet ar privalo jus priimti paprastai iš kiekvieno be jokios išimties? Aš tarsi girdėjau, — prašau nepykti, jei aš esu klaidingai informuotas, — kad yra kažkas, kuris neturi teisės sumokant pasižadėjimą jus įbrukti, ir kuris man, jei aš jus atneščiau jam, turėtų už tai man duoti kitos rūšies pinigus. Todėl prašau pasakyti, ar jūs esat keičiamoji, ar jūs, taip sakant, turite paskutinį žodį?".

Čia mūsų nota pirmą kartą pasijus kiek nesmagiai ir truputį delsdama pareikš: „Beveik nežinau, ką į tai jums turiu atsakyti. Jei gerais senais laikais kas nors mane nunešdavo į Anglijos Banką, tai vyras už langelio turėdavo jam už mane išduoti 5 aukso suverenus. Taip pat karo metu ir po to sekančių netvarkų laikotarpyje, kaip girdėjau, galiojo šis įstatymas. Bet per šį visą laiką tik vienas asmuo bandė tuo būdu elgtis su manim. Tai buvo vyras, kuris gyveno žemai prie Temzės, rūsyje, ir per ištisą dieną laikė degančią didelę ugnį ir aplink save turėjo įvairiausių puodų, keptuvių ir kitokių įrankių. Šis iš tikro nunešė mane ir keletą mano seserų į Anglijos Banką

ir reikalavo aukso suverenų. Kas tada įvyko — prašau, atleiskite nuo tolesnio pasakojimo, tatai jau perdaug. Nuo 1925 m. padėtis vėl pasikeitė. Jei nuneštumėt jūs šiandien mus į Anglijos Banką, tai jis tam tikromis sąlygomis turėtų duoti jums aukso gabalą. Tik tas auksas nebūtų tada pinigai ir jūs negalėtumėt taip paprastai panaudoti jį gėrybėms bei patarnavimams pirkti, kaip tai su manim galite padaryti. Taip bendrai paėmus, širdies gilumoje šiandien jaučiuosi mažiau keičiamąja, nei anksčiau. Bet, žinoma, negaliu neigti, kad aš neturiu paskutinio žodžio, kaip kad turi mano draugas suverenas, arba kaip iki 1927 m. turėjo Indijoje rupija, arba kaip kad yra turėję daugelio Europos kraštų notos baisiais pokariniais laikais".

Šis atsakymas pastato mus taip pat keblion padėtin, kaip ir pačią notą; nes čia vėl pasirodo, kad gyvenimiškos tikrovės faktai, kaip tai dažnai būna, nustoja veik visų ryšių su gražiais vadovėlių rašytojų dėstymais. Todėl turim pasiryžti, mūsų notą laikyti keičiamąja teisėta mokėjimo priemone, taigi tokia pinigų rūšim, kurią kiekvienas paprastas pilietis turi priimti kaip galutinį mokėjimą, už kurią betgi centrinė institucija, pareikalavus, turi ką nors kita išduoti. Ji nepriklauso dėl to definityvinių pinigų kategorijai, kuriais net pati centrinė institucija savo prievoles — tarp jų keičiamųjų pinigų keitimo prievolę — gali išlyginti soliutorine galia. Tebūnie čia dar pažymėta, kad keičiamosios teisėtos mokėjimo priemonės nėra vienintelė keičiamųjų pinigų rūšis, bet, pav., bankinių pinigų ir keletas fakultatyvinių pinigų rūšių pagal įstatymą taip pat turi būti keičiami, jei jie bus pateikti atitinkamai vietai.

3. **Piniginiai ženklai ir pilnaverčiai pinigai.** Dar vienas klausimas ir mūsų katekizmas baigiasi. „Jūs iš tikro gerai atrodote, ponia Nota, ir aš esu toli nuo tos minties neigiamai atsiliepti apie jus. Bet ar nesate jūs vis tik kiek liguista ir mažakraujė? Ar negalėtumėte jūs, jei būtumėte priversta, jūsų pinigo verslo atsisakyti, nusitverti kito verslo ir užsidirbti pragyvenimą? Ar naudotumėtės tada ta pačia pagarba, kaip kad dabar ar, paprastai išsitarus, — ar turėsite tada tiek pat vertės?" Šioje vietoje pagaliau bus mūsų nota iš tikro įtūžusi. „Koks jūs paikas ir atgyvenęs esate", atrėž ji. „Jūs lyginate mane, tur būt, su tuo suverenu, kurį jūs — ko man paneigti, tur būt,

nenorėsite, nes ir aš esu buvusi jūsų pinigų dėžėje — vis dar pasilaikote, ir kurį tada, net, kai blogų blogiausia įvyktų, galėtų būti naudingai panaudotas dantims plombuoti. Žinoma, aš negaliu kitos tarnybos eiti, kaip pinigu būti. Bet kodėl turėčiau aš ką kita galėti? Namų dekoracijai ar dantų slaugymui ar kitiems tokiems garbingiems verslams aš turiu, tamstos leidimu tariant, maždaug tiek pat talento, kaip ir jūs pats. Ir jūs galite manimi tikėti, kad tai tinka ne vien mums, banko notoms. Prisižiūrėkite, pav., į mano draugę rupiją. Ji atrodo labai gražiai ir solidžiai ir daug ką žavi. Atėmus betgi iš jos kalimo antspaudą, jos nuogas kūnas susilauktų baisaus vertės kritimo. Nes ne jos substancija suteikia jai vertę, kurią ji turi, bet tas užrašas, kuris joje atmušamas.

Leiskite jums dar ir tai pasakyti: jei labai daug šių pasipūtusių aukso monetų tuo pačiu akimirksniu nustotų savo monetarinio paskyrimo, tai per trumpą laiką toli gražu nebūtų tiek vertingos, kaip tai jos sau vaizduojasi. Jos, būtent, tiki, kad žmonės paskui jas bėga dėl jų grožio ir tvirtumo. Tai galėjo tikti tiems laikams, kada žmonės gyveno dar laukinėse gaujose, bet šiandien žmonės bėga paskui auksą ypač dėl to, kad jis yra p i n i g a i. Todėl kiekvienas aukso gabalas, kuris nustoja pinigų verslo, tuo tarpu kai kiti lieka prie jo, yra tokios pat vertės, kaip prieš tai, nes jis kiekvieną akimirką gali vėl atgauti monetarinį paskyrimą. Bet jei būtų jie visi pavaryti iš karto, tai vien dangus težino, kas tada su jais atsitiktų. Dantų dirbykloje ne daug ką tegalėtų veikti, nes tiek daug blogų dantų nėr iš viso mūsų mažoje žemelėje.

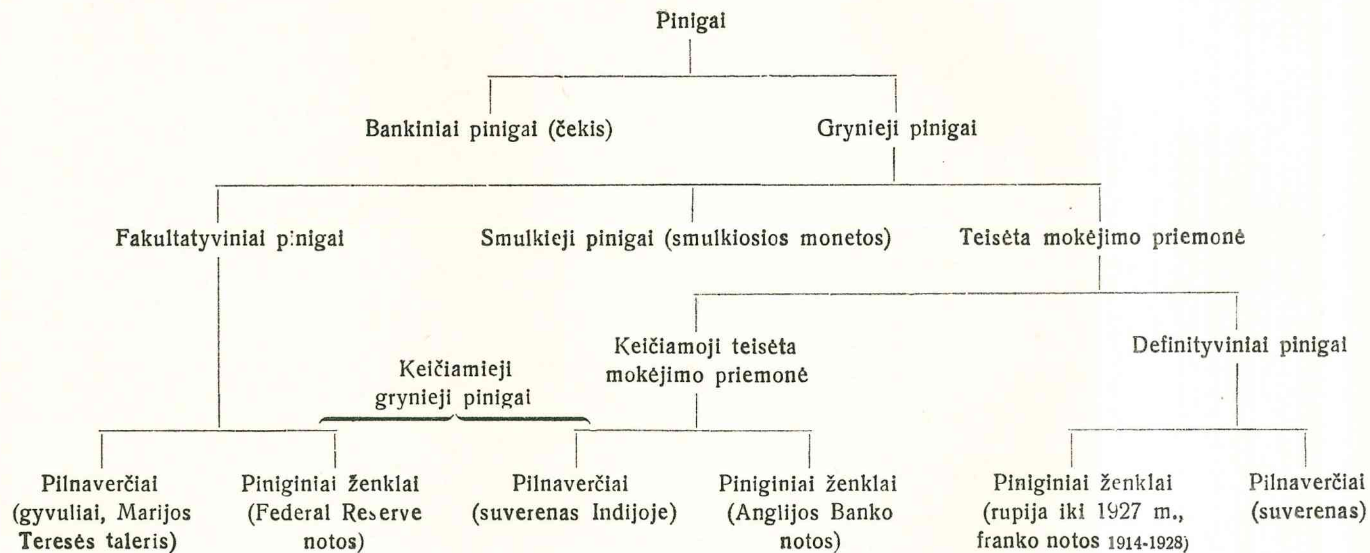
Gal būt, jūs man dar atsakysite, kad senovės graikų gyvuliai, indėnų tabakas arba kad ir kiniečių peiliai buvo geresni pinigai, kaip kad esu aš, nes juos galima panaudoti valgiui, rūkymui arba žudynėms. Nenorėdama šių pastarųjų faktų nuginčyti, vis tik noriu pastebėti, kad ši tezė turi tiek pat prasmės, kaip tvirtinimas, kad Harry Lauder būtų geresnis ministeris pirmininkas už ministerį Baldwin'ą, ir tai dėl to, kad jo nuvertimo atveju jis galėtų sau pragyvenimą užsidirbti deklamuodamas kupletus. Pripažįstu, kad aš, esamose sąlygose, negaliu taip gerai keliauti, kaip tai paprastai daro suverenas. Užsieniečiai, atrodo, nelabai temėgsta mane, bet jie yra geroki bukapročiai, kuriems aš nedaug tepriskiriu svarbos. Tik-

rai, aš visai nesidroviu, kad esu tik piniginis ženklas, ir pilnai esu patenkinta, kad esu teisėta mokėjimo priemonė“.

Tuo būdu mūsų nota priklauso prie tos piniginių ženklų šeimos arba prie tų pinigų, kurių vertė yra žymiai didesnė, negu jų medžiagos vertė, ir nepriklauso prie tų pilnaverčių pinigų šeimos, kurių vertė iš esmės yra lygi jų medžiagos vertei. Šis atskyrimas labai netaisyklingai susikerta su mūsų likusiomis klasifikacijomis. Taip visi bankiniai pinigai ir visi smulkieji pinigai pagal bendrą taisyklę yra piniginiai ženklai; betgi fakultatyviniai pinigai būva kartais piniginiais ženklais (kaip amerikinės Federal Reserve Bank'o notos) ir kartais pilnaverčiais (kaip didžiosios sidabro monetos, kurios cirkuliuoja Oriente). Keičiamųjų teisėtų mokėjimo priemonių dauguma, kaip prieš karą svarbiųjų kraštų banknotos ir dabar vėl, yra piniginiai ženklai; tačiau suverenas Indijoje yra pilnavertė teisėta mokėjimo priemonė, nes reikalaujant indų vyriausybė turi jį pakeisti į 13$^{1}/_{3}$ rupijų. Pagaliau ir definityviniai pinigai kai kuriais atvejais yra pilnaverčiai (taip suverenas) ir kitais — mažaverčiai — piniginiai ženklai (taip pokariniais laikais daugumos Europos valstybių notos). Kai kuriems tikslams būtų patartina keičiamąsias teisėtas mokėjimo priemones (kaip Anglijos Banko notos) ir fakultatyvinius piniginius ženklus (kaip amerikinės Federal Reserve Bank'ų notos) sutraukti „keičiamųjų grynųjų pinigų“ sąvokon.

Geresnei orientacijai mūsų atsiektus rezultatus atvaizdavom dar lentelėje (žr. 43 p.).

Šioje klasifikacijoje, berods, kaip tai tuojau matyti, susidaro gana ypatingi kaimynystės santykiai. Rupija atrodo, kaip mes besisuktume, lyg sidabre atspausdinta nota ir nuo 1914—1928 m. frankas lyg popierinė moneta. O Marijos Teresės taleris turi išrauti išdidumą iš širdies ir gražiai prisidėti prie priešistorinių gyvulių. Bet vis dėlto ši klasifikacija atrodo geriausiai tinkanti aiškaus galvojimo reikalavimams.

Pinigai
Bankiniai pinigai (čekis)
Grynieji pinigai
Fakultatyviniai pinigai
Smulkieji pinigai (smulkiosios monetos)
Teisėta mokėjimo priemonė
Keičiamoji teisėta mokėjimo priemonė
Definityviniai pinigai
Keičiamieji grynieji pinigai
Pilnaverčiai (gyvuliai, Marijos Teresės taleris)
Piniginiai ženklai (Federal Reserve notos)
Pilnaverčiai (suverenas Indijoje)
Piniginiai ženklai (Anglijos Banko notos)
Piniginiai ženklai (rupija iki 1927 m., franko notos 1914-1928)
Pilnaverčiai (suverenas)

II. Bankinių pinigų kiekis.

4. Čekių santykis su depozitais. Sudarant moderninę mūsų pinigų sistemą, šios pavienės pinigų rūšys buvo kombinuojamos pagal įvairiausias papročio ir teisės taisykles. Skaitytojui esame jau apžvalgiai paaiškinę, kad visas šias taisykles šios knygos ribose arčiau išnagrinėti yra neįmanoma, vienok jų žymią dalį galime pažinti, jei tvirtai nusistatę žengsime prie mūsų neišspręstos problemos, t. y. prie klausimo, kuriuo būdu nustatoma kurio nors krašto pinigų kiekis. Šį uždavinį galime suprastinti tuo leistinu būdu, kad iš nagrinėjimo išskirsime atvejus, kur užsieniniai pinigai krašto pinigų sistemoje sudaro žymų elementą, sakysim, dar neseniai indiška rupija Rytų Afrikoje, dar ir šiandien Marijos Teresės taleris — arabų pusiasalyje. Mūsų lentelėje nurodytos dvi pinigų rūšys, būtent, pilnavertės, keičiamosios, teisėtos mokėjimo priemonės (suverenas Indijoje), ir pilnaverčiai fakultatyviniai pinigai (Marijos Teresės taleris) išsiskiria tuo būdu iš mūsų nagrinėjimo.

Tada iškyla pirmas klausimas — pagal ką nustatoma krašto bankinių pinigų kiekis? Norint atsakyti į šį klausimą, reikia gerai išsiaiškinti bankinių pinigų kūrimo eigą. Čekiai, kuriuos iki šiol čia minėjome kaip vienintelius bankinių pinigų reprezentantus, aišku, yra kuriami tiesiog ne bankų, bet čekių knygelių savininkų. Neįgudusiam stebėtojui galėtų susidaryti visų pirma klaidingas įspūdis, kad šie čekių knygučių savininkai gali išrašyti tiek daug ir tokioms didelėms sumoms čekius, kiek ir kokius jie nori, kad jie, vadinasi, yra tokioje padėtyje, jog gali savo nuožiūra kurti bankinius pinigus. Savaime suprantama, taip nėra; čekių knygutės savininkas gali nukreipti jo išrašytus čekius bankan tik iki tarp jo ir bankininko sutartos maksimalinės sumos ir paprastai jis gerai daro, laikydamasis žemiau maksimalinės ribos. Ši maksimalinė suma, iki kurios kas nors turi teisę išrašyti čekius, dažnai vadinama jo banke turimu „depozitu“, bet patartina atkreipti dėmesį į tai, kad tai nepilnai sutampa su technine prasme, kuria bankininkai vartoja šį žodį. Jeigu aš savo mėsininkui perduodu £ 10 čekį, ir šis jį pateikia bankui, tai mano banke turimas depozitas sumažėjo £ 10, o jo tokia pat suma padidėjo. Tuo būdu banke turimo depozito visumos kiekis dėl £ 10 pinigų savininkų pakaitos liko nepaliestas. Santykis tarp banke turimų depozitų visumos kiekio ir

apyvarton paleistų čekių visumos kiekio, abu taikomi tam pačiam laikotarpiui, sudaro tuo būdu ypatingą atvejį bendrojo santykio tarp esamo pinigų kiekio ir viename laiko tarpe disponuosimos pinigų kiekybės (30 p.). Kadangi mes šiuo atveju nagrinėjame šalyje esamų pinigų kiekio nustatymo veiksnius, tai, aišku, turime pačius banke turimus depozitus, o ne į juos taikomus čekius, laikyti pinigų kiekio sudaromąja dalimi. Depozitas, kuriam čekiai nėra išrašyti, tuo pat būdu tenka skaityti dirvonaujančiais bankiniais pinigais, kaip mano kišenėje laikomus šilingus dirvonaujančiais gyvais pinigais. Čekio perdavimas toliau yra savo rūšies pereinamasis bankinių pinigų pasirodymas, kaip lygiai notos perdavimas toliau reiškia laikiną grynųjų pinigų pereinamąją manifestaciją.

Nors yra blogas ir juokingas paprotys virtęs taisykle duoti naujus vardus paprastiems dalykams, bet depozitus galime geriausiai, gal būt, įsivaizduoti kaip savo rūšies čekių perėjimo vietą ir tada asmens depozitą vadinsime jo čekių gūžta arba tiesiog einamąja sąskaita, nes depozitas — kaip varnoms jų gūžtos — yra taip perėjimo, taip gyvenamoji čekių vieta; antra vertus, toks pavadinimo būdas gali mums padėti sakytą santykį įsikalti atmintin. Taigi toliau kalbėsime apie klijentų einamąsias sąskaitas (čekių gūžtas) ir apie bankų depozitus — kame pirmųjų visumos kiekis yra tolygus pastarųjų visumos kiekiui.

5. Santykis tarp depozitų ir grynųjų pinigų atsargų. Teisingai supratus, bankiniai pinigai yra kuriami ne banko klijentų, bet pačio banko, būtent, tada, kai jis čekių knygelių savininkams suteikia teisę išrašyti jam taikomus čekius. Būdas, kuriuo bankai, keisdami savo klijentams teikiamų paskolų dydžius, reguliuoja savo depozitų kiekį, kaip ir iš viso šių bankinių operacijų vidujė prasmė, yra labai sunki ir svarbi tema, kuri pareikalaus viso skyriaus (V sk.). Tačiau į šią problemą nesigilindami, jau dabar galime klausti, kokiais principais vadovaudamiesi bankai sprendžia dėl kurtinų depozitų visumos kiekio. Anglijoje šie sprendimai daromi laisva bankų nuožiūra, t. y. konkrečiai tų vyrų, kurie nustato penkių didžiųjų akcinių bankų — Barclay, Lloyd, Westminster, Midland, National Provincial — politiką. Betgi apskirtai yra priimta, kad

bankai savo depozitų kiekį reguliuoja pagal savą įpročio dėsnį, kurio esmė ta, kad bankai maždaug laikosi nustatyto santykio tarp savo depozitų ir taip vadinamų atsargų. Šiam santykiui pavaizduoti, geriausiai yra įsidėmėtini 9 : 1 skaičiai, bet reikia saugotis šį santykį laikyti tolygiu arba kiekvienam paskiram bankui visiškai pastoviu. Šios banko atsargos susidaro dalimi (apytikriai iki $^2/_3$) iš pačių bankų grynųjų pinigų ir dalimi iš Anglijos Banke turimų einamųjų sąskaitų. Anglijos Bankas suskaičiuoja šiuos bankų čekių lizdus drauge su kitais depozitais ir savo ruožtu stengiasi tarp jo depozitų visumos ir jo atsargų išlaikyti nustatytą santykį. Prieš karą tas santykis buvo kiek didesnis kaip 2:1; kokios dabar proporcijos siekiama, sunku yra nurodyti. Tas faktas, kad Anglijos Banko atsargų proporcija yra lanksti, kitam sąryšyj turi didelės svarbos, prie to turėsime grįžti vėliau; tačiau mūsų dabartiniams tikslams yra svarbesnis kitas faktas, būtent, kad šis bankas iš viso kreipia dėmesį į tai, kad jo atsargų proporcija neišslystų iš tam tikrų ribų.

Anglijos Banko atsargos yra sudarytos išimtinai iš grynųjų pinigų, būtent, iš jo pačio notų. Šios mažos papildomosios aplinkybės prasmė glūdi čekių perleidimo palengvinime tarp asmenų, kurie yra įvairių bankų klijentai. Jeigu A, kuris dirba su X banku, moka £ 10 čekiu B, kuris dirba su Y banku, tai pastarasis, gavęs čekį iš B, prezentuos šį X bankui apmokėti, o pastarasis atliks savo pasižadėjimą tuo būdu, kad jis išrašys £ 10 čekį savo Anglijos Banke einamojon sąskaiton. Žinoma, šios rūšies transakcijos yra tiek gausios ir tarp didžiųjų bankų daromos įvairiausiomis kryptimis, kad daugumas jų gali atsiskaityti viens su antru taip vadinamu c l e a r i n g o arba atsiskaitymo būdu taip, kad jų Anglijos Banke turimos čekių sąskaitos tarnauja vien nekompensuotoms pertektims išlyginti. Tam tikslui pastarosios yra tad labai pravarčios.

Svarbu yra šią eigą pagrindinai suvokti, nes tada kitoje vietoje galime keletą argumentacijų suprastinti ir elgtis taip, lyg kad tebūtų vienų vienintelis bankas ir skaitytojui galime perleisti išgalvoti tokias komplikacijas, kurios išplaukia dėl egzistencijos daugelio bankų, kurie tarpusavyje atsiskaito jų Anglijos Banke turimomis einamomis sąskaitomis. Šiuo atveju svarbus punktas yra tas, kad bankai aplamai įprato šias

Anglijos Banke einamąsias sąskaitas skaityti savo atsargų dalimi. Tiesioginė to pasekmė yra ta, kad proporcija tarp tautos ūkio einamųjų sąskaitų visumos ir tikrųjų bankinės sistemos grynųjų pinigų atsargų visumos kiekio yra žymiai didesnė, nei santykis tarp depozitų visumos ir nominalinių „atsargų" visumos kiekio, — kurių vien pastarasis (santykis) yra tiesioginis paskirų bankų rūpesčio ir kalkuliacijų objektas. Tačiau tai nepažeidžia mūsų bendro nustatymo, kad depozitų kiekis galiausiai reguliuojamas pagal grynųjų pinigų atsargas.

Teiraudamiesi dabar priežasties, kodėl bankų depozitai laikomi tam tikroje proporcijoje su grynųjų pinigų kiekiu, galima netrukus surasti atsakymą. Ši priežastis glūdi, būtent, žinomame bankinių pinigų keičiamybės fakte. Teisė išrašyti čekį yra susijusi su teise šį čekį inkasuoti, t. y. iškeisti jį čekių knygelę davusiame banke grynaisiais pinigais. Tada, žinoma, jei tik einamosios sąskaitos dalis bus pakeista grynaisiais pinigais, tai jos visumos dydis bus atitinkamai sumažintas.

Šia keitimo teise iki tam tikro laipsnio naudojasi visi čekių knygelių savininkai, norėdami gauti į rankas reikalingus mažiems mokėjimams pinigus. Bet ypatingai tai svarbu yra verslovininkams, kurie tuo būdu pasirūpina jiems reikalingų grynųjų pinigų darbo algoms apmokėti. Todėl kiekvienas bankas, suteikęs teisę jam taikomus čekius išrašyti, turi disponuoti pakankamą grynųjų pinigų suma, kad tą čekių dalį, kuri iš tikro prezentuojama keitimui, galėtų apmokėti grynaisiais. Tad nieko tame nuostabaus, kad bankai savo depozitus laiko tam tikrame santykyje su grynųjų pinigų kiekiais, kuriuos jau turi, arba kurie yra jų betarpiško disponavimo ribose.

6. Bankų atsargų dydis. Mažiau betgi yra aišku, kodėl anglų bankai kaip tik yra pasirinkę šią ypatingą 9:1 proporciją. Įsivaizduokime vienai akimirkai tokią bankinę sistemą, kuri veikia ne tik visišku tikrumu (kaip tai mūsiškė daro), bet taip pat diena dienon ir savaitė savaitėn absoliučiai tolygiai atlieka operacijas (kaip tai mūsoji, savaime suprantama, nedaro), tai tokiai bankinei sistemai iš viso nebūtų reikalo laikyti grynųjų pinigų atsargų (rezervų). Čekiams apmokėti išduoti grynieji pinigai ne visuomet betgi pasilieka apyvartoje, bet grįžta atgal į bankus, nes pirkliai ir krautuvių savininkai,

kuriems jais apmoka už gėrybes, saugumo dėliai perduoda juos bankams; dėl to vėl jų einamosios sąskaitos tuose bankuose atitinkama suma padidėja. Apskritai, nėra įmanoma tokia bankinė sistema, kuri nuolatos grynuosius pinigus išmokėtų, o atgal negautų. Ir dabar tarus, kad grynųjų pinigų įtaka ir ištaka yra visiškai tolygios, nebūtų priežasties, dėl kurios kada nors banko pogrindžiuose turėtų susidaryti tvenkinys. Tuo atveju bankinės sistemos momento nuotrauka galėtų mums labai gerai parodyti milžinišką depozitų kiekį ir užfiksuotų visišką grynųjų pinigų atsargų nebuvimą.

Bet iš tikro esamoje sistemoje visa vyksta, žinoma, antraip. Kaip grynųjų pinigų pareikalavimas iš čekių knygelių savininkų pusės, taip ir pirklių noringumas „nukrauti" jų grynuosius pinigus, krinta pagal savaičių dienas ir metų laikus. Ir todėl nieko nenustebintų, jei mūsų bankinės sistemos bet kurios akimirkos momento nuotrauka parodytų bankų rezervuaruose esančią grynųjų pinigų atsargą, kurios pakanka laikinai sustojus įtakai patikrinti ištaką. Tada visų pirma būtų spėliojama, kad bankai šių atsargų dydį reguliuoja pagal patirties būdu numanomus svyravimus, kurie pasireiškia siurbimo ir spaudimo jėgose, kurios grynuosius pinigus išsiurbia respektyviai įpompuoja. Vienok ne visai taip esti. Tvenkinys yra visuomet veikiau žymiai d i d e s n i s, nei tam tikslui būtų reikalinga, — nors jo vidutiniškas lygis nieku būdu nėra toks aukštas, kaip tai yra linkęs manyti neįgudęs stebėtojas, remdamasis mėnesiniais bankų balansais.

Tad ar bankai laiko tvenkinio lygį taip aukštai, kad jo pakaktų kiekvienam apskritai galimam atoslūgiui? Aišku, ne. Jei čekių knygelių savininkų siurbiamoji jėga labai smarkiai kiltų arba iš pirklių kylanti spaudžiamoji jėga labai smarkiai kristų, tai tvenkinio neužtektų. Norint būti visoms bendrai galimoms eventualybėms pasiruošus, būtinai reikėtų laikyti 100% atsargos proporciją. Tikrovėje esamoji bankų praktika reiškia kompromisą tarp tokio atsargų laikymo, kurį faktinai taria pakankamą, ir tos 100%-nės atsargų proporcijos, kurios vienos tegali pakakti visose įmanomose situacijose. Ir šis kompromisas veikiau remiasi įpročiu ir būtinumu sukelti depozitoriuose pasitikėjimą banko pajėgumu, nei tų situacijų vertinimu, kurias, racionaliai galvojant, tektų tik prileisti ir kaip „neįmanomas" išskirti.

Šį dalyką esame kiek plačiau išnagrinėję, nes dėl jo esama visokių klaidingų nuomonių ir tai ne vien „paprastų žmonių“ tarpe. Kai kurie žmonės, tarp kitko, linkę tikėti, tarytum atsargų proporcijai egzistuoja mistinis skaičius, — ar tai anglų 9 su 1 ar koks kitas, — kurių nesilaikant yra neįmanoma turėti jokia „padori“ bankinė sistema ir kurių aklai laikantis, kiekviena bankinė sistema būtų be priekaištų. Todėl svarbu priminti, kad tam tikrose aplinkybėse bankinė sistema gali sėkmingai veikti visai be atsargų, o kitose sąlygose tik 100%-nėms atsargoms esant.

Kontinente, kur bankiniai pinigai neturi tokios didelės reikšmės, jų kiekių reguliavimas, kaip Anglijoje, paliktas bankų nuožiūrai; tačiau Jungtinėse Amerikos Valstybėse, kame bankiniai pinigai, kaip Anglijoje, pinigų sistemoje yra vyraująs veiksnys, yra išleistos įstatymų taisyklės. Tie bankai, kurie priklauso nacionalinei bankų sistemai (šie kontroliuoja maždaug $^2/_3$ visų bankinių resursų), yra įpareigoti laikyti minimalines atsargas, kurios „neterminuotiems“ depozitams, t. y., kurių sąskaiton kiekvienu laiku gali būti čekiai išrašyti, vidutiniškai sudaro 10%, o „terminuotiems“ depozitams, kurių sąskaiton — teoretiškai — tik po mėnesio iš anksto įspėjus gali būti išrašyti čekiai, sudaro 3%. Dvylika Federal Reserve Bankų, kurie Amerikoje vaidina maždaug tą patį vaidmenį, kaip ir Anglijos Bankas Didžiojoje Britanijoje, yra įpareigoti nuolatos laikyti 35% minimalias atsargas — ir, būtent, ne paprastais grynais pinigais, bet muštu arba nemuštu auksu.

Tokiai įstatymų sutvarkytai būklei tenka, žinoma, tai prikišti, kad žmonės, kaip paprastai, linkę visa tai, kas įsakmiai įstatymo nedraudžiama, laikyti leistina ir siektina. Todėl bankas bus gundomas savo atsargų proporciją visados laikyti arti griežtai nustatyto minimalinio dydžio, taip kad kiekvieni netikėti grynųjų pinigų paklausai gali jį pastatyti prieš alternatyvą, arba įstatymą peržengti, arba tokioje situacijoje, kada jo atsargos dar toli gražu nėra išsemtos, pasiskelbti neišsimokančiu. Jei atsargos sudaro tiksliai 20% depozitų, tai aišku, kad jau vieno dolerio čekio keitimas kaip atsargų, taip depozitų kiekį sumažintų vienu doleriu ir dėl to jo proporcija kristų žemiau nei 20%; ir jei dabar įstatymo nustatytas skaičius yra 20%, tai jau būtų sulaužytas įstatymas. Jeigu mes prieš tai nustatėm, kad įpročio būdu fiksuota atsargų proporcija yra

sauvalinga ir klaidinanti, tai teisiškai fiksuota proporcija iš pirmo žvilgsnio atrodo esanti stačiai pozityviai žalinga. Menkas tai sąmojus, jei geležinį davinį negalima liesti net alkanos mirties akivaizdoje.

Prieš šios rūšies kritiką galima, antra vertus (kad ir ne labai balsiai), remtis tuo, kad pinigams, kaip ir karo dalykams, įstatymai leidžiami tuo tikslu, kad jie prie progos būtų laužomi, ir kad jų prasmė yra ne toji — bet kokia kaina nedaryti tam tikrų veiksmų, bet tik jų nedaryti nesant tam rimtų priežasčių. Ir Amerikoje įstatymas, norėdamas išvengti bereikalingo sustingimo, daro visa, kas galima. Pirma, paprastieji bankai yra įpareigoti jų visas t e i s ė t a s atsargas laikyti Rezervų Bankuose einamųjų sąskaitų pavidalu, taip, kad jie — nes kitaip negali — turi savo rūsiuose laikyti tam tikrą grynųjų pinigų sumą, kaip savo rūšies pirmąją gynimosi liniją, tuo būdu jie paprastai nelieka vien su įstatymo numatytomis minimalinėmis atsargomis. Antra, jei jų atsargos tirpsta, jie gali tam tikromis sąlygomis, kurias gvildensime vėliau, jas vėl papildyti. Jie ima kreditus Rezervų Bankuose, kurie juos teikia tuo būdu, kad privačių bankų naudai atidengia einamąsias sąskaitas — kaip tai pastarieji daro savo klijentų atžvilgiu. Be to, Rezervų Bankai, dėl priežasčių, kurias taip pat išdėstysime kiek vėliau, iki šiol visuomet laikėsi tokios atsargų proporcijos, kuri buvo žymiai didesnė, nei įstatymo numatyta. Tuo būdu praktikoje jie gali paprastus bankus gana plačiai aprūpinti kaip kreditais, taip ir grynais pinigais, visiškai nerizikuodami peržengti įstatymą.

7. Santykis tarp grynųjų pinigų, esančių šalia banko atsargų, ir depozitų. Kaip matėme, santykis tarp bankinių pinigų ir b a n k u o s e laikomų grynųjų pinigų kiekių, vis viena ar tai įstatymo ar įpročio fiksuotas yra gerokai sauvalingas ir dirbtinis. Bet iš to dar negalima daryti išvados, kad santykis tarp bankinių pinigų ir u ž b a n k o r i b ų esančių apyvartoje grynųjų pinigų kiekių, kaip tai iš tikro yra, taip pat nėra natūralus ir būtinas. Kiekviena bankinė sistema — ir aukščiau gvildentą tariamąją be grynųjų pinigų a t s a r g o s įskaitant — sustotų funkcionavus, jei bet kuriame laiko punkte grynųjų pinigų p r i p l a u k i m a s bankuosna reliatyviai jų depozitų kiekiui būtų labai mažas. Ir, būtent, dėl šitokių

priežasčių. Kiekvienu duotu momentu egzistuoja tam tikra, nuo ūkiškų subjektų įpročių ir papročių pareinanti, proporcija tarp kiekio tų mokėjimų, kurie paprastai vykdomi čekiais, ir kiekio tų mokėjimų, kurie paprastai atliekami grynais pinigais. Asmuo, kuris turi čekių knygelę, savo mėsininką apmoka čekiu, bet nepažįstamus ir autobuso konduktorių apmoka grynais. Ši proporcija, žinoma, ne amžiams pasilieka pastovi ir, pav., jei dirbantieji sluoksniai įprastų bankuose laikyti sąskaitas, tai ji labai žymiai pakiltų. Ir bankai šiuo atžvilgiu gali palaipsniui veikti visuomeniniame ūkyje vyraujančius mokėjimo įpročius, bet jie negali jų nei ištisai kontroliuoti, nei nuo šiandien ryt dienai pakeisti. Todėl, kol šie įpročiai palieka tie patys, ir kol čekių knygelių savininkai turi teisę iš bankų reikalauti grynųjų pinigų, proporcija tarp apytakoje esančių grynųjų pinigų ir bankinių pinigų kiekių liks nepakitėjusi. Dėl tos priežasties kiekvienas paskiras bankas, kurio depozitai augs be pertraukos, veikiai nustatys, kad grynųjų pinigų ištaka yra daug didesnė, nei įtaka, nes publika rūpinsis, atitinkamai bankinių pinigų padaugėjimui gauti į rankas daugiau grynųjų pinigų ir kartą gautus nenorės vėl išleisti. Tokiomis aplinkybėmis mūsų tariama bankinė sistema lygiai taip pat, netgi greičiau nei kiekviena kita, sugriūtų, nes ta sąlyga, kuria ji remiasi — lygybės būtinumas tarp įplaukiančių ir išplaukiančių grynųjų pinigų — nebūtų daugiau pildoma.

Pagal tai tenka nustatyti, kad santykis tarp bankinių pinigų kiekio ir grynųjų pinigų kiekio tik iš dalies pareina nuo bankininkų mažiau ar daugiau sauvališkų bei tradicinių sprendimų jų atsargų atžvilgiu, ir kad tai iš dalies nustato ūkiškųjų subjektų reikalų papročiai bei jų pirmenybės teikimai, kurie yra kur kas fundamentališkesni, kad ir galį kisti, reiškiniai.

Mes norėtume pastebėti dar viena. Šiame skirsnyje mes temiškai gvildenome bankinių pinigų ir grynųjų pinigų santykį. Betgi įstatymų nuostatai, jeigu tokie yra, neatsižvelgia tų grynųjų pinigų rūšių, kurios nėra teisėtos mokėjimo priemonės, tuo tarpu kai kuriais atvejais jie apima ir nemuštą (gabaluose) auksą, kuris aplamai nėra laikytinas pinigais. Tikrovėje gi grynųjų pinigų srovės ir atsargos susidaro dalimi iš teisėtų mokėjimo priemonių, dalimi iš smulkiųjų pinigų ir kita dalimi (kai kuriuose kraštuose) taip pat iš fakultatyvinių piniginių ženklų. Taip pat visų valstybių smulkiųjų pinigų kie-

kis, remiantis piliečių mokėjimų papročių patyrimais, laikomas tam tikrame santykyje su teisėtų mokėjimo priemonių kiekiu. Ir fakultatyvinių piniginių ženklų (kur tokių esama) kiekis, kaip tai tuojau matysime, taip pat reguliuojamas pagal teisėtų mokėjimo priemonių arba nekaldinto aukso kiekį. Taigi ką mes iš tikro čia išaiškinome, yra tai, kad bankinių pinigų kiekis nustatomas, atsižvelgiant teisėtų mokėjimo priemonių ir — nekaldinto — aukso kiekių. Kokį vaidmenį vaidina pastarasis, veikiai sužinosime.

III. Grynųjų pinigų kiekis.

8. Keičiamųjų grynųjų pinigų santykis su atsargomis. Mūsų eilinis uždavinys yra išnagrinėti, kaip nustatomas keičiamųjų grynųjų pinigų (skaitytojas turi prisiminti 40 p. duotą nusakymą) kiekis. Atsakymas gali būti visoks, žiūrint, ar kalbamas kraštas tikrovėje turi tikrai definityvinių valiutos pinigų apyvartoje ar jų neturi. Prieš karą daugumoj Europos kraštų tokie definityviniai pinigai cirkuliavo aukso monetomis, ir šiandien dar taip yra Jungtinėse Valstybėse, Švedijoje, Norvegijoje ir kai kuriose britų dominijose. Šiomis aplinkybėmis keičiamųjų teisėtų mokėjimo priemonių ir definityvinių pinigų kiekių esamą santykį nustato ūkiškųjų subjektų įpročiai tuo pat būdu, kaip ir santykį tarp bankinių pinigų kiekio ir bendro grynųjų pinigų kiekio. Be abejo, karas daug ką pakeitė, taip kad ūkiškųjų subjektų dauguma net tada, kai dispozicijoje yra aukso monetų, nepriskiria didelės reikšmės jas vartoti. Kaip matėme, Anglijos Banko notos dabar nekeičiamos aukso monetomis, bet, atrodo, visi sutaria, kad ir tada, kai jos būtų keičiamos, keitimų vietose nebūtų didelės spūsties. Vienas keičiamybės užtikrinimas pagal bendrą nuomonę turėtų tolygų raminantį efektą, kaip tolimas varpų gaudimas, ir, kaip šis, neskatintų jokiems veiksmams.

Tačiau visuose kraštuose yra aiškus keičiamųjų grynųjų pinigų kiekio aprėžimo veiksnys, būtent, įstatymo žodis, kuris čia siekia daug giliau, nei bankinių pinigų atveju. Kartais betgi keičiamųjų teisėtų mokėjimo priemonių visumos emisijai įstatymas nustato a u k š t u t i n ę r i b ą; taip buvo prieš karą su Banque de France notomis, taip dabar dar yra su vie-

na daugelio Amerikos grynųjų pinigų rūšimi, būtent, su taip vad. „Greenbacks“ arba su Jungtinių Amerikos Valstybių notomis. Dažnesni betgi yra tie atsitikimai, kur įstatymas nustato tų atsargų atžvilgiu taisykles, kurias vyriausybės ir bankai turi taikyti jų apyvarton paleistiems keičiamiems gryniesiems pinigams. Dėl šių padengiamųjų rezervų pobūdžio netrukus daugiau pasakysim; čia galime sau nagrinėjimą pasilengvinti, jei priimsime, kad jie visiškai susidaro iš definityvinių pinigų. O dėl įstatymu numatyto padengimo santykio tarp atsargų ir keičiamųjų pinigų prigimties tenka svarbiausia paminėti dvi alternatyvas. Anglų praktika, kuri buvo nustatyta įžymaus 1848 m. banko akto, yra šitokia: aprėžti keičiamųjų grynųjų pinigų „nepadengtą“ arba „fiduciarinę“ emisiją ir visumos emisijos pertekliui nustatyti pilną padengimą pripažintąja padengimo priemone. Taip iki 1928 m. fiduciarinė notų emisijos suma, kurią galėjo išleisti Anglijos Bankas, buvo įstatymo numatyta ir minėtu laiku sudarė apie £ 20 milijonų. Tokiu pat būdu nuo 1919—1928 m. buvo aprėžta fiduciarinė emisija iždo vekselių (Treasury Notes), kurie nuo 1914 m. buvo valdžios leidžiami, beje, aprėžti ne įstatymo, o valstybės iždo įsakymo. 1928 m. šios abi emisijos buvo pavestos Anglijos Bankui ir pastarųjų fiduciarinės emisijos suma nustatyta naujai (kad ir ne neatmainomai) £ 260 milijonams.

Kitur, ne Anglijoj, veik išimtinai yra taikomas antras reguliavimo būdas, kuris pasižymi tuo, kad tarp padengiamųjų rezervų ir išleistų keičiamųjų grynųjų pinigų nustato minimalinį santykį. Antai, Amerikoje dviem keičiamųjų teisėtų mokėjimo priemonių rūšim (aukso ir sidabro certifikatams) turi būti laikoma 100% atsarga, dviem fakultatyvinių piniginių ženklų rūšim (National Bank ir Federal Reserve Banko notoms) 5% ir paskutinei svarbiausiai rūšiai (Federal Reserve notoms) 40% atsarga. Panašūs nuostatai yra daugumoje Europos kraštų, kuriuose notų emisija, kaip žinoma, yra veik visai centrinių notų bankų rankose. Taip Reichsbankas savo notų emisijai turi laikyti 40%-nį padengimą, Banque de France — 35% ir rusų Valstybės Bankas — 25%.

Šių dviejų sistemų gerąsias savybes šioje vietoje dar negalime tinkamai tarpusavyje palyginti, nes dar neturėjome progos išnagrinėti, kuriuo būdu pagaliau turi formuotis aprūpini-

mas pinigais. Bet dabar jau yra aišku, kad tvirtos nepadengiamosios kvotos sistema yra laisva nuo tų klaidų, kurias mes aukščiau nustatėme, benagrinėdami bankinius pinigus proporcinės sistemos atžvilgiu, kuri, būtent, panėši į elgseną miesto administracijos, norėjusios vežikų stoką pašalinti tokio turinio įsakymu, kad visuomet vežikų stovėjimo vietose turi būti bent vienas vežikas. Anglijos Bankas gali, kitaip nei Reichsbankas, iki paskutinio peno savo atsargas išduoti ir nepatekti į konfliktą su įstatymu. Iš antros pusės, proporcinė sistema, žinoma, daug labiau, negu tvirta fiduciarinė sistema, palengvina keičiamųjų grynųjų pinigų kiekio didinimą. Jeigu Reichsbankas patiria savo atsargų prieauglį viena marke, jis gali savo notų emisiją padidinti $2^1/_2$ markės, Anglijos Bankas gi, padidėjus jo atsargom £ 1, gali savo notų emisiją išplėsti tik £ 1. Ar tai bendrai imant proporcinei sistemai galima laikyti pliusu, nuo sprendimo, žinoma, turime kol kas susilaikyti.

9. **Atsargų sudėtis.** Jeigu tikrovėje dalykai būtų tokie, kad tikrąsias atsargas, kurias bankinė sistema laiko bankiniams pinigams, sudarytų vien teisėtos mokėjimo priemonės ir jei toliau keičiamiesiems gryniesiems pinigams laikomas atsargas sudarytų vien definityviniai pinigai, galėtume eiti vieną žingsnį pirmyn ir atsiektus rezultatus kombinuoti paprastai. Tada mes nustatytumėm, kad krašto pinigų kiekio visuma apsprendžiama, atsižvelgiant į jo turimų definityvinių pinigų kiekį. Nors, kaip mes sužinojome, keičiamųjų grynųjų pinigų kiekis ne visuomet reguliuojamas tiesiog pagal laikomas atsargas, bet praktikoje keičiamybės faktas visuomet pasirūpindavo, kad tarp jų būtų išlaikytas tam tikras santykis.

Deja, šio taip daug žadančio žingsnio mes negalime daryti. Nors tai yra visai mažas nukrypimas, kad tam tikroms fakultatyvinių piniginių ženklų rūšims (pav., American Federal Reserve[1] ir national bank notos) laikomos atsargos susidaro ne tik iš definityvinių pinigų, bet paprastai ir iš keičiamųjų teisėtų mokėjimo priemonių, nes pastarosiomis aprūpinimas reguliuojamas savo keliu, — tačiau sprendžiamos reikšmės turi tai, kad bankiniams pinigams laikomos atsargos susidaro dalimi iš nekaldinto aukso. Ir turime pasakyti, kad ir dabartyje

[1] Tam laikomos atsargos dalimi susidaro iš aukso certifikatų.

daugelyje šalių keičiamiesiems gryniesiems pinigams laikomos atsargos susidaro dalimi iš nekaldinto aukso ir dalimi netgi iš daiktų, kurie pirmu žvilgsniu turi dar mažiau panašumo į definityvinius pinigus, būtent, iš užsienio vertybės popierių ir iš užsienio bankuose turimų čekių sąskaitų. Mes negalime toliau eiti tol, kol nesam kiek giliau pažinę nekaldinto aukso, svetimų vertybės popierių bei „e m i g r a v u s i ų“ čekių sąskaitų temų. Tuo būdu mūsų akiratyje pasirodo dvi svarbiosios problemos, kurios paprastai vadinamos aukso standartu (aukso valiuta) ir devizų kursais.

KETVIRTAS SKYRIUS

Aukso valiuta

1. Aukso gabalų ir aukso monetų sistemos. Norėdami nustatyti tikslesnę aukso standarto sąvoką, vėl susiduriam su sunkumu, nes vadovėlių gamintojams vėl išsprūdo iš kartotekų gyvenimo realybės. Ir vėl turime sustiprinti dvasią, turime tiems žodžiams suteikti vienareikšmę prasmę, negalime jų palikti miglose. Todėl šioje knygoje terminu „aukso standartas" bus žymima tokia būsena, kada šalis savo piniginio vieneto ir tiksliai nustatyto aukso svorio vertes tarpusavy laiko a l p a r i (ekvivalentinėmis). Skaitytojas yra prašomas ypatingai įsidėmėti šį apibrėžimą, kuris, kaip tai jis vėliau sužinos, yra iš anksto apgalvotai padarytas.

Kadangi pinigų vertė — šalia kitų veiksnių — pareina nuo esamo pinigų kiekio, tai politika, kuri šią vertę nori laikyti al pari su tvirtai aprėžtu aukso svoriu, kartu reguliuoja aprūpinimą pinigais ir tuo būdu iš centrinės pinigų administracijos (ar tai valdžios, ar centrinio banko, ar šių dviejų kombinacijos) pusės reikalauja tam tikro laipsnio nuolatinės ir sąmoningos veiklos. Bet jeigu tiktai visos dalyvaujančios pusės griežtai laikysis rezervų taisyklių bei praktikų, kurias gvildenome paskutiniame skyriuje, tai centrinių institucijų veikloje yra keletas galimybių, tinkančių sumažinti sąmoningos iniciatyvos pradmenį, ir padidinti automatiško reagavimo pradmenį. Aiškiausia šių yra ta, kai centrinė institucija bus įpareigota, iš vienos pusės keičiamuosius pinigus — arba jų žymiausią rūšį — tvirta norma keisti į nekaldintą auksą, iš antros, nekaldintą auksą tvirta norma pirkti pinigais. Jei šiomis sąlygomis pinigų vertė rodytų tendencijos kilti aukščiau, nei nustatyta aukso svorio kaina, tai pinigų administracijai bus pasiūlyta pirkti aukso ir ši, savo atsargų politikos nekeisdama, gali padidinti pinigų kiekį ir tuo būdu iššaukti pinigų vertės kritimą.

Priešingai, jei pinigų vertė rodo tendencijos kristi žemiau, nei nustatyta aukso svorio kaina, tai publika iš centrinės institucijos reikalaus pinigus keisti auksu, ir tada ši, jei ji norės jai žinomos atsargų praktikos laikytis, bus priversta sumažinti pinigų kiekį, kuo ji pakels pinigų vertę. Ši sistema dabar galioja Anglijoje, kur Anglijos Bankas įpareigotas standartinį auksą pirkti tvirta £ 3. sh 17, d. 17 norma už unciją, ir aukso gabalus 440 uncijų minimalinio svorio, £ 3, sh. 17, d. 10½ už unciją kaina duoti mainais už jo notas[1]. Šios rūšies sistemas, kaip žinoma, vadina aukso gabalų valiutomis (arba dar aukso branduolio valiutomis), ir natūralu, kad jose aukso gabalai, t. y. nekaldintas auksas, sudarant atsargas, vaidina svarbų vaidmenį.

Jeigu gi apyvartoje yra patys pilnaverčiai definityviniai aukso pinigai, kaip prieš karą Anglijoje, tai naudojamas kiek komplikuotesnis būdas. Šiuo atveju centrinė institucija įpareigojama iš vienos pusės būti pasiruošusiai mažiausiai vieną keičiamųjų pinigų rūšį pakeisti auksu ir, iš antros pusės, iš paprasto aukso kalti pinigus už normą, kuri padengia tik kalimo kaštus. Prieš karą buvo visuotinai ir rimtai manyta, kad tos rūšies aukso pinigų sistema esąs esminis nacionalinio prestižo sandas, ir šalis, neturinti šios rūšies sistemos, apskritai neturinti jokio aukso standarto. Mūsų nūdieniu supratimu minėta sistema — žinoma aukso monetų sistemos vardu — pasirodo esanti tik viena daugelio kitų aukso standarto galimų ypatingų formų.

Bet čia tenka pastebėti, kad tais atvejais, kada pinigų vertė yra kritusi žemiau, nei nustatyto aukso svorio vertė, pirma sakytos veikiančios sistemos dalis gali funkcijonuoti tik tada, kai ūkiškieji subjektai iš centrinės institucijos gautus aukso pinigus gali ir turi teisės sulydinti į nekaldintą auksą arba eksportuoti į užsienį ten naudoti. Priešingu atveju aukso pinigų vertė būtų ne didesnė, kaip likusių pinigų rūšių vertė, ir nebūtų jokio paskatinimo jų reikalauti. Dėl to reikia pabrėžti, kad Anglija nuo 1914 iki 1925 m., kada buvo visa eilė kliūvinių dėl suverenų lydinimo ir išvežimo, tikrovėje nesilaikė aukso stan-

---

[1] 1932 m. rugsėjo 29 d. Anglija aukso standarto atsisakė, taigi, Anglijos Bankas yra atleistas nuo pareigos nustatyta kaina pirkti auksą ir savo notas auksu keisti. *(Vert.)*.

darto. Toliau tenka pastebėti, kad ši sistema (kaip ir aukso gabalų sistema) tik tada be sąlygų laikytina teisėtu aukso standartu, kai jos abejos dalys yra sveikos. Taip, pav., Švedijoje, kame notos keičiamos aukso monetomis, Švedų Bankas pasilaikė sau teisę atsisakyti tvirta kaina neribotai pirkti auksą. Kai jis naudojasi šia teise, tai švediškų pinigų vertė kyla aukščiau, nei įstatymu nustatyto aukso svorio vertė, ir aukso standartas nustoja egzistavęs.

2. Bimetalinė ir šlubuojanti pinigų sistemos. Šioje mintijimo eigos vietoje bus ne pro šalį mūsų valiutų standarto prasmės pažinimo šviesoje trumpai pagvildenti keletas valiutų sistemų, kurios kitą sykį egzistavo ir praeityje jomis buvo daug domėtasi. Prancūzijoje nuo 1803 iki 1870 m. buvo dvi pilnaverčių definityvinių pinigų rūšys, kurių viena buvo sidabro, o antra aukso, ir kaldinimo institucijos šiuos abu metalus lygiu būdu priimdavo pinigams kalti. Ši sistema visuotinai buvo vadinama dviguba valiuta arba bimetalizmu. Ji turėjo tikslą apsaugoti šalį nuo pinigų stokos, galinčios kilti dėl vieno metalo trūkumo. Daugelis autorių palaikė tezę, kad pinigų vertę būtų galima išlaikyti daug pastovesnę, jei visas pasaulis įsivestų panašią sistemą. Mes negalime įsileisti į šią argumentaciją, bet turime apsiriboti šios sistemos pobūdžiu ir vardu. Tikrovėje įvyko tai, kad tik anas metalas, kurio gamybos kiekis tuo metu smarkiai augo, buvo teikiamas monetoms kaldinti ir kad dėl to šio metalo pinigai vyravo bendrajame pinigų kiekyje — įskaitant ir atsargas, kurias pinigų administracija laikė savo notoms keisti. Tuo būdu atsitiko, kad prancūziškų pinigų vertė per 50 metų buvo laikoma al pari sidabro nustatytam svoriui, o per likusius metus al pari nustatytam aukso svoriui. Tad pasirodo, kad terminas „bimetalinis standartas“ yra neatitinkąs pavadinimas. Nors šiame laikotarpyje Prancūzija turėjo bimetalinę s i s t e m ą, bet pirm turėjo sidabro, o vėliau aukso v a l i u t ą. Ir nors to periodo metu ji turėjo dvi definityvinių pinigų rūšis, bet vis tik kiekvienu duotuoju momentu buvo tik viena pinigų rūšis, kurios atžvilgiu pinigų administracija stengėsi patikrinti paritetą su franko verte. Todėl aukščiau pateiktą lentelę galime ištaisyti ta prasme, kad definityvinius pinigus skirsim į s t a n d a r t i n i u s p i n i g u s, t. y. tuos, kuriais centrinė institucija iš tikro vykdo galutinius mokėjimus,

ir į definityvinius nestandartinius pinigus, t. y. tuos, kuriais centrinė institucija savo galutinius mokėjimus nors ir gali vykdyti, bet tikrovėje to nedaro. Tam tikrais pereinamaisiais laikotarpiais nebepakanka mums net ir šio rafinuotumo. Taip 1850 m. Prancūzijos pinigų kiekyje viešpatavo auksas, ir franko vertė laikėsi nustatyto aukso svorio pariteto, bet Banque de France pasiekė to, kad iki 1860 m. galutinius mokėjimus vykdė sidabru. Tai yra gana įdomi terminologinė problema išspręsti, ar tuo metu standartiniai buvo aukso ar sidabro pinigai. Bet kadangi tokios situacijos gali būti tik pereinamosios, tai mums ir nesvarbu, kaip į šį klausimą atsakoma.

Panašūs samprotavimai kyla sąryšyje su valiutų sistema, kuri nuo septyniasdešimtųjų metų iki karo pradžios buvo Prancūzijoje ir kitose šalyse, kurios su ja sudarė taip vadinamą Lotynų monetų uniją. Nors šie kraštai atsisakė nuo neaprėžto sidabro monetų kaldinimo, bet vis dar tebedisponavo dideliais sidabro monetų kiekiais, kurios kitąsyk buvo pilnavertčiai pinigai, o dabar tapo tik piniginiais ženklais. Jų centrinės institucijos pasilaikė sau teisę pagal norą šiomis monetomis daryti galutinius mokėjimus vietoje aukso monetų. Ši sistema vadinama „šlubuojančia valiuta“, nes ji turėjo dvi kojas, viena jų sidabro, antra aukso, ir ta sidabro buvo luoša bei iškraipyta. Ir taip mes sutinkame, kad ši kombinacija iš tikro buvo panaši į šlubuojančią sistemą, bet valiuta ji nebuvo. Ilgesnį kalbamojo laikotarpio metą Banque de France veikiau turėjo aukso standartą ir dėl šio tarpinio laiko, kada ji naudojosi savo teise sidabro piniginius ženklus leisti tuo būdu, kad franko vertė krito žemiau nei nustatyto aukso svorio vertė, galime pasakyti, kad tuo metu ji įsivedė palaidą valiutą (arbitrary standard), ką daugelis kraštų yra padarę vėliau, karo metu. Jungtinėse Amerikos Valstybėse tam tikro nestandartinių šios rūšies definityvinių piniginių ženklų (sidabrinių dolerių) kiekio buvimas apyvartoje nesutrukdė be pertraukos išlaikyti aukso standartą.

3. Devizų kursai esant palaidai valiutai. Iki šiol turėjome reikalą su kaldintu ir nekaldintu auksu. Dabar kyla klausimas dėl einamųjų sąskaitų užsienyje, kurios, kaip prisimenam, taip pat įeina į atsargas. Kad galėtumėm

žengti toliau, turime pirma paliesti temą, dėl kurios iki šiol buvo maža kas pasakyta, būtent, įvairių kraštų valiutų sistemų savitarpius santykius. Greta atskirai panagrinėsime devizų kursų nustatomuosius veiksnius — tai yra vienos šalies pinigų vertės išreiškimą antrosios piniginiais vienetais, turint galvoje dvi šalis (sakysim, Angliją ir Utopiją), kurių gyventojai tarpusavy ūkiškai santykiauja.

Kaipgi tai iš viso įvyksta, kad dvi pinigų rūšys turi savitarpį vertės santykį, kad svaras sterlingų skaičiuojamas utopikais et vice versa? Į tai tenka atsakyti, kad šitai dėl to taip yra, jog esant sąlygai, kad tarp dviejų šalių iš tikro vyksta ūkiškos operacijos, visuomet yra keletas anglų, kurie turi reikalavimų fiksuotų utopiškais pinigais ir juos nori pakeisti angliškais pinigais, tuo tarpu kiti anglai tokių reikalavimų nori įsigyti už angliškus pinigus. Pirmajai grupei priklausys visi tie ūkiškieji subjektai, kurie yra į Utopiją pasiuntę ir pardavę gėrybių arba Utopijos piliečiams padarę patarnavimų, arba gavę palūkanų už kapitalą, kurį ankstyvesniais metais investavo Utopijoje. Antroji grupė apima visus tuos asmenis, kurie yra Utopijoje užsakę gėrybių, kurias jie turi apmokėti, arba kitu būdu naudojosi utopiečių patarnavimais, arba kurie yra įpareigoti už kitąsyk skolintą kapitalą mokėti procentus, arba kurie nori Utopijoje padėti savo taupmenas. Žinoma, iš antros pusės, yra ir utopiečių, kurie dėl tų pat priežasčių geidžia angliškų pinigų atsikratyti respektyviai gauti, bet paprastumo dėliai akimirkai galime leisti, kad šios visos operacijos (vis viena, ar tarp utopiečių ar anglų) skaičiuojamos utopiškais pinigais, ir kad jos visos vyksta Anglijoje, kame šie visi reikalavimai, išreikšti utopiškais pinigais, yra pateikiami keisti ir pakeičiami aktualiaisiais angliškais pinigais.

Grįžtant dabar prie mūsų pagrindinio klausimo, — nustatyti keitimo santykio pamatus tarp svarų ir utopikų, — patartina imti paprasčiausias ir labiausiai pamokąs atvejis, kur kaip Anglija, taip ir Utopija turi palaidas ir viena nuo antros nepriklausomas valiutas, kaip tai daugelis kraštų turėjo pirmaisiais po karo metais. Mes, žinoma, imsim, — ko anais metais visai nebuvo, — kad abi šalys turi palyginamai pastovias valiutas, taip kad šioje vietoje nekreipsime dėmesio į komplikacijas, susijusias su smarkiomis ir nuolatinėms valiutų maišatimis. Be to, sakysime, kad tarp šių dviejų šalių yra tik

grynai matematinė skiriamoji linija, ir kad nė viena jų neturi nei išvežamųjų, nei įvežamųjų muitų. Šiomis aplinkybėmis normalus devizų kursas, pagal bendrai vartojamą teoriją pareina nuo abiejų šalių pinigų rūšimis matuojamo reliatyvaus kainolygio tų gėrybių, kurios pasireiškia tų šalių savitarpėje prekyboje. Imkim, pav., kad pūras kviečių Anglijoje kainuoja £ 5, o Utopijoje 25 utopikus, tada devizų kursas bus 4 sh. už 1 utopiką arba 5 utopikai už £ 1. Ši tezė pagrindžiama dažniausiai šiokiu būdu. Imkime, kad 1 utopikas bet kuriuo metu turi ne 4 sh., o 3 sh. vertės. Tada už 75 sh. įsigyjama 25 utopikai, už juos nupirkus Utopijoje pūrą kviečių, pardavus juos Anglijoje už £ 5, susidarys 25 sh. pelnas. Imkime atvirkščiai, kad vienas utopikas tam tikru laiku parduodamas už 5 sh., tada už £ 5 pirktumėm Anglijoje pūrą kviečių, šiuos kviečius parduotumėm Utopijoje už 25 utopikus, šiuos utopikus parduotumėm už 125 sh. ir vėl gautumėm 25 sh. pelną. Ir kiekvienam šių atvejų šios transakcijos bus daromos taip dažnai ir taip ilgai, kol utopikų kaina bus pakelta (kaip pirmu atveju) respektyviai numušta (kaip antru atveju) į savo seną 4 sh. vietą. Tuo būdu mūsų tezė atrodo gerai pagrįsta, ir paprastai tada reikia dar pridurti, kad devizų kursai, jei egzistuoja transporto kaštai ir muitai, gali tuomet nukrypti nuo savo normalaus stovio tam tikrose ribose, kurios pareina nuo transporto kaštų ir muitų tų gėrybių, kurios paprastai pasireiškia tų kraštų savitarpinėje prekyboje. Taip, pav., jei pūro kviečių transporto kaštai tarp Anglijos ir Utopijos išneštų 25 sh., pilnai galėtų utopiko kaina nukristi iki 3 sh. arba pakilti iki 5 sh., bet dėl to neprasidėtų kviečių persiuntimas ir tuo pat devizų kursų korektūrinis judėjimas.

Čia betgi skaitytojas, jeigu jis atsitiktinai turi prityrimo užsienio prekyboje, užprotestuos ir pareikš, kad mes sukeitėme tarpusavyje priežastis ir pasekmes panašiai, kaip griausmo ir žaibo atveju. Jis žino, kad, jeigu tikrovėje utopiškų pinigų kaina kyla, tuojau tiek pat pakils ir kviečių kaina Liverpulyje ir iš to jis darys išvadą, kad devizų kursai yra mainomųjų gėrybių kainų priežastys, o ne jų pasekmės. Individualinės transakcijos atveju skaitytojas bus teisus, o ypač tada, kai mainomoji prekė, kaip čia ėmėme, yra importinė gėrybė, kuriai kalbamoji šalis yra tik vienas iš daugelio pirkėjų. Betgi, tur būt, mūsų prityręs pirklys nepastebėjo, kad tada, kai šie kainų pa-

kilimai vyks dideliu mastu, o tuo tarpu pinigų kiekis Anglijoje nė kiek nepakitės, anglai savo visumoje nebegalės tiek gėrybių pirkti, kaip anksčiau, ir to pasekmėje Utopijos gėrybių bus mažiau į Angliją importuota, o daugiau eksportuota Anglijos gėrybių į Utopiją. Tuo būdu kai kurie anglai gaus didesnes utopikų sumas, tuo tarpu kai kitų anglų pareikalavimai utopikų mažės, taip kad jų kaina turės ir čia kristi. Tad išeina, kad, jeigu yra duotas tam tikras kainolygis, utopikais matuojamas, esminė duotojo devizų kurso išlaikymo sąlyga yra toji, kad Anglijos monetarinė situacija leidžia šį kainolygį, matuojamą svarais, išlaikyti. Ir mūsų mįslių pilname įvykių pasaulyje posakis, kad vieno fenomeno buvimas yra būtina sąlyga antrojo buvimui, yra maždaug visa, ką mes tuo posakiu — vienas fenomenas yra antrojo priežastim — aplamai suprantame.

Ši debatuojama tezė — devizų kursas tarp dviejų šalių su palaida valiuta pareina nuo reliatyvios tų dviejų šalių pinigų perkamosios galios atžvilgiu tų gėrybių, kurios yra jų savitarpių mainų objektu, — autoriui atrodo protinga ir naudinga tiek, kiek ji siekia, nors nieku būdu negalima nuginčyti, kad kartais būna netinkamai ginama ir kad ji ne visais atžvilgiais mums pasako v i s ą tiesą devizų kursams nustatyti[1].

Ši tezė taip pat ypatingai atkreipia mūsų dėmesį į tai, kad devizų kursai panašiu būdu pareina nuo pinigų kiekio abiejuose kraštuose, kaip pinigų vertė kiekviename krašte pareina nuo ten esamo pinigų kiekio. Dėl to mes nenustebtume, jei, pav., rastume, kad po anksčiau įvykusio utopiškų pinigų kiekio padvigubinimo, angliškų pinigų kiekiui esant pastoviam ir, visoms kitoms sąlygoms nekintant, devizų kursas vietoj 5 utopikų už £ 1 susidarytų santykyje 10 utopikų už £ 1.

4. **Devizų kursai esant aukso valiutai.** Imkime dabar, kad Anglija, kaip ir Utopija, turi aukso standartą — ar tai aukso monetų ar aukso gabalų valiutą. Tad ir šiuo atveju, jei

---

[1] Esant palaidai valiutai — kaip lygiai ir aukso valiutai — devizų kursas, be to, pareina dar nuo tų kraštų reliatyvių nominalinių darbo algų ir vidaus prekybos kainų nustatymo veiksnių. Šie veiksniai bus toliau 120—121 p. gvildenami ir iki tol skaitytojas tesusilaiko su savo sprendimu.

neimsim dėmesin transporto kaštų, tinka, kad normalus devizų kursas yra nustatomas jų pinigų reliatyviomis vertėmis užsienio prekybos gėrybėse. Bet kadangi auksas priklauso toms gėrybėms, kurios lengviausiai įeina į užsienio prekybą, tad paprastumo dėliai galime nustatyti, kad normalus devizų kursas pareina nuo reliatyvių pinigų verčių aukse, t. y. nuo santykio aukso svorių, kuriais abu kraštai įstatymo keliu kiekvienas pagrindžia savą valiutą. Galime eiti dar toliau ir nustatyti, kad aktualus devizų kursas nuo normalios padėties negali nukrypti nei į viršų, nei į apačią tąja suma, kuri būtų didesnė nei tarp tų kraštų aukso persiuntimo kaštai. Jei utopikų kaina pakiltų per šį punktą, tai anglams apsimokėtų savo svarais pirkti auksą, jį pasiųsti į Utopiją ir ten pirkti utopikus, užuot įsigijus utopikų reikalavimus devizų rinkoje. To pasekmėje kristų utopikų paklausai. Priešinga išdava įvyktų, jei utopikų kaina kristų žemiau nei sakytas punktas. Dėl tos priežasties, aukso standartui esant, normalus devizų kursas yra kitaip negu palaidai valiutai esant, kaip nekintąs taip ir matuojamas nepasikliaujant abejingais indekso skaitmenimis — kuriais pagal mūsų II skyriuje išdėstymą tenka kiek nepasitikėti. Be to, šiuo atveju eventualūs normalios padėties kitimai gali būti tikrai ir tiksliai nusakomi iš anksto.

Iš tikro, istorijoj šis reliatyvus devizų kursų pastovumas daugeliui kraštų ir buvo vyriausia priežastimi aukso standartui įsivesti arba jį pakartotinai grąžinti, o dabartyje pinigų administracijos savo aukso atsargas svarbiausiai dėl to paleidžia apyvarton, kad neprileistų prie devizų kursų variacijų. Tuo aiškinama ir ta aplinkybė, kad Anglijos Bankas tik mažiausia £ 1700 notų suma pradedant turi keisti auksu, nes mažesnės sumos tarptautinio keitimo tikslams vargu begalima prileisti.

Toliau iš čia paaiškėja įdomi anglų pinigų sistemos anomalija. Praktiškai svarbiausia pinigų rūšis Anglijoje, kaip prisimename, yra bankiniai pinigai, ir biznio pasaulis iš tikro paprastai esti jų reikalingas, kad Anglijos Banke galėtų pirktis auksą eksportui. Dėl to reiktų laukti, kad aukso rezervai, jei aplamai tuo reikalu išleidžiamos įstatymų taisyklės, būtų tuo būdu reguliuojami, kad turėtų tam tikrą betarpį ryšį tarp aukso atsargų ir tarp kiekio tos pinigų rūšies, kuri reikalui esant iš tikro naudojama auksui pirkti. Tikrovėje gi, kaip tai matėme, Anglijos Banko aukso rezervai laikomi betarpiškai tik

jo notoms padengti, kurios nekeičiamos aukso monetomis ir kurios vargiai kada ūkiškųjų subjektų pateikiamos keisti į eksportuojamuosius aukso gabalus. Ši sistema, tuo būdu, yra palaikas tų laikų, kada Anglijos Banko notos buvo svarbiausia pinigų rūšis ir kada publika jas prezentavo dideliais kiekiais keisti tarptautiškai naudojamais suverenais. Kadangi šios sąlygos jau nebeegzistuoja, tai, švelniai tariant, yra painus sutvarkymas ir dėl to daugelis labai apgailestauja, kad 1928 m. Anglijos Banko ir valstybės iždo notų emisijos sujungimo proga nebuvo panaudota šiai sistemai pakeisti iš pagrindų.

5. **Aukso devizų valiuta.** Dabar pagaliau pasirodo tos užsienyje turimos sąskaitos, kurių pirmas egzistavimo pajutimas paragino mus sekti devizų kursų vėžėmis. Dabar jau, sakykime, kad tik Anglija turi, o Utopija neturi aukso monetų arba aukso gabalų sistemos. Imkime tada atvejį, kad Utopija staiga nusprendė įsivesti aukso standartą ir, be to, nori turėti tam tikros rūšies dirbtiną ramstį, lyg gorsetą arba lyg dr. Scholls'o kojų pėdoms išremti lanką, kad tuo būdu savo pasiryžimui suteiktų stiprumo ir palengvintų intelektualinį darbą tai vykdant. Kadangi angliški pinigai, skaičiuojant auksu, yra pastovūs, Utopijai, gal būt, ateis mintis, kad ji pati gali sėkmingai praktikuoti aukso standartą, jei ji savo devizų kursą santyky su Anglija išlaikys pastovų, ir kad pastarasis efektas bus užtikrintas, jei jos pinigų administracija reikalavimus, išreikštus angliškais pinigais, visuomet galės pastoviu kursu parduoti utopiečiams respektyviai iš jų tokius supirkinėti. Norėdama tai įvykdyti, Utopijos pinigų administracija turi, žinoma, visuomet laikyti angliškų devizų atsargą ir dėl to būtų visai tvarkoje, jei Utopijos atsargų laikymo taisyklėse angliškuose bankuose turimos sąskaitos arba už tokias sąskaitas lengvai parduodami angliški vertybės popieriai vaidintų tą patį vyraujantį vaidmenį, kuris angliškose atsargų laikymo taisyklėse tenka monetiniam arba nemonetiniam auksui.

Ši sistema žinoma aukso devizų valiutos vardu, buvo išrasta prieš karą daugelio Europos kraštų, kurie, kaip, pav., Austrija, norėjo sutaupyti aukso naudojimą, ir Indijos vyriausybės — nepriklausomai nuo kits kito. Indijoje ji atsirado palengva ir beveik atsitiktinai, ir jos raidos istorija traukia ypatingą dėmesį, dėl to tebūnie čia ji trumpai atpasakota. Indijos

eksporto visumos vertė paprastai būdavo didesnė negu importo, taip kad būdavo visa eilė eksportininkų, kurie turėjo angliškų pinigų ir norėjo juos pakeisti indiškaisiais. O vyriausybė normaliu atveju turėjo indiškų pinigų, įplaukiančių iš gautų mokesčių, ir buvo reikalinga procentams, pensijoms ir t. t. mokėti — angliškų pinigų. Tuo būdu visai naturaliai abu partneriai susitiko devizų rinkoje anksčiau nei aplamai kilo mintis šią rinką sąmoningai naudoti, kaip pinigų kiekio reguliavimo instrumentą. Be to, rupijos vertė, dėl tik ką minėtos aplinkybės, kad angliški pinigai gausiai susitelkdavo eksportininkų rankose, normaliu būdu turėjo tendencijos, skaičiuojant svarais, kilti, o ne kristi. Dėl tos priežasties Indijos vyriausybei normaliu atveju ir net tada būtent, kai reguliavimas buvo pilnai taikomas, nereikėjo nieko kita daryti, kaip tik paprastai paskelbti, kad ji Londone yra pasiruošus parduoti tvirtu kursu 1 sh. 4 d. už 1 rupiją neaprėžtus indiškų rupijų devizų — vad. Council Bills — kiekius. Kartais dėl įvykusio badmečio ar kitų priežasčių pasitaikydavo, kad Indijos prekybos balansas susidarydavo priešinga kryptimi, tada vyriausybė bandė rupijos vertės kritimą, skaičiuojant svarais, sulaikyti tuo būdu, kad ji siūlė Londone tam tikrą svarų devizų kiekį — žinomus kaip Reserve Council Bills — parduoti už indiškas rupijas. Karo metu ir po to sekančiose suirutėse ši sistema visiškai sugriuvo, bet nuo 1924 m. vėl buvo įvesta, tada 1927 m. pirmą kartą vyriausybė buvo įstatymo įpareigota kiekvienu metu neaprėžtai keisti rupijas aukso devizomis kiek mažesne norma kaip 1 sh. 6 d. už 1 rupiją. Čia ir glūdi ta priežastis, dėl kurios mūsų lentelėje prieškarinę rupiją priskyrėme prie definityvinių, o ne prie keičiamųjų pinigų.

Aukso devizų valiuta pirmiausia plačiau buvo įsišaknijusi valiutos įstatymdavystėj tokių valstybių, kurios buvo politiškai priklausomos, kaip Afrika, Palestina ir Filipinai, ir čionai veikiausiai glūdi viena jos nepopuliarumo priežasčių Indijoje. Bet po karo pamatiniais bruožais ji yra įvesta eilėje valstybių, kaip, pav., Rusijoj, Vokietijoj ir Italijoj, dėl kurių suverenumo negali būti jokių abejonių, ir kurios ją pasirinko todėl, kad jos grįžta prie aukso standarto, bet nenori laikyti didelių aukso atsargų. Nors ir aukso devizų, lygiai kaip ir aukso, atsargas galima tik sutaupų arba paskolų keliu įsigyti, bet devizos gali ir savo „atsargavimo metu“ įnešti truputį palūkanų. Be to, jas

galima lengvai ir greitai išlaisvinti ir apsidairyti kitų investavimo progų pelningesniuose vertybės popieriuose, o pagal situacijos reikalą šiuos vertybės popierius galima vėl parduoti ir iš gautų pinigų sudaryti kitas atsargas. Aukso persiuntimai paprastai yra nepatogūs ir brangūs. Aukso devizų valiuta yra tuo būdu patogi sistema ne per labai turtingiems kraštams ir drauge naudinga — žinoma, kartais ir nuostolinga — kraštams, „atsargų saugotojams". Ji iš tikrųjų yra tiek patogi, kad net tokia šalis kaip Prancūzija, kuri įstatymo keliu įsivedė pilnavertę aukso gabalų valiutą, aukso standarto funkcionavimą stengiasi apsaugoti toli einančia devizų prekyba. Iš antros pusės, žinoma, ir šiandien dar prisirišimo jausmas faktiškai turėti aukso yra tiek stiprus, kad net kraštai, perėję prie aukso devizų valiutos, yra linkę sutelkti aukso atsargas, kad galėtų notas pakeisti tikruoju auksu. Toliau turime nurodyti tai, kad keičiamumo nuostatai buvo pritaikyti tik keliais atvejais. Visais kitais atvejais, nors pinigų administracija savo devizų transakcijų padedama *de facto* palaiko devizų kursų stabilingumą, bet įstatymiški nuostatai egzistuoja tik tokie, kurie nurodo atsargų dydį bei jų sudėtį. Čia galėtume dabar išskaičiuoti abiem grupėm priklausomus kraštus, bet bijomės, kad toks sąrašas, kai jis pateks skaitytojo rankosna, jau nebebus aktualus. Pagaliau, šis visas skyrius yra ypatingai svarbus tik žiūrint iš formališko taško, bet ne iš praktiško.

6. Pinigų vertė ir aukso vertė. Dabar galime išlukštenti mūsų argumento branduolį. Aukso valiutos krašte pinigų kiekis — vis viena kaip ten galioją valiutų įstatymai atskirai beatrodytų — nustatomas tuo būdu, kad pinigų vertė ir tam tikro aukso svorio vertė laikomos viena su antra al pari. Tad atrodo, kad mes drąsiai galime žengti žingsnį toliau ir teigti, kad tokio krašto pinigų kiekis pareina nuo pasaulio aukso vertės. Prieš karą toks pareiškimas būtų visai vietoje, ir kadangi yra galima, kad dar mūsų laikais šitai gali pasikartoti, todėl yra verta pagvildenti, jei tai būtų tiesa, kokios yra jo implikacijos.

Aukso vertė savo ruožtu pareina nuo pasaulio aukso paklausų — visus naudojimo tikslus apimančių — ir nuo jo pasaulyje esamo kiekio. Auksas, kaip žinoma, reikalaujamas ne vien monetų bei atsargų laikymo tikslams, bet lygiai pramonės bei puošimosi tikslams, taip pat Rytų tautose turtams

krauti. Šis faktas, kad auksas, naudojant jį šiais alternatyviniais būdais, gali juose pasireikšti ir vėl išnykti (t. y. jis yra judrus), nustato tam tikras ribas jo vertės kitimams, kurie pareina nuo monetarinių paklausų arba nuo esamo kiekio kitimų tendencijos. Atskiro krašto požiūriu, svarbiausia alternatyvinio aukso naudojimo galimybė yra vienok ta, kad auksą užsienyje galėtų naudoti kaip pinigus arba kaip atsargą. Tam tikromis aplinkybėmis šį dalykų būklė yra labai svarbi — ji reiškia, kad aukso valiutos kraštas yra ne tik tų savo kaimynų dekoracijos bei dantų plombavimo metodų kitimų, bet ir žymia dalimi jų mokėjimų papročių veikiamas. Taip, pav., septyniasdešimtaisiais metais Vokietijos perėjimas prie aukso standarto sutrukdė Anglijoje pinigų kiekiui daugėti.

Bet, deja, ir su didžiausia išmintimi blogai įvyksta. Jei mes čia atstovausime tezei, kad šiandien pinigų kiekis kartu ir pinigų vertė kiekviename aukso standarto krašte pareina nuo pasaulinės aukso vertės, tai vėl patenkame pavojun sukeisti kits su kitu priežastį ir pasekmę. Kadangi pasaulio aukso paklausai apima ir vieno skyrium paimto krašto paklausus, ir jei šis yra labai turtingas ir galingas, tai jam aukso vertė anaiptol nereiškia kažinką, kas reikėtų kaip duotas, iš jo galios ribų išeinąs, nustatytas duomuo laikyti, bet yra kažinkas, kam iki tam tikro laipsnio galima padaryti įtakos. Toks kraštas gali turėti tikrumoje palaidą valiutą ir aukso vertę gali formuoti pagal savo pinigų vertės mastą, užuot formavęs pastarąją pagal pirmosios mastą. Tai gali jis daryti, neprarasdamas aukso monetų ir aukso gabalų sistemos puošmenų. Nes netgi ten, kur šios sistemos veikia, kaip jau buvo pastebėta, anaiptol jos savaime grynai automatiškai ir užtikrintai neapsaugoja aukso standarto funkcionavimo. Priešingai — mažesniuose kraštuose — tam vis dar yra reikalinga, kad pinigų administracija ir šioje valiutų sistemoje jai atitenkančias laisvo veikimo sritis susilaikytų naudojusi blogiems tikslams ir pinigų kiekiui leistų nusistatyti tikrai darniai su aukso situacija; o čia kalbamo dydžio šalyje pinigų administracija tose laisvo veikimo srityse gali netgi pinigų aprūpinamąjį kiekį šokdinti pagal savo dūdelę.

Tokio pajėgumo — dėl priežasčių, kurios iš dalies yra su karu, iš dalies su jos viduje jėga susijusios — per ilgus metus yra turėjusios Jungtinės Amerikos Valstybės. Dar ir šiandien

trečdalis viso žemės monetinio aukso yra jų ribose. Savo pinigų sistemoje jos turi dvi svarbias veikimo laisves, būtent: praktiškai žymiai įvairuoti santykį tarp aukso atsargos ir notų bei Federal Reserve Bank'ų depozitų (49 p.), ir substitujuoti tarpusavyje vieną antrą dvi grynųjų pinigų rūšis, kurių vienai įstatymas numato 100%-nį aukso padengimą, antrai tik 40%-nį (53 p.). Koks buvo Amerikos pinigo politikos tikrasis tikslas ir kiek jis buvo realizuotas, yra sunkus klausimas, dėl kurio vėliau išsitarsime daugiau. Čia mums pakanka nustatyti, kad Jungtinės Amerikos Valstybės visiškai sąmoningai bandė auksą traktuoti kaip tarną, o ne kaip viešpatį.

Dėl šios priežasties pirmame šio skyriaus skirsnyje ir esame taip rūpestingai formulavę aukso standarto pateiktą apibrėžimą, nes būtų klaidinga teigti, kad Amerikoje pinigų vertė yra laikoma al pari su nustatyto aukso svorio verte; iš tikro gi galima sakyti, kad pinigų ir nustatyto aukso svorio vertės yra laikomos al pari tarpusavy. Tuo būdu apeisime nemalonų paradoksinį sprendimą, kad Amerika nesilaiko aukso standarto. Nežiūrint to, žinoma, galima būti tos nuomonės, kad tada būtų duotas tikresnis monetinės pasaulio situacijos vaizdas, jei konstatuotume, kad Amerika turi palaidą valiutą, tuo tarpu kai likusis pasaulis vargais negalais užkopė į dolerio standartą.

7. **Aukso vertė ir jo gamybos kaštai.** Paskutiniame skirsnyje nebuvo nieko tokio, kas prieštarautų mūsų tezei, jog aukso valiutos krašte pinigų vertė yra lygi aukso nustatyto svorio vertei, arba mūsų antrai tezei, jog aukso vertė pareina nuo jo paklausų ir nuo esamo jo kiekio. Ten buvo vien tik išdėstyta, kad dabartiniai aukso paklausai turi įstabią ypatybę. Tuo būdu be jokių dvejojimų galime paklausti, — juo labiau, jei pažįstame bendrąjį vertės mokslą, tai padarysime visai naturaliai, — ar mes ir čia galime žengti žingsnį toliau ir teigti, kad pasaulio aukso kiekis pareina nuo gamybos kaštų, ir kad pasaulio aukso vertė siekia aukso gamybos kaštų lygybės.

Maždaug prieš 50 metų būtų, be abejo, labai sunku tvirtinti kaž ką panašaus, nes aukso radiniai tais laikais buvo grynai atsitiktiniai ir auksas buvo gaminamas neatsižvelgiant tiksliai jo gamybos kaštų. Didieji aukso radiniai, kurie penkiasdešimtaisiais metais buvo atrasti Australijoje ir Kalifornijoje, buvo laimės dalykas, ir laimingiesiems aukso gamyba, svarbiausia

tereiškė paviršiuje gulintį auksą iš smėlio išplauti ir nunešti į rinką. Bet nesenos praeities metais čia įvyko žymus posūkis; lengvai prieinamas auksas praktiškai yra išsemtas, ir romantiški gamybos metodai daugiau jau nebetinka. Šiandien aukso kasyklų išnaudojimas, ypatingai Transvalijoje, yra brangių cheminių bei fizinių procesų dalykas ir, kaip kiekviena kita ūkio įmonė, vedamas pagal rūpestingai sudarytą kaštų bei išdavų kalkuliaciją. Kiekvienas didesnis aukso vertės pakitimas dėl to labai greitai veikia aukso producentų aktingumą — šios įtakos būdai pareina nuo to, ar pastarieji yra aukso valiutos krašte, ar ne. Pirmuoju atveju kinta jų gamybos piniginės išlaidos, antruoju — jų gaminių piniginė kaina; abiem atvejais, be abejo, jų metiniame aukso gavinyje įvyksta pastebimų kitimų. Nes jeigu aukso vertė krinta, jie mažins savo gamybą, o jeigu ji kyla, jie ją plės, lygiai taip pat kaip panašiose aplinkybėse daro kiekvienos kitos prekės gamintojai. Tuo būdu aukso atveju, kaip ir visų kitų gėrybių atvejais, yra tendencija, kad jo vertė sutaptų su jo taip vad. paskutiniaisiais kaštais (marginal cost of production), t. y. su gamybos kaštais tos metinės gavinio dalies, kuri didžiausiais sunkumais išplėšiama iš žemės įsčiaus.

Bet iš to anaiptol neseka, kad aukso vertė rodytų tendencijos būti s t a b i l i. Paskutinieji aukso gamybos kaštai, kaip visi paskutinieji kaštai, nėra pastovūs dydžiai, bet keičiasi atitinkamai pagamintam kiekiui. Taip didelis aukso kainos kritimas, paremtas pasaulinių paklausų smukimo, priverstų visą eilę nenašesnių ir dabar pasidariusių nerentabilingų kasyklų uždaryti, ir naujieji paskutiniai kaštai — lengviau gaunamo aukso — vėl būtų darnūs su sumažėjusia aukso verte. Ir šis gamybos aprėžimas vargu ypatingai daug prisidėtų aukso vertę pakelti iš naujo. O tai dėl dvejopų priežasčių. Pirma, metinis aukso gavinys sudaro tik mažąją dalelę — maždaug 2% visų pasaulio atsargų, taip kad netgi didelis metinės gamybos procentinis sumažėjimas prisidėtų tik prie mažesnio padidėjimo, bet ne prie visumos pinigų išteklių sumažinimo. Antra, jei iš taip vadinamų mažaverčių arba nenašių kasyklų kilusi gamybos dalis nedidelė, tai pakaks jau mažo gamybos aprėžimo, kad paskutinieji kaštai vėl susiderintų su kritusia aukso verte. Ir iš tikro, nuo 1915 iki 1919 metų aukso vertei nukritus maždaug apie 50%, jo gamyba sumažėjo tik apie 22% ir savai-

me suprantama, pasaulio visumos ištekliai, absoliučiai imant, padidėjo. Visiškai panašiai galima būtų įrodyti, kad smarkus aukso vertės pakilimas, reikia manyti, pats savaime neprivestų prie proporcionalaus pasaulio išteklių padidinimo.

Todėl mes galime sakyti, kad esamasis aukso kiekis galiausiai nustatomas aukso gamybos kaštų, bet negalime tvirtinti, kad čia esama tiesioginio bei paprasto ryšio. Taip pat galime sakyti, kad aukso vertė siekia paskutiniųjų kaštų lygybės, bet negalime teigti, kad ji tų kaštų nustatoma. Toliau, turime visuomet turėti galvoje, kad iš šių faktų neseka aukso vertės stabilingumo tendencija. Tik, jei visa tai turėsime prieš akis, galime nustatyti tezę, kad aukso valiutos krašte pinigų kiekis, jeigu tam nieks nekliudo, galutinai nustatomas aukso gamybos kaštų ir kad pinigų vertė, ten visokioms aplinkybėms esant, rodo tendencijos prilygti duotojo aukso svorio gamybos paskutiniesiems kaštams.

PENKTAS SKYRIUS

Pinigai ir taupymas

1. Įžanginiai banko paskolų nagrinėjimai. Trijuose ankstyvesniuose skyriuose plačiomis apybraižomis nagrinėjome tikrai pastovias jėgas, kurios pinigų vertę daro tuo, kas ji yra. Tačiau, prieš pradėdami liesti dideles pinigų politikos temas, turime nuveikti dar keletą kitų uždavinių. Pirmiausia turime sekti 46 puslapyje duotą nurodymą, kad bankinių pinigų kiekis priklauso nuo banko p a s k o l ų operacijų. Pasistengsime kiek galima prasklaidyti tas miglas, kurios daugelio bendralaikių protams — neišskiriant nė kai kurių žymių bankų vadovų — uždengia šią visą bankų veiklą.

Pradėkime kasdieniškiausios transakcijos stebėjimu. Sodininkas, kuris po pusės metų tikisi nuraškyti savo obuolius, kreipiasi į banką £ 1000 paskolos. Bankas suteikia jam šiai sumai čekių sąskaitą ir tuo būdu duoda jam teisę iki £ 1000 nukreipti bankan čekį arba išsiimti iš jo tiek pat grynųjų pinigų, kaip tik jis tai norės daryti. Tad šiose ribose sodininkas daro išlaidas darbo algoms, medžiagai ir savo asmeniniams reikmenims. Pabaigoje šešių mėnesių jis nuraško ir parduoda savo vaisius ir sumoka bankui paskolą atgal, už kurią tuo tarpu bankas skaito jam procentus.

Prityrusiam biznieriui visoje šioje procedūroje, tur būt, nebus nieko nuostabaus. Bet biznyje nenusimanąs skaitytojas neturi gėdytis ir gali prisipažinti, kad jis jaučiasi kiek sumišęs. Kas gi pagaliau čia įvyko? Regisi tai, kad sodininkas ir jo žmonės banko stebuklingos lazdelės mostelėjimu atsidūrė tokioje padėtyje, kad pusę metų gyveno bendruomenės sąskaiton. Bankas yra jiems suteikęs teisės į realias visuomenės ūkio pajamas: maistą, drabužius, įrankius, kino ir t. t. ir už šį patarnavimą jis reikalauja iš sodininko atlyginimo, ką jie vadina „procen-

tais". Mūsų pirmoji reakcija į šį įvykį bus, tur būt, didelio pasipiktinimo šauksmas dėl šių apgavysčių.

Kad įsitikintume, ar toks reagavimas yra pagrįstas, apsižvalgysime, kaip galima tatai išaiškinti. Pradžioje imkim mūsų problemai sąlygą, kad kalbamasis visuomeninis ūkis gyventojų ir technikos pajėgumo atžvilgiu yra statiškas. Toliau suprastindami sakykime, kad tėra vienintelis bankas, kad jo pinigai tėra vienintelė to krašto pinigų rūšis, ir kad kiekvienas visus mokėjimus, neišskiriant mažiausių, atlieka čekiais. Nepaisant to, bankas jaučiasi įpareigotas, kaip kad tikrieji bankai, laikytis tam tikros, pagal papročių taisykles nustatytos, proporcijos tarp savo depozitų ir atsargų. Šis suprastinimas žymiai palengvins argumentaciją; vietose, kur dėl to kils ypatingų sunkumų, tyčia tai pažymėsime.

Mes turime visą dalyką taip suprasti, kad mūsų sodininkas savo pirkimus — iš dalies betarpiškai, iš dalies savo darbininkų padedamas — atlieka pas įvairios rūšies gamintojus bei pirklius, kuriuos pavadinsime dauginiu „publikos" vardu. Tuo būdu gautus pinigus publikos nariai įmoka bankan ir ten gali sau statyti čekių gūžtas. Jei dabar sodininkas yra atlikęs visus savo pirkimus, tai jo čekių lizdas yra išnykęs, o publikos naujieji čekių lizdai siekia £ 1000 sumą. Bet šios čekių sąskaitos, nors jų buvimas yra sodininko čekių sąskaitos egzistavimo p a s e k m ė, savo prigimtimi yra visiškai skirtingos nuo pastarosios, nes jos buvo ne kredito akto sukurtos, bet susidarė iš atliktų patarnavimų išdavų. Atrodo visiškai g a l i m a, kad jos kyla iš naujų laisvanorių publikos taupymo aktų, kuri susilaiko nuo savo legitimios tam tikrų gėrybių bei patarnavimų vartojimo teisės ir šią teisę, bankui tarpininkaujant, perleidžia sodininkui ir jo žmonėms. Priimdami šį aiškinimą, matome, kad šešių mėnesių pabaigoje sakyto taupymo akto išdavoje sukurtas realus turto prieauglis: obuoliai medžiuose yra prinokę.

2. **Banko paskolų tąsumas.** Tęskime šią apysaką kiek toliau. Sodininkas už savo derlių gavo £ 1000 čekį ir duoda jį bankui savo paskolai padengti. Ši operacija mažina derliaus pirkėjo čekių sąskaitą ir tuo pat bankinių depozitų visumos kiekis sumažėjo £ 1000. Betgi mes žinome, kad bankas visuomet siekia tarp savo atsargų ir depozitų išlaikyti tam tikrą proporciją, o šituo atveju nėra priežasties, dėl kurios bankas turėtų

keisti savo pažiūras šios „tikrosios“ atsargų proporcijos arba tikrojo atsargų dydžio atžvilgiu (skaitytojas gali lengvai įsitikinti, kad tai tinka ir grynųjų pinigų atveju). Tad bankui nėra jokio pamato, jei tai jam atrodo naudinga, susilaikyti vėl savo depozitus pakelti iki buvusios sumos ir suteikti naują £ 1000 paskolą. Kadangi jis už teikiamus kreditus gauna palūkanas, tai be abejonės jam tai atrodys pelninga, ir jis bus pasiruošęs suteikti naują £ 1000 kreditą.

Bet kam tokiam sodininkas yra savo derlių pardavęs, klaus dabar skaitytojas. Mes būsime arčiausiai tikrovės, jei sakysime, kad jis jį yra pardavęs pirkliui; ir būsime vis dar gyvenimiškos tikrovės artumoje ir drauge išvengsime bereikalingų komplikacijų, jei imsime, kad tasai pirklys yra detalistas, kuris kitos pusės metų laikotarpyje palaipsniui išparduos obuolius publikai. Betgi kuo šisai pirklys apmoka derlių? Patyrimas mus moko, kad jis eina į banką ir skolinasi, o kadangi jis nori kaip tik keletą minučių anksčiau pasiskolinti, nei bankas yra pasiruošęs paskolą suteikti, tad iš anksto mes spėjame, kad ši maža techninė laiko intervalo kliūtis bus vienu ar antru būdu pašalinta, ir todėl tie £ 1000, kuriuos pirklys pasiskolina, yra tie patys £ 1000, kuriuos sodininkas sumoka atgal. Likusi publika lieka šio perkėlimo nepaliesta ir pasilaiko savo senas čekių sąskaitas. Tuo būdu gaunama mums svarbi išvada, kad šiam antram kreditui n a u j a s publikos taupymas nėra reikalingas.

Betgi tai yra savaime suprantama, atsakys skaitytojas, nes mes ėmėme, kad visas pirklio išlaidas sudaro derliaus pirkimo kaina, o tokių dalykų, kaip krautuvės nuomą ir asmeninius reikalavimus, neėmėm dėmesin. Ir jeigu tai ir pirklio atveju yra leistinas faktų suprastinimas, tai šis tarimas jau tuo pačiu pašalina galimumą, kad antrojo kredito laikotarpyje publika būtų naujai raginama — šiuokart pirklio naudai — išsižadėti vartoti gėrybes. Dėl to mes šią istoriją plėsime dar kartą kiek toliau. Jeigu pirklys parduoda savo obuolius savaitinėmis ratomis, pav., £ 40, tai jis gali savo kreditą bankui atmokėti ratomis, o pastarasis tada gali suteikti naujus kreditus siuvėjui, kurpiui ar bent kam kitam ir jam nesumokėtų kreditų visumos kiekį laikyti pastoviai £ 1000. Ir vėl šio dalyko rezultate neišeina į publiką joks išsižadėjimo raginimas, nes nors ji savo realiomis pajamomis turi dalintis su siuvėjais ir kur-

piais, kurie yra gavę banke kreditus, vis tik tos realios pajamos buvo padidintos obuolių srovės, kuri sruvena iš pirklio krautuvės.

Vadinasi išeina, kad mūsų pabaiga yra visiškai korektiška, ir kad publika iš tikro ne kiekvienam banko kreditui turi atlikti taupymo aktus arba jų nesant ji turėtų tapti apgavystės auka. Dėl to mes dar kartą prisižiūrėsime į mūsų pirmojo kredito istoriją, nes jis buvo, žinoma, tik todėl „pirmas", kad mes begalinį ūkiškų įvykių ratą esame savavališkai nutraukę šioje ypatingoje vietoje ir ne dėl to, kad būtumėm ieškoję ir suradę čia duotos istorijos pirmąją užuomazgą. Mes turime turėti galvoje tą aplinkybę, kad šis kreditas savo ruožtu yra anksčiau buvusio kredito įpėdinis buvęs, kuris tarnavo realių visuomenės ūkio pajamų srovei išsiplėsti, ir kad dėl to, priešingai mūsų pirmykščiam tarimui, jis nebuvo reikalingas jokių naujų publikos taupymo aktų.

Gal būt, ši paskolų tąsumo (kontinuiteto) koncepcija yra sunku suprasti, nes paskiri produktyvūs aktai, kaip derliaus suėmimas, vyksta sporadiškai, o tie, kurie juos kaip tik yra įvykdę, normaliu atveju nepraleis progos atsikratyti savo bankinių skolų. Tačiau stebint įvykius jų visumoje ir imant gaminimo, prekiavimo ir sukrovimo veiklas, pats gatavų maisto priemonių paruošimas vartoti atrodo lygiai taip pat tąsus procesas, kaip ir vartojimo reikmenų pasireiškimas. Tas pats dar regimiau tinka tokių gėrybių pateikimui, kaip stalai, puodai bei keptuvės, kurių žaliava iš gamtos išgaunama procesais, ir kurie nežino veik jokių sezoninių svyravimų. Ir nors normaliais laikais labai retai pasitaikys (dėl to Anglijoje turima maža duomenų), kad viena paskira firma savo banke nuolatos stovės debete, tai vis tik pramonė ir prekyba, imant visumoj, visados yra bankams prasiskolinusios. Statiškame ūkyje tokio pastovaus dydžio prasiskolinimo nešimas net ir tada, jei individualiniai kredito ėmėjai nuolatos keistųsi, būtų sąlygojamas vienintеliu banko depozitorių originaliu taupymo veiksmu tolimoje miglotoje praeityje. Tokiomis tad aplinkybėmis bankinio kredito teikimas anaiptol nėra, kaip tai mes pradžioje buvom linkę manyti, apgaulingo burtininko veiksmas, bet ištikimo administratoriaus, kuris pagal savo išgales ir mokėjimą ištikimai apsaugo sutvirtėjusį taupymo fondą, sudarytą praeityje.

3. **Priverstinis taupymas.** Kol bankas naujus kreditus teikia tik tiek, kiek atmokami senieji kreditai, viskas yra tvarkoje. Betgi tačiau sakykime, kad mūsų naujas kreditas buvo iš tikro „pirmasis" ta prasme, kad jis reiškė netto prieauglį prie bankui dar negrąžintų paskolų. Šis prileidimas, aišku, yra galimas, nes visuomet yra gausu ūkiškųjų subjektų, kurie turi beribį pasitikėjimą savo gabumais ir laime, ir kurie nuolatos veikia banką kredito ekspansijos linkme. O kadangi pastarasis iš tų kreditų pelnosi, tai jis savo keliu stengsis kuo labiausiai leistiną kredito ekspansiją iš tikro išplėsti ir, eventualiam jo atsargų prieaugliui esant (kaip tai įvyksta, šiuo momentu mus nedomina), tur būt, savo kreditus išplės tokia suma, kuri daugeriopai praneš atsargų prieauglį. Toliau imkime, kad mūsų tautos ūkis yra statiškas ta prasme, kad ne tik gyventojai ir technikos pajėgumas, bet ir žmonių taupymo noringumas lieka nekintamas, tad mūsų pirmykštis įtarimas dabar jau pasirodo visiškai teisingas: taupymas, kuris vykdomas obuolių nokimo metu, kad sodininkui ir jo žmonėms pragyvenimą suteiktų, yra ne laisvas, bet p r i v e r s t i n i s taupymas.

Ši taupymo prievarta publikai yra užkraunama pinigų vertės smukimo keliu. Naujieji — sodininko ir jo žmonių rankose esantieji — pinigai sruvena į rinką, kur jie su publikos turimais pinigais stoja į varžytynes. Nors krautuvių savininkai pakilusį pirkimų veržimąsi gali kurį laiką tenkinti imdami iš savo sankrovinių išteklių, bet kiekvienu atveju anksčiau ar vėliau jie kels savų gėrybių kainas, kad tuo būdu aprėžtą gėrybių srovę galima būtų privesti visiems jų klijentams. Šis kainų pakėlimas privers publiką, šiaip jai vienai atitenkančias realias pajamas, dalintis su sodininku ir jo žmonėmis.

Be abejonės, mes nenorime neigti, kad naujieji pinigai palaipsniui pateks į publikos rankas ir kad tą akimirką, kada visas kreditas yra išduotas, jie pilnumoj yra jos rankose. Bet tose šioje vietoje imtose sąlygose tuo būdu naujai sudarytos čekių sąskaitos reprezentuoja ne laisvanorį publikos naująjį taupymą, bet geriausiu atveju jos reiškia publikos pastangą sukliudyti, kad jos turimų pinigų visumos vertė, piniginio vieneto vertei kritus, nuolatos nemažėtų. Tas ūkiškųjų subjektų „taupymas" vyksta prievarta ir — kitaip nei paprastas taupymas,

kurio jie, turėdami noro būti išlaidūs, paskiau galėtų vėl atsisakyti, — jų turtui neteikia jokio prieauglio.

Kad galima būtų visiškai aiškiai matyti, panagrinėkime mes tą situaciją, kuri pasisiūlo tokio priverstinio taupymo pabaigoje, kada visa vėl yra atsitaisę. Bankinių pinigų kiekis tebūnie palaipsniui pakilęs sakysim 10% ir publikos turimų pinigų kiekis lygiai tiek pat. Visuomenės ūkio pinigų kiekio visumos reali vertė tada dėl įvykusio 10%-nio kainų pakilimo yra lygiai tiek didelė kaip ir prieš tai. Bankininkai, skelbdami savo balansus, pilni puikybės nurodys tai, kad jie yra visiškai išlyginti, kad kiekvienai paskolai ir kiekvienai pelną nešančiai aktingai pozicijai banko pasižadėjimai stovi priešais depozitorių, ir jie iškilmingai pareikš, kad jie visai negali padaryti publikai nuostolių, nes jie gi aiškiai „skolinti gali tik tai, ką jiems pati publika patikėjo". Gal būt, tie iš mūsų, kurie prisimena 1914—1919 metus, jau visą laiką kiek skeptiškai žiūrėjo į šią istoriją. Kas betgi yra supratęs ankstyvesnius puslapius, kitą kartą, jei jam vėl teks išgirsti vieną tų puikiųjų metų baigiamųjų kalbų, galės jos klaidingumą iš tikro įrodyti. Ir mumyse atsiras tylus dvejojimas, ar tvirtomis atsargų laikymo taisyklėmis suvaržyta bankinė sistema iš tikro visose sąlygose veikia visuotinai gerovei.

Prieš einant toliau, tenka skaitytoją įspėti, kad jis, taikydamas šiame skirsnyje pademonstruotą argumentaciją sudėtinei bankinei sistemai ir darydamas tada reikalingas korektūras, susidurs su kaikuriais sunkumais. Tos rūšies sistemoje, kaip tai kiekvienas banko specialistas žino, vienas bankas anaiptol negali, esant £ 1000 atsargų prieaugliui, tuojau išplėsti savo kreditą aštuoneriopai ar devyneriopai prieauglio sumai. Būtent, negali dėl to, nes jis turi būti tam pasirengęs, kad jo naujieji kredito ėmėjai didelę jų čekių dalį išrašys tų asmenų naudai, kurie yra kito banko klijentai, ir kad tuo būdu jo atsargų prieauglio dalis bus įtraukta į kitus bankus (Anglijoj tai vyksta nukreipiant čekius į Anglijos Banką). Juo mažesnis yra bankų skaičius, juo didesni bus jų naujieji kreditai, bet pirmuoju momentu vargu jie akivaizdžiai peržengs tikrąjį atsargų prieauglį[1].

---

[1] *C. A. Philipps*, Bank Credit, Chap. III, ir *W. F. C. Crick*, „The Genesis of Bank Deposits", Economica, 1927 m. birželis.

Pagal tai, kaip ši nauja atsarga skirstosi tarp kitų bankų, bus kiekvienam jų galima savo kreditus pasididinti maža suma, ir šis procesas tada, kai kuriems eksperimentams ir nepasisekimams esant, vyksta toliau taip ilgai, kol kiekvienas bankas vėl savo seną „tikrąją“ atsargų proporciją yra pasiekęs. Ir tais atvejais, kada atsargų prieauglis pareina nuo bendrojo pobūdžio priežasties ir visuose bankuose prasideda vienu ir tuo pat laiku, šis prisitaikinimo procesas vyks labai greitai, nes kiekvienas bankas jau iš pradžios maždaug tiek pat pelnosi iš kitų, kiek jis nustoja kitų naudai. Taip mūsų suprastinimas atsargų prieauglio pasekmių veikimo išdėstyme lieka visiškai nepažeistas ir tik ką nagrinėtas punktas yra vien psichologiškai svarbus, žiūrint, kiek jis prisideda išaiškinti, kodėl daugelis banko vadovų taip labai priešinasi pripažinti, kad jų kredito politika turinti lemiamos įtakos pinigų vertei nustatyti.

4. **Laisvanorių taupmenų investavimas.** Bet ar iš viso to išeina, kad geras bankas niekuomet neturi kurti papildomųjų kreditų? Visai ne; priešingai, būna tokių sąlygų, kur jie jų nesukurdami neatliktų savo uždavinio — būti tarpininku tarp publikos, kuri taupo, ir ūkio.

Sakysime, kad tautos ūkyje, kuris gyventojų ir technikos atžvilgiu čia vėl tenka laikyti statišku, publika nori savo bankams tarpininkaujant padarytą taupumo ratą dėl kurių nors priežaščių padidinti — ar tai dėl staiga pakilusios taupumo vilnies ar tai dėl staiga iškilusios nepasitikėjimo vilnies kitais pelningais investavimo galimumais. Kaip gali tad pasireikšti tasai noras ir kuriuo būdu jis galima naudingai panaudoti pramonei ir verslui tarpti? Visų pirma bandoma į tai atsakyti, kad tikrajame gyvenime ūkiškieji subjektai darys tai, ką mes mūsų suprastintu prileidimu esam išskyrę, būtent, kad jie neš grynuosius pinigus bankan, ir kad šie juos išskolins versloviniinkams. Gal būt, šitokia pažiūra ir gali iš tikro atitikti tą, kas vyktų primityvioje bankinėje sistemoje, bet kai dėl šių dienų anglosaksų tautos ūkyje vykstančių procesų, tai ji toli gražu neatitinka. Tokiam tautos ūkyje, bendrai tariant ir nekalbant apie smulkius pirklius, geležinkelio bilietų pardavėjus ir kitus smulkius pinigų savininkus, nieks negali „įdėti“ į bankinę sistemą ką nors, kas prieš tai ten jau nėra buvę, ir mūsų patogus suprastintas prileidimas nedaug teiškreipia fak-

tus. Jeigu einamosios sąskaitos savininkas nusprendžia, kad jis, pirkdamas naują drabužių eilutę ar žemės sklypą, nesinaudos savo sąskaitos čekiais, tai banko (prisiminkim, kad pagal mūsų prileidimą tėra tik vienas bankas) visumos depozitų kiekis nepadidės nė vienu pensu, kaip kad jis pradžioje buvo, arba kaip jis būtų, jeigu depozitorius apsispręstų antraip. Visa, kas įvyko, yra tai, kad kiek sumažėjo pinigų apyvartos greitis.

Čia ir glūdi visos situacijos raktas. Kadangi kasdieną prekyvietėje pasirodanti pinigų srovė, dėl depozitorių nepasinaudojimo savo einamomis sąskaitomis yra sumažėjusi, tai pirkliai nustatys, kad jei jie nori prekes parduoti, turi mažinti jų kainas — kas reiškia pinigų vertės pakilimą. Publikos čekių sąskaitos tuo būdu, nors ne jų pinigų sumos atžvilgiu, betgi jų realios vertės atžvilgiu, yra padidėjusios ir depozitoriai savo tikslą, laikyti didesnį realios vertės kiekį pinigų pavidalu, yra atsiekę. Tik šį tikslą jie yra realizavę — tame ir glūdi susirūpinimo priežastis — be įprastų taupymui nemalonumų, būtent, jie n e b u v o verčiami atsisakyti nuo bet kurių gėrybių bei patarnavimų vartojimo, nes gamintojai ir pirkliai, kaip aukščiau pasakyta, savo kainas buvo tiek numušę, kad jie galėjo tą pačią gėrybių bei patarnavimų srovę parduoti kaip ir anksčiau[1]. Tad publikos pasiryžimas labiau taupyti nuėjo niekais ir jokiu būdu neprisidėjo prie pramonės bei verslo tarpimo.

Imkime dabar, kad bankas, tokioms sąlygoms esant, sukuria papildomųjų kreditų kaip tik tiek, kad naujų kredito ėmėjų paklausų prieauglis išlygina taupesniais tapusių depozitorių paklausų trūkumą, ir kad todėl pirkliai nereikalingi mažinti prekių kainų. Jei bankas taip daro, tai jis elgiasi ne kaip prievartautojas, bet kaip geradaris; tada jis neapkrauna publikos nepageidaujamomis naštomis, bet tik rūpinasi tuo, kad jos taupymo noringumas duotų vaisių. Šiuo tad atveju naujai sukurti pinigai žiūrint, kaip jie įeis į ūkiškųjų subjektų čekių sąskaitas, bus ištikimas subjektų atlikto padidėjusio taupymo veidrodis, ir mes mūsų pirmojoje sodininko kredito istorijos interpretacijoje (1 skrsn.) iš tikro tarėme, kad visa vyks šiuo būdu.

---

[1] Į antrinius kainolygio smukimo poveikius gamybos atžvilgiu šioje vietoje neatsižvelgiama (I sk. 7 skrsn.).

Tačiau, ar galime pasitikėti tuo, kad tikroji bankinė sistema taip elgsis? — Žinia, tai iki tam tikro laipsnio priklausys nuo galiojančių taisyklių bei konvencijų. Amerikoje „terminuotiems depozitams“ (time deposits), prieš kuriuos be pranešimo iš anksto negalima čekių nukreipti, kaip aukščiau (49 p.) minėta, įstatymas reikalauja mažesnės rezervų proporcijos nei „neterminuotiems depozitams“ (demand deposits), su kuriais tai daryti galima. Depozitorių pakilęs noringumas taupyti veikiausiai pasireikš tam tikro dydžio neterminuotų depozitų pavirtimo forma terminuotaisiais, kas bankus įgalins neperžengiant rezervų laikymo taisyklių, padidinti savo teikiamus kreditus. Iš tikro, toks terminuotų depozitų padidėjimas neterminuotų sąskaiton buvo labai charakteringas Amerikos bankų istorijos bruožas neseniai praėjusiam laikotarpyje. Anglijoje, priešingai, bankai jų skelbiamuose balansuose visai neskiria terminuotų depozitų (deposit accounts), į kuriuos neperspėjant negalima čekių nukreipti, ir einamųjų sąskaitų (current accounts), kur tai yra leistina, ir jie, kiek tai žinoma, savo rezervų politiką vykdydami, to neskiria, bet laiko maždaug tą pačią atsargų proporciją depozitams plačiąja prasme, neatsižvelgdami į tai, ar terminuoti depozitai (kaip tai paprastai būna Anglijoje, tačiau nebūna Skotijoje) sudaro žymiai mažesnes sumas nei neterminuotieji, ar jie (kaip tai, regisi, kartais atsitinka) yra veik to pačio dydžio[1]. Vadinasi, atsiranda naujas pamatas mūsų spėliojimui, kad tam tikrų atsargų laikymo taisyklių suvaržyta bankinė sistema ne visose sąlygose gali funkcijonuoti visuotinai naudai.

Skaitytojui nebus sunku tik ką aprašytą atvejį pastatyti atvirkščiai. Jis pamatys, kad ūkiškieji subjektai, jeigu jie nusistatys dalies savo — bankais naudojantis daryto — taupymo atsisakyti, ir jeigu tam tikslui jie greičiau išsems jų turimą sąskaitą, vienas kitam pakels tik kainas ir kits kitam išplėš vartojimo prieauglį, kuriuo jie tikėjosi naudotis. Bankas, jei jis nesiims reikalingų žygių s u m a ž i n t i savo paskolų kiekį, dėl to, aišku, užkraus jiems priverstinį taupymą, kaip tai jis daro nesant iš ūkiškųjų subjektų pusės tokios jų elgsenos pakeitimo, kada jis savo paskolų kiekį didina 3 skirsnyje aprašytu būdu. Užtat mes ir negalime galutinai priimti 3 skirsnio pradžioje

---

[1] *Leaf:* „Banking“, 124 p.

laikinai išdėstytos tezės, kad visa yra geriausioj tvarkoj, jei bankas sukuria naujai tik tiek kreditų, kiek senieji bus sumokėti. Jei bankas tai darytų tik ką gvildentose sąlygose, tai anaiptol nebūtų visa geriausioj tvarkoj. Ir vėl galima bus abejoti, ar galima iš banko, tvirtų atsargų laikymo taisyklių suvaržyto, laukti tos rūšies sąlygoms atitinkamo veikimo.

5. **Bankų paskolos ir ūkiška raida.** Iki šiol mes savo uždavinį suprastinome prileisdami, kad gvildenamas tautos ūkis gyventojų ir technikos pajėgumo atžvilgiais yra statiškas. Bet daugumoj mus dominančių tautos ūkių, aišku, iš metų į metus auga gyventojai ir auga visumos turtas — nors ne visuomet kyla turto dalinys kiekvienai galvai. Norėtųsi pirmiausia spėlioti, kad bankai tada nepadarytų jokios nelaimės, jei jie savo kreditus ir tuo pat pinigų kiekį didintų, tiksliai atsižvelgdami į tą visumos turto prieauglį. Vienok po visa to, ko čia mes išmokom, net ir čia galvosime kiek skeptiškai. Ir, kaip toliau pasirodys, mes gerai padarysim būdami skeptiški.

Jeigu mes, žinoma, imsime, kad visumos turto prieauglis paremtas išimtinai gyventojų padaugėjimu ir kad jis vyksta tolyginėmis metų ratomis, tai prieisime nuostatą, — prie kurio visuomet noriai prieinama, — kad ši pažiūra visiškai atitinka sveiko proto galvoseną. Tai galime šitokiu būdu parodyti. Gyventojams augant, kiekvienais metais atsiranda nauja žmonių partija, kurie pirmukart gauna pajamas (tebūnie tai kad ir kišenpinigių pavidalu) ir kurie pirmukart nori taupyti pinigų pavidalu. Jeigu dabar pinigų kiekis nebus padidintas, tai pateksime situacijon, kuri panėši į 4 skirsnio pradžioje išdėstytąją. Nors šie asmens be abejonės sugebės susidaryti tam tikrą kasos išteklių, bet jų taupmenos — dėl kritusių kainų ir padidėjusio bendruomenės vartojimo kaip visumos — bus išeikvotos ir nebus efektyviai sunaudotos pramonei ir verslui. Dėl to bankininkai, kol bankinių pinigų prieauglį tarp dviejų bet kurių laiko punktų seka atitinkamas gyventojų prieauglis, ramia sąžine gali miegoti. Visai kitas, žinoma, klausimas, ar galima pasitikėti, kad bet kuri duotųjų bankinių sistemų tuo būdu funkcionuos. Atsakymas į tai pareina nuo jos atsargų laikysenos.

Tačiau ne visai taip esti tuo atveju, kai visumos turto padidėjimas vyksta ne išimtinai dėl gyventojų augimo priežasties,

bet iš dalies taip pat, kaip tai neperseniausiai buvo Amerikoje, dėl produktingumo pakilimo kiekvieno žmogaus atžvilgiu. Norint šį atvejį rūpestingai išnagrinėti, tebūnie priimta, kad apskritai joks gyventojų prieauglis neįvyko, bet vien kiekvieno ūkiškojo subjekto gamybos gabumas, dėl techninių bei organizacinių pagerinimų, yra padvigubėjęs. Jei tada pinigų kiekis nebus keičiamas, tai pirkliai, kad parduotų padidėjusią prekių srovę, turės jų kainas pusiau sumažinti. Piniginio vieneto vertė padvigubėjo, tas pat tinka todėl ir publikos nepakitėjusių bankuose turimų sąskaitų visumos vertės atžvilgiu, tačiau šis padidėjimas nereprezentuoja jokių naujų taupymo veiksmų, bet paprastai reiškia refleksą ar produktingumo pakilimo registravimą. Jei šitokiose apystovose bankas sukurtų papildomųjų kreditų tiek, kad sutrukdytų kainolygio smukimą, tai jis atitinkamai neperduotų pramonei jokių naujų sutaupų, kaip tai buvo to kredito išplėtimo atveju, kur papildomieji kreditai atitiko pakilusį taupymo noringumą arba gyventojų prieauglį. Veikiau bankas, jei šiose sąlygose jis kainolygį laikys pastovų, lygiai taip pat ištrauks iš publikos priverstinas sutaupas, kaip tai jis daro, jei normalioms apystovoms esant išplečia savo pinigų kiekį tiek, kad jis kelia kainas aukštyn[1]. Čia tad mūsų nagrinėjimo eigoje pirmą kartą pasirodo, kad veikimo būdas, kurio bankas turi laikytis, jei jis nori pateikti ūkio dispozicijai naujų sutaupų kaip tik tiek, kiek jam tarpininkaujant yra pasiryžusi daryti publika, nėra tas pats veikimo būdas, kuriuo jis turi sekti, jei nori laikyti bendrą kainolygį pastovų. Mums nėra reikalo čia išspręsti, kuris šių dviejų veikimo būdų yra t i k r a s i s bankui sekti, bet vėl norėtume pareikšti mūsų abejojimą, ar tvirtų atsargų laikymo nuostatų suvaržyta bankinė sistema iš tikro galės vieną ar antrą tinkamai įvykdyti.

6. Bankų paskolos ir kreditų paklausai. Mūsų abejojimai dėl tų atsargų laikymo nuostatų funkcionavimo yra tuo būdu

[1] Jeigu bankas galėtų savo papildomuosius kreditus sukurti tuo būdu, kad niekas kita neįvyktų, kaip staigus visų aktyvių ūkiškųjų subjektų piniginių pajamų pakilimas, tai priverstinis taupymas, žinoma, paliestų tuos depozitorius, kurie turi įsigiję valstybės popierius arba pramonės obligacijas ir t. t. (15 p.) ir kuriuos tam tikru atžvilgiu galima laikyti neturinčius teisės, šiaip jiems atitenkantį atsitiktinį pelną, susikišti. Bet tai yra sunkiai įvykdoma, ir taip pat nėra pakankamai aiškus teisingumo klausimas, kurį mes aptarsim toliau VII skyriaus 1 skirsnyje.

tiek stiprūs pasidarę, kad patartina čia padaryti mažą ekskursiją ir panagrinėti pasiūlymą, kuris dažnai daromas nesuskaitomos daugybės kalbėtojų bei pamfletistų, kurie palaiko šiuos abejojimus ir nepailsta kartoję, kad bankinės sistemos pirmasis uždavinys yra patenkinti „pramonės ir prekybos kredito reikalą". Šis pasiūlymas reiškia ne ką kita, kaip šitai: kiekvienas ūkiškasis subjektas galįs rimtais įrodymais įtikinti, kad jis galės atitinkamame laikotarpyje parduoti £ 1000 vertės gėrybių, turi teisę banke gauti £ 1000 kreditą.

Bandykime šį pasiūlymą paprasto pavyzdžio pagalba išsiaiškinti. Sakykime, du gerbiami džentelmenai, ponas Kiaušinius ir ponas Obuolys, atvyksta lėktuvu iš priešingų krypčių į Angliją, vienas tik su pora kiaušinių savo kišenėje, antras su pora obuolių. Prekyvietės kaina kiaušiniams ir obuoliams tebūnie po 6 d. Imkime toliau, kad kiekvienas šių dviejų oro svečių, po to kai jis sudorojo pusę savo porcijos, turėtų noro likutį išmainyti į antrojo dar pasilikusią porciją, bet jie yra per daug civilizuoti ir su moderninėmis banko operacijomis per daug susipažinę, kad galėtų pasirinkti t i e s i o g i n i ų m a i n ų b ū d ą. Tad jiems neliktų nieko išmintingesnio, kaip skubėti į artimiausią banką, ten bankininkui pakišti po nosimi jų gėrybes ir tuo būdu jį įtikinti, kad kiekvienam jų atidarytų 6 d. einamąją sąskaitą. Jie tada savitarpiniam savo prekių apmokėjimui perduoda viens antram 6 d. čekius ir tučtuojau sumoka bankui savo paskolas atgal. Ir visos šalys yra patenkintos. Abu lakūnai, pertekliui esant, liko apsaugoti nuo alkio mirties; likęs tautos ūkis jo operacijose nebuvo sutrukdytas, nes to baisaus užtvenkimo, kurs kitu atveju galėjo įvykti kiaušinių ir obuolių rinkose, išvengta, ir bankas savo pareigą atliko ir ūkio mašinos ratai patepti — ir kaip atlyginimą už tai gaus, gal būt, kiaušinių lukštų ir obuolių žievių. „Ūkio kredito pareikalavimo" šalininkų pasiūlymas tuo būdu atrodo pateisintas.

Deja, šią istorijėlę galima ir antraip atpasakoti. Imkime dabar, kad p. Obuolys iš viso nėra joks lakūnas, o vietinis smulkus pirklys, taip kad jo obuolys nesudaro ūkiško gėrybių kiekio netto prieauglio, kaip kad p. Kiaušiniaus kiaušinis. Imkime toliau, kad tik p. Kiaušinius, pirkimui pravesti, ima banke paskolą. P. Obuolys gali tada p. Kiaušiniaus čekį bankui pateikti ir iš savo pusės tai pačiai sumai čekį išrašyti, norėdamas

nusipirkti kiaušinį iš p. Kiaušiniaus. Įsižiūrėkime, kas šį kartą įvyko. Kredito dydis ir pirktinių gėrybių srovė (skaitant iki šiol prekyvietėje vyraujančia kaina) yra abu 6 d. pakilę; tačiau disponuojamų pinigų srovė yra 1 sh., būtent, paaugusi tais dviem 6 d. čekiais. Rinkos ir kainų stabilingumas, vadinasi, liko suardytas. Nors p. Obuolio padidėję pinigų paklausai kiaušiniams buvo kompensuoti padidėjusiais kiaušinių pasiūlais, bet p. Kiaušiniaus padidėję pinigų paklausai obuoliams nebuvo jokiu obuoliams pasiūlų pakilimu išlyginti, ir pastarųjų kaina tuo būdu turi tendencijos kilti.

Tęskime dabar savo pavyzdį toliau. Imkime, kad p. Kiaušinius, po to kai jis gavo savo kreditą, kaip ir anksčiau perka p. Obuolio obuolį, bet savo kiaušinį deda į šaldytuvą ir atsisako jį parduoti. P. Obuolys tada naudos savo einamąją sąskaitą, kad, sakykim, pas savo kaimyną, p. Tabokių, nusipirktų papirosų dėžutę, o p. Tabokius savo ruožtu pirksis pas p. Duonių duonos ir t. t. ir t. t. Tuo būdu pas p. Kiaušinių atsiradusi einamoji sąskaita keis savo vietą ne tik kartą (kaip mūsų pirmu atveju), ir ne vien du kartu (kaip antru atveju), bet daug kartų.

Na, tur būt, trečioji ir paskutinioji šios istorijos versija labiausiai atitinka realaus gyvenimo sąlygas. Ūkiškasis subjektas, kurs nori paimti banke paskolą, paprastai neprilygsta mūsų svečiams lakūnams, kurie turėjo paruoštas parduoti gėrybes ir vien dėl grynai techninių sunkumų buvo trukdomi tai padaryti. Veikiau tai yra vyras, kurio gaminiai nėra pardavimui paruošti. Jei jis yra krautuvės savininkas, tai jie guli krautuvės lange; jei jis yra importeris, tai jie plaukioja jūroje; jei jis yra ūkininkas, tai jie ilsisi dar žemės įsčiuje; jei jis yra išradėjas, tai jie glūdi dar giliai smegenyse; visa tai yra vien laipsnių skirtumai. Kiekvienu atveju pinigai tuo metu, kada gėrybės, kuriomis pasikliaujant jie bus sukurti, yra dar negimusios, gražiai keliauja ir skraido, kaip Nojaus balandis virš nesvetingos žemės, be poilsio ir ramumo, iš vienos banko einamosios sąskaitos į kitą, ir kur tik jie vis nusileidžia, jie didina tuometinių jų savininkų noringumą pirkti gėrybes, keldami tuo būdu kainas. Juo ilgiau gaminiai praverčia gimdami, juo daugiau pinigai gali žalos padaryti. Dėl to mes turėsime būti ypatingai apdairūs, turėdami reikalą su paskolomis, kurios, kaip bankų specialistas yra pratęs išsitarti, „pinigus

suriša ilgam laikui“ — bet žinoma, kaip mes matėme, tikrovėje yra surištos gėrybės, o ne pinigai. Pastarieji laksto veikiau labai laisvi ir smagūs „aplink miestą“.

Žinia, tuo būdu vargu bau prieisime prie galutinos išvados; bet esame ganėtinai įsitikinę, kad galėtumėm sakyti, jog „kredito pareikalavimo šalininkų“ reikalavimų tinkamumas yra kažkaip susijęs su dviem dalykais, kurių vienas yra mūsų senas pažįstamas, pinigų apyvartos greitis, ir kurių antras yra tai, ką mes, gal būt, galime pavadinti vidutinišku gėrybių gamybos laikotarpiu. Jei mes stipriau mūsų protą įtempsime, surasime, kad mes šio ypatingo postulato tinkamumo reikalu galime padaryti tikslesnį sprendimą ir gerą dalį to, ką mes ankstyvesniuose šio skyriaus skirsniuose išmokome, galime sutraukti.

7. **Apyvartos kapitalas.** Pradėkime, kaip paprastai, tautos ūkiu, kuris gyventojų ir turto atžvilgiu yra statiškas. Tokiame ūkyje kiekvienu momentu yra didelis kiekis negatavų gėrybių, į kurias įdėta daug darbo, bet kurios dar nėra tiek subrendusios, kad galėtų pereiti į vartotojų rankas ar burnas. Šitai taip vad. apyvartos kapitalo masei priklauso, pav., ne tik krautuvių languose gulį marškiniai ir sankrovose bei laivuose medvilnės gabulai, bet taip pat visi pusiau pagaminti produktai, kurie yra kelyje tarp verpstės ir audžiamųjų staklių. Be to, čia priklauso daiktai, kurie, kaip fabrikuose suvartotos anglys arba medvilnės kenkėjams išnaikinti sunaudotas arsenikas, iš viso niekuomet nepatenka vartotojo rankosna. Ir taip pat tokie kuriozai, kuriuos, kaip „bandomus“, bet dar nepastatytus teatro veikalus, ir parašytas, bet dar neskaitytas paskaitas, galima tik dvasios akimis tematyti, priklauso apyvartos kapitalo sąvokai.

Kiek to kapitalo esama, iš dalies pareina nuo kiekvieniems metams tenkančių gėrybių bei patarnavimo veikinių srovės dydžio, t. y. nuo to, ką mes vadinome realiomis visuomenės ūkio pajamomis (33 p.) ir iš dalies nuo greičio, kuriuo gėrybės vidutiniškai padaromos tinkamos vartoti, t. y. nuo to, ką mes tik ką vadinome gėrybių vidutinišku gamybos laikotarpiu. Paprastumo dėliai imkime, kad darbo įjungimas gamybon vyksta tolyginėmis ratomis, tada galėsime nustatyti, kad esamas apyvartos kapitalas yra lygus

pusei gamybos išdavų vertės, gautų vienu gamybos laikotarpio metu. Jeigu mes gamybos procesą, pav., įsivaizduotume, kaip vieną milžinišką dešrų mašiną, kurios apsisukimo laikas yra lygus 10 minučių ir kurios pajėgumas lygus 1 dešrai per minutę, tai viena duotuoju momentu esančių mašinoj dešrų bus 9 minutes ten buvusi, o kita tik 1 minutę; bet vidutiniškai kiekviena bus 5 minutes buvusi, ir jos vidutiniška vertė yra ta, kuri bus reprezentuojama 5 minučių darbo ilgiu, t. y. pusės gatavos dešros verte. Dešimties amorfinių krūvelių visumos vertė yra atitinkamai lygi 5 gatavų dešrų visumos vertei, taigi, lygi 5 minučių gamybos išdavų vertei.

Sąryšyje su šiuo skaičium $^1/_2$ siūlosi prašalinamas įkyrus aritmetinis ir banko techninis klausimas. Pirmame skirsnyje mes ėmėme, kad bankas suteikė sodininkui pagalbą paskolos, griežta to žodžio prasme, forma, kad jis tuojau £ 1000 davė jo dispozicijon, taip kad banko depozitai betarpiai padidėjo šia suma. Tai Amerikoje ir Londone yra aplamai vyraujanti praktika, bet mes lygiai taip pat galėjome imti, kad bankas elgsis pagal tą metodą, kuris yra įprastas kitose Didžiosios Britanijos dalyse ir visuotinai žinomas einamosios sąskaitos (overdraft) vardu. Ir šiuo atveju bankas suteikia sodininkui teisę kreipti į jį čekius iki £ 1000, bet jo balansuose šitai nepastebima tol, kol čekis iš tikro neišrašytas ir neįmokėtas kitų asmenų sąskaiton. Imkime, kad sodininkas savo pirkimus daro lygiomis ratomis, tad išeina, kad jis abiejose sistemose vidutiniškai per laikotarpį iš tikro ne £ 1000, bet £ 500 yra bankui prasiskolinęs; nes betarpio kreditavimo sistemoje jis efektyviai tarsi visuomet skolina bankui atgal dalį to, ką jis buvo iš jo pasiskolinęs. Su prekybininku dalykai kiek kitoki, nes jis yra reikalingas iš karto £ 1000, jei jie apskritai jam turi būti naudingi; iš karto tačiau, ir šiuo atveju, efektyvus vidutiniškas prasiskolinimas išneša tik £ 500, nes jo obuoliai parduodami palaipsniui. Ką kredito pareikalavimo atstovai galiausia turi galvoje, kai jie reikalauja, kad kiekvienas tiek kredito galįs imti, kiek išneša jo prekyvietėn transportuotų gėrybių parduodamoji vertė, yra tai, kad jam turi būti leista bankui prasiskolinti vidutiniškai puse tos sumos, t. y. atitinkamai jo apyvartos kapitalo vertės dydžiui.

8. **Keturios svarbiosios propozicijos.** Grįžkime prie temos ir visų pirma imkime, kad apyvartos kapitalas yra ištisai sudarytas banko suteiktų paskolų pagalba, kad jame „materializuotos“ sutaupos yra išimtinai — pirmam skirsnyje nurodytu būdu — įvykdytos banko depozitorių. Vadinasi, pastarieji praeityje buvo nusistatę atsisakyti panaudoti pilną savo vartojimo teisę, ir jų tas taupymo noringumas banko buvo paverstas veiksmu. Toliau tebūnie, kad bankai visus jų dispozicijoje esamus išteklius, išskyrus jų pačių akcininkų kapitalo įnašus, panaudojo apyvartos kapitalui sudaryti, taip kad jų prievolėms depozitorių atžvilgiu yra priešpastatyti išimtinai prekybininkų ir gamintojų kreditai. Tada p u b l i k o s b a n k e t u r i m u e i n a m ų j ų s ą s k a i t ų v i s u m o s r e a l i v e r t ė yra tiksliai lygi a p y v a r t o s k a p i t a l o v i s u m o s r e a l i a i v e r t e i. Iš anksčiau gi žinome (33 p.), kad pirma sakyta vertė gali būti išreikšta, kaip metinių tautos pajamų dalis, o dabar matome, kad ir pastaroji (apyvartos kapitalo) vertė — pasikliaujant ta proporcija, kurioje vidutiniškas gamybos laikotarpis yra santykyje su metais — gali būti išreikšta kaip dalis. Taip, pav., jei gamybos periodas yra vieneri metai, tai apyvartos kapitalas yra lygus metinių pajamų vertės pusei. Kad būtų pusiausvyra, publikos einamųjų sąskaitų reali vertė turi būti taip pat lygi metinių pajamų vertės pusei. Kitais žodžiais, pinigai turi du kartu per metus, respektyviai du kartus per gamybos periodą, būti mokėjimo priemonė už vartojimo gėrybes bei patarnavimų veikinius.

Kokios konsekvencijos išeina iš to „kredito pareikalavimo“ šalininkams? — Statiškame ūkyje, kaip tai mes čia ėmėme, visi naujieji kreditai yra antrame skirsnyje nagrinėtos rūšies „kreditų pakaitalai“, ir nurodytomis sąlygomis yra dėl to visa tvarkoje, kai kiekvienas kredito ėmėjas ima banke kredito tiek, kiek jo apyvartos kapitalui sudaryti yra reikalinga. Dėl to pusiausvyra nieku būdu nebus sutrikdyta. Be to, prisiminkime, ką mes esame pasakę 5 skirsnyje dėl tautos ūkio su tolygiai didėjančiais gyventojais, tad išeina, kad ir šiam ūkiui „kredito pareikalavimo“ tezė yra pateisinama tol, kol yra pildomos kitos sąlygos, kurias mes nurodėme.

Dabar mes tas sąlygas kaitaliosim ir imsime, kad t i k p u s ė bankų kontroliuojamų išteklių yra įdėta į apyvartos ka-

pitalą, o likutis investuotas į pastovų kapitalą valstybės paskolose, gražiuose neoklasiniuose pastatuose ir atsargose. Iš antros pusės, tebūnie taip pat tik pusė apyvartos kapitalo sudaryta bankų kredito pagalba, likutis tačiau iš pačių verslovininkų išteklių (vis viena, ar pavienių asmenų, ar akcinių bendrovių). Šitokiose apystovose (kurios, gal būt, maždaug vaizduoja Anglijoje esamą būklę) kiekvienas ūkiškasis subjektas, kuris savo apyvartos kapitalo visumos sumą stengiasi padidinti bankų kreditų pagalba, net ir statiškam arba nuolatos progresuojančiam ūkyje panaikins pusiausvyros sąlygas ir duos pagrindo užkrauti priverstinį taupymą.

Bendriau tarus: taupmenų dydis, kurį publika nori įvykdyti pinigų forma, ir apyvartos kapitalo dydis, kuris yra ūkio reikalaujamas, nustatomi visiškai įvairių ir nuo kits kito nepriklausomų veiksnių, kurių viena grupė yra daugiausia psichologinio, antroji daugiausia techninio pobūdžio. Ir statiškuose arba nuolatos progresuojančiuose ūkiuose jų savitarpė harmonija yra tik išdava tam tikrų vartojamų nuostatų, kurių bankai laikosi jiems patikėtų išteklių atžvilgiu, iš vienos pusės, ir tam tikrų verslo pasaulio įpročių to dydžio atžvilgiu, kuriuo jis patenkina savo apyvartos kapitalo reikalingumą banko paskolomis, iš antros pusės. Ši lengvai sutrikdoma pusiausvyra būtų pašalinta, jei ūkiškiesiems subjektams būtų suteikiama teisė bankuose imti paskolų tiek, kad patenkintų visus apyvartos kapitalo paklausus. Duotajam pinigų apyvartos greičiui esant, šis pusiausvyros ardymas yra juo didesnis, juo ilgesnis yra gamybos laikotarpis; o duotajam gamybos laikotarpiui esant, pusiausvyros ardymas yra juo didesnis, juo didesnis yra pinigų apyvartos greitis.

Jeigu tai tinka kreditų „pakaitalams" ir tiems kreditams, kurie yra pastovaus augimo proceso lydimieji reiškiniai, tai juo labiau tinka visiems tiems kreditams, kurie reiškia nukrypimą nuo normalių sąlygų. Jeigu gyventojai auga didėjančia rata arba yra bandoma ūkiškos raidos eigą pagreitinti, kad ji prašoktų gyventojų augimo dydį, arba neproporcingai didelė išteklių dalis investuojama gamybose su daugiau nei vidutinišku gamybos laikotarpiu, tai bankinė sistema, kuri laiko savo garbės dalyku patenkinti visuomenės ūkio kredito paklausus, stipriai pa-

tenka pavojun užkrauti publikai priverstinį taupymą, o jeigu ji bando patenkinti v i s u s savo klijentų apyvartos kapitalo paklausus, tai šis pavojus taps tikrove[1].

[1] Skaitytojas, kuriam iš tikro patinka matematiški simboliai, teatslkeidžia priedą B; kiti skaitytojai, jei gali, dar kartą teperžiūri paskutiniuosius skirsnius.

ŠEŠTAS SKYRIUS

Pinigai didžiajame chaose

I. Valiutų žlugimas

1. Pinigų kiekio ekspansijos priežastys. Dabar skaitytojas jau, tur būt, yra pasiruošęs pripažinti faktą, kad už pinigo politiką atsakomingų vyrų uždavinys net ir normaliais laikais nėra ypatingai lengvas. O mūsų laikais šis uždavinys yra nepaprastai tos aplinkybės apsunkintas, kad pasaulio pinigų reikalai po 1914 m. yra perėję sąmyšio ir netvarkos laikotarpį. Nuodugnus ir nuoseklus anais metais buvusių mus dominančių kraštų valiutarinių įvykių istorijos atpasakojimas išeina iš šios knygos ribų, bet mes jaučiamės esą įpareigoti duoti bent apytikrį viso periodo bendro charakterio vaizdą. Ir tai dėl dviejų priežasčių. Pirma, tokiais didelių išsiveržimų laikotarpiais labai žymiai pasireiškia tam tikri pinigų vertės nustatomieji veiksniai, kurie veikia ir nuosaikiais judėjimo laikotarpiais, bet kuriuos mes II skyriuje nagrinėto uždavinio suprastinimo dėliai tyliai apėjome. Antra, šie įvykiai, nors jie dabar didžiausia dalimi priklauso istorijai, vis tik, kaip aukščiau pažymėta, paliko palikimą, kuris verčia dar daugiau sunkių akmenų po kojomis nelaimingiesiems, keliaujantiems pinigų politikos keliais.

Svarbiausią faktą pirmoje šio laikotarpio pusėje tenka įžiūrėti milžiniškame pinigų kiekio plėtime, kuris vyko veik visuose kraštuose. Kariaujančiose valstybėse to priežastis buvo vyriausybių reikalavimai. Vyriausybės, stengdamosios patikrinti karui vesti reikalingų išteklių, veikiai turėjo pastebėti, kad mokesčių apdėjimo ir tiesioginių paskolų priemonių srityje prieita kraštutinių ribų, ir todėl pasijuto priverstos naudodamosios papildomąja pinigų emisija — aukščiau V skyriuje, 3 skirsnyje aprašytu būdu — užkrauti tautai priverstinį taupymą.

Toms vyriausybių reikmenoms dar nesimatė galo ir tuomet, kai jau buvo sudarytos taikos sutartys. Kai kuriuose kraštuose smarkavo revoliucijos nuotaika, kituose vyravo keista pažiūra, kad didieji karo nuostoliai palengvins palaikyti dar iki tol nebuvusį gyvenimo standartą. Tuo būdu, iš vienos pusės, reikėjo grąsinimams nutildyti mokėti pinigus, o iš antros — palaikyti gražias iliuzijas. Kurį laiką atrodė tartum pusė žmonijos sėdėjo įstaigose, imdami už tai tautos sąskaiton dideles algas, ant kitų iš viršaus spiaudydama, o tie kiti iš dalies buvo dykaduoniai, iš dalies bedarbiai. Toliau, prancūzai turėjo apmokėti nuostolius, vokiečių lengvabūdiškai padarytus karo metu; o keletą metų vėliau vokiečiai turėjo apmokėti tokius pat nuostolius, kuriuos buvo padarę prancūzai taikos metu. Rusai turėjo viena ranka prieš kitus rusus kovoti, o su antra dirbti tvirtindami tūkstantmetinės imperijos pamatus. Anglai turėjo daryti tvarką Airijoje, o Lenkija kurti chaosą Pabaltijy — šie abu procesai anaiptol nebuvo taip skirtingi, kaip iš pirmo žvilgsnio norėtųsi manyti. Visi buvo viskuo kalti, o be to kiekvienas giliai tupėjo dėdės Samo kišenėje, kuris turėjo švarią širdį, bet ne visai mažas sąskaitas. Tai buvo įžymūs laikai. Tikėkimės tokių niekados daugiau nebesulauksią.

Pinigų ekspansija vyko anaiptol ne vien kariaujančiuose kraštuose. Dauguma jų panaikino pinigų keitimo auksu įstatymus ir savo aukso atsargomis mokėjo už prekes, kurias jie ėmė iš neutralių kraštų, o pastaruosiuose šis auksas tapo milžiniškos notų ir bankinių pinigų piramidės baze. Tuo būdu pats auksas 1914—1919 metų laikotarpyje nustojo pusės savo vertės. Be to, kariaujančių valstybių, — kurios eventualiai savo galybe atviroje jūroje galėjo nemaloniai pasireikšti — reikalavimai neutralių kraštų bankams darė stiprų spaudimą, kad šie savo kreditus jiems reikalingų gėrybių aprūpinimo reikalui išplėstų, peržengdami visas normalių atsargų proporcijas. Taip į pabaigą veik visi neutralūs kraštai atkrito nuo aukso standarto.

2. **Bankinių pinigų ekspansija Anglijoje.** Ši pinigų ekspansijos mašinerija paskiruose kraštuose buvo įvairi. Kontinente, kur vis dar vyravo grynieji pinigai, jie vyriausy-

bių buvo naudojami reikalingoms prekėms bei patarnavimo veikiniams apmokėti. Ten, kur pati vyriausybė turėjo notų emisijos teisę, galėjo tai daryti, nesiskolindama privatinėse institucijose, o ten, kur notų emisija buvo vieno ar kelių bankų rankose, vyriausybė turėjo skolintis reikalingas notas. Taip nuo karo pradžios iki 1923 m. lapkričio mėn. Reichsbanko notų emisija iš maždaug 2 milijardų markių pakilo iki apytikriai 180 bilijonų markių. Bet mums bus naudingiau trumpai susipažinti su Anglijoje karo metu naudota sistema, kuri, nors iš esmės ir sutinka su kitur taikytomis, buvo kiek komplikuotesnė, ir kuria dėl to galima buvo truputį lengviau leisti dūmus į akis neįtariantiems.

Vyriausias šios mašinerijos energijos šaltinis buvo vyriausybės einamoji sąskaita Anglijos Banke, kuris jau iš seno buvo vyriausybės bankininkas. Ir nieko čia nėra nepaprasto, kad vyriausybė, laukiamųjų mokesčių įplaukų sąskaiton, saikiomis sumomis ima avansus, nes, normalioms apystovoms esant, šie t. v. „einamosios sąskaitos kreditai" (Ways and Means Advances) prieš mokestinių metų pabaigą būtų sumokėti atgal. Tačiau karo metu tokie avansai pasiekė milžiniškų sumų, o tatai, kaip kiekvienas, gerai žinąs temą — Anglijos Banke turimoji einamoji sąskaita, — tuojau supras, turėjo privesti prie nepaprastai svarbių pasekmių. Prisižiūrėkim šiam procesui iš arčiau. Imkime, pav., tokį atsitikimą: vyriausybė skolinasi iš Anglijos Banko £ 1.000.000 apmokėti rašalo ir rašomųjų reikmenų išlaidoms. Jos sąskaita patvinsta £ 1.000.000; ji išrašo £ 1.000.000 sumai čekį ir juo apmoka savo rašomųjų reikmenų prekybininką. Pastarasis perduoda tą čekį savo bankui, o tasai savo ruožtu įmoka Anglijos Banke savo turimon einamojon sąskaiton, taip kad galutinoje išdavoje vyriausybės sąskaitoje kredito pritvinimas išnyksta, o komercinio banko sąskaitoje jis vėl pasirodo. Komercinis bankas, kaip prisimename, į tą sąskaitą žiūri, kaip į dalį savo atsargų, kurias jaučia sau pareiga laikyti tam tikrame santykyje su savo depozitais. Dabar jis konstatuoja, kad kaip jo atsargos, taip jo depozitai yra priaugę £ 1.000.000 ir kad atsargų proporcija atitinkamai yra padidėjusi. Čia bankas nepraleis progos ir — visiškai neprieštaraudamas taisyklėms — savo kreditus keleriopai išplėsti nuo tos sumos, kurią vyriausybė anksčiau buvo

pasiskolinusi, ir tuo tat būdu atitinkamai sustiprinamas impulsas kainoms kilti.[1]

Naujieji komercinio banko kreditai iš dalies buvo duoti vyriausybės užsakymus atliekantiems ūkiams, iš dalies pačiai vyriausybei karo paskolų pirkimo pavidalu ir iš dalies publikai, kad ji galėtų pasireikšti, kaip karo paskolų pirkėjas. O publika vyriausybės obligacijos lakštus padėdavo į bankus, kaip kredito įkaitus. Reikia, būtent, žinoti, kad Anglijos bankininkai, teikdami kreditus, kiek galima, apsirūpina vertės objektais, kuriuos gali parduoti, pablogėjus jų reikalams. Betgi nėra einamesnės prekės, kaip valstybiniai popieriai, ir dėl to tikėtina — nors tam tikslių statistinių įrodymų negalima pateikti, — kad šių einamųjų prekių perteklius bankus paskatino „tikrąją" atsargų proporciją traktuoti kiek lengviau, nei kad prieš karą. Lygiagrečiai buvo dar kita priežastis, kuri juos kreipė ta linkme. Žymią bankų teikiamų vyriausybei kreditų dalį sudarė, būtent, taip vad. iždo vekseliai (Treasury Bills), kurie kiekvieną kartą buvo mokėtini pabaigoje kelių mėnesių, taip kad bankai visuomet turėjo paruošę didelę tokių vertybės popierių sumą, kuriuos pakeisti — čekio, nukreipto į Anglijos Banką pagalba — jie galėjo reikalauti iš vyriausybės kiekvienu metu, panorėję papildyti savas atsargas.

Ar nereikia mums nuoširdžiai anglų bankininkus užjausti? Jiems atsitiko, lyg tam Odisėjui, kuris, savo instinktyvioje baimėje prieš „kredito reikalingumo" sirenas, prisirišo prie atsargų proporcijos stiebo, savo ausis užsikimšdamas „prekyvietėje einamų įkaitų" vašku, ir šit staiga jo užpakalyje sujuda stiebas ir jį artina prie prakeiktų balsų, o tuo pačiu metu ir vaškas ausyse pasidarė visiškai laidus sirenų garsams. Kas jiems turėjo atnešti gera, dabar pasidarė blogo priežastimi. Kaip tik jų baimė dėl perdėto pinigų kūrimo privedė juos prie to, kad jie, keliant baisiąją pinigų dauginimo orgiją, pirma — karo pradžioje — pasidarė klusniais vyriausybės, o vėliau — taiką padarius — biznio pasaulio bendrininkais.

3. Grynųjų pinigų ekspansija Anglijoje. Bet dabar bus klausiama, kaip iš viso bankai galėjo sukurti tuos papildomuo-

---

[1] Čia skaitytojui bus ne pro šalį vėl pasižiūrėti 76 ir 77 puslapiuose duodamos argumentacijos.

sius pinigų kiekius be pavojaus patiems sau. Kaip prisimenam, nors tie ypatingi, bankų priimti atsargų laikymo nuostatai yra savavališki, bet, nežiūrint to, jų bazė glūdi nesugriaunamame bankinių pinigų keičiamybės fakte ir aktualiame jų keitime, nes anglai noriau didelę savo mokėjimų dalį atlieka grynaisiais pinigais. Tuo būdu arba papildomųjų kreditų ėmėjai patys, arba tie ūkiškieji subjektai, kuriuos jie apmoka, bendrai naudoja dalį jų padidėjusios perkamosios galios tam, kad atlygintų naujus darbininkus arba apmokėtų jau turimų darbininkų viršvalandžius. Šiam tad tikslui bankas turi duoti jiems papildomųjų grynųjų pinigų. Ir bankas puikiai žino, kad tokie papildomųjų grynųjų pinigų paklausai visuomet, anksčiau ar vėliau, pasireiškia, kaip papildomųjų kreditų teikimo pasekmė.

Toliau tenka nurodyti ir tai, kad papildomųjų kreditų veikimas — dėl padidėjusio verslovininkų klasės pirkimo pajėgumo — nors pirmiausiai pasireiškia sankrovinių prekių d i d m e n ų p r e k y b o s k a i n o s e, bet anaiptol jis čia nesibaigia. Didesniu ar mažesniu greičiu jis persikelia į kasdienių gėrybių s m u l k i o s i o s p r e k y b o s k a i n a s, tai vyksta ne tiek dėl pirkėjų pakilusio pirkimo pajėgumo, kiek dėl sumažėjusio parduodančiųjų noringumo parduoti. Fabrikantas, kuris brangiai sumokėjo už siūlus, savo gelumbę siuvėjams parduoda ne pigiai, ir urmininkas, kuris sūrį pirko 1 sh. 6 d. kaina už svarą, jo neparduos — jei jis tą daryti nėra verčiams — po 1 sh. 3 d. smulkiam prekybininkui.

Šis mažmenų prekybos kainų kilimas turi tad dvigubą pasekmę. Pirmiausia, tie ūkiškieji subjektai, kurie yra čekių knygelių savininkai, pastebės, kad jie prie savęs privalo turėti didesnę grynųjų pinigų sumą ir kad net, gal būt, didesnę savo visumos išteklių dalį turi laikyti grynųjų pinigų pavidalu; nes jeigu jie bendrai taupo, tai taupymas vyksta kaip tik tais dalykais, kuriuos, kaip, pav., automobilius, paprastai apmoka čekiais. Antra, ir tai yra svarbesnis dalykas, darbininkai, norėdami neatsilikti nuo padidėjusių pragyvenimo kaštų, taip pat daro pastangas pakelti savo piniginį atlyginimą. Šios pastangos nuo 1917 iki 1920 m. laikotarpyje buvo nepaprastai patvarios bei sėkmingos ir padarė tai, kad žymiai padidėjo savaitinis iš bankų grynųjų pinigų reikalavimas algoms mokėti.

Tat pasirodo, kad bankai, nežiūrint jų geriausių norų, negalėjo sau leisti paremti anglų ginklus arba ūkį, neatsižvelg-

dami į tai, kaip papildomieji kreditai veiks būsimuosius verslovininkų pasaulio grynųjų pinigų paklausus, ir jei būtų jie vis tik šito nepaisę, tai dalykų eiga būtų greitai juos pamokiusi. Kaip tad reikėjo reguliuoti aprūpinimą grynais pinigais? Kiek bankai turėjo iždo vekselių (Treasury Bills), jie, žinoma, galėjo už reikalingų grynųjų pinigų kiekių teikimą atsakomybę primesti vyriausybei; taip pat jie galėjo, kieka jų Anglijos Banke turimos einamosios sąskaitos didėjo valstybinių einamųjų sąskaitų kreditų konsekvencijoje, nukelti atsakomybę Anglijos Bankui. Nors tais metais Anglijos Bankas savo atsargų proporcijos atžvilgiu (atsargas sudarė senos teisėtos mokėjimo priemonės) pasirodė labai gabus prisitaikinti, bet jis negalėjo, žinoma, statyti save pavojun nebeišgalėti patenkinti bankų grynųjų pinigų paklausus. Šiaip ar taip, dėl reikalingų grynųjų pinigų kiekių patiekimo atsakomybė galiausiai krito vyriausybei, kuri yra vienintelė institucija galinti kurti grynuosius pinigus pagal norą. Situacija buvo tokia, kad vyriausybė — jeigu ji nenorėjo prileisti prie bankinės sistemos žlugimo, respektyviai jeigu ji nebuvo pasiruošusi atsisakyti savo pačios iždo vekselių — buvo priversta grynųjų pinigų sukurti tiek, kiek dėl kredito politikos, kurią ji bankinei sistemai leido vykdyti, buvo galima reikalauti.

Tuo būdu pasirodo trečioji aplinkybė, kuri anglų bankinei sistemai, sąlygoms pakitus, ir, kaip tik dėl josios konservatizmo, leido fabrikuoti pinigus e n m a s s e. Nes kiekvienas šio dalyko sutvarkymas, koks jis bebūtų, kuris pakankamai aprūpindavo komercinius bankus grynaisiais pinigais, bankams buvo tinkamas, o kiekvienas, koks tas sutvarkymas bebūtų, kuris Anglijos Bankui davė galimumo ištesėti savo pasižadėjimus, neliečiant jo atsargų nustatytų dydžių ir jų paveldėtos sudėties, buvo jam tinkamas.

Faktinoji santvarka, kurios dėka prieita šių laimingų rezultatų, — kurios pagalba, vadinasi, valstybiniai popieriniai pinigai (Treasury Notes) išvydo pasaulį, — teikia įdomų pavyzdį, kaip nuostabiai ir įvairiai panaudojama Anglijos Banke turima einamoji sąskaita. Iždas, kuris išleido valstybines notas, įsigijo, kaip ir daugelis kitų žmonių, tokią einamąją sąskaitą, ir jeigu tada kuris nors bankas buvo reikalingas daugiau valstybinių notų, jas įsigydavo nukreipdamas čekius į Anglijos Banką. Ten jo sąskaita sumažėdavo, o valstybės iždo sąskaita ta

pačia suma padidėdavo. Šis padidėjimas tada būdavo priskaitomas paprastai vyriausybės einamajai sąskaitai — dešinioji tat vyriausybės ranka skolindavo iš kairiosios ir, naudodamasi padidėjusia sąskaita, darydavo įpirkimus, o kairiajai rankai vietoje gražios apvalios pripažintos jos sąskaiton sumelės palikdavo pundelį mokėtinų pasižadėjimų.

Dėl tikrojo valstybinių notų vaidmens, kurį jos vaidino karo metu didžiajame kainų kilime Anglijoje, buvo iškilęs tam tikras ginčas. Remiantis tik ką padarytomis išvadomis, šį vaidmenį galima bene geriausiai apibūdinti šia prasme, kad būtina kredito ekspansijai — duodančiai pirmą impulsą kainoms kilti — sąlyga buvo bet kam suvokti, kad notos galėjo būti sukurtos reikalui esant, ir kad jų faktinis pasirodymas — gyventojų, o ypatingai darbininkų klasės perkamąją galią palaikant — įgalino išlaikyti jau įvykusį kainų pakilimą. Ir ši išvada anaiptol nėra grynai istorinės reikšmės, nes karo metu buvę įvykiai tik dideliu mastu iliustravo normalią funkciją, kurią anglosaksų kraštuose bankiniai ir grynieji pinigai atlieka stebint kainolygio kitimą.

4. Sąveika tarp pinigų paklausų ir pinigų aprūpinimo. Kai pinigų kiekis minėtu būdu greitai dauginamas ir atitinkamai tam vyksta kainų pakilimai ir toliau jų tikimasi, tai pasireiškia tam tikri fenomenai, reikalaują mūsų dėmesio.

Tokia būklė, kaip tai anksčiau (15 p.) matėme, visų pirma yra naudinga tiems, kurie kontroliuoja ūkio politiką, taip kad yra stimuliuojama gamyba — kas savo ruožtu reiškia tam tikrą kainų kilimo pažabojimą. Karo metu tačiau ši tendencija buvo visiškai nuslopinta gausių ir žinomų veiksnių, kurie veikė gamybos mažinimo kryptimi, taip kad jau vien dėl šios priežasties kainų kilimai turėjo būti smarkesni nei pinigų kiekio gausinimas.

Svarbesnė vienok už šitą yra kita aplinkybė, pagal kurią nuolatinis pinigų kiekio didinimas veikia piniginių paklausų sąlygas (36 p.). Apyvartoje naujiems pinigams pasirodžius, ūkiškieji subjektai konstatuoja padidėjus jų kasų išteklius. Kadangi jie yra įpratę, užuot realiomis gėrybėmis, mokėti pinigais, tai jie stengiasi savo kasų išteklius atstatyti į normalų lygį ir pagreitina savo išlaidas — dėl to kyla pinigų apytakos greitis. Vėliau, kai šie įvykiai įsisąmoninami, daugelis ūkiškųjų

subjektų — ypatingai tie, kurių piniginės pajamos yra pastovios, tą kainų pakilimą ypatingai nemaloniai pajunta — pasvarstys, ar jie nebereikalingai didelę savo pajamų dalį laiko kasose pinigų pavidalu, ir ar jie negalėtų tą priverstinį gėrybių nustojimą iki tam tikro laipsnio sušvelninti ne taip uoliai saugodami pinigus. Tuo būdu apytakos greičio kilimas, kuris anksčiau buvo išmanymo stokos pasekmė, dabar jau yra sąmoningo elgesio dalykas. Jei pagaliau pinigų ekspansija vyksta ekstravagantinėmis dimensijomis, tai ūkiškieji subjektai bendrai nustoja pinigais pasitikėję, ir kadangi jie, nesant pakaitalo, turi jais naudotis, tai kiekvienas juo greičiau išleidžia juos toliau, nes labai gerai žino, kad pinigai čia pat jo rankose nustoja vertės, ir kiekvienas tada stengiasi savo išteklius — dideliu vikrumu ir atkaklumu — laikyti kituose pavidaluose. Jeigu jis yra pramonininkas, jis žinos, kaip savo išteklius paversti plytomis, betonu ir mašinomis; iš šios apystovos paaiškėja toks paradoksalus faktas, kad 1922/23 m. vokiečių pramonės vadovai buvo aprūpinę savo įmones dideliais ir puikiais naujais kapitaliniais įrengimais, kai tuo pat metu dėl katastrofiško pinigų vertės smukimo plačiosios gyventojų masės atsidūrė alkanos ir nusivylusios. Paprasti mirtingieji turėjo pasitenkinti paveikslais, papuošalais, drabužiais ir virtuvės rakandais, bet kiekvienas darė, ką išmanydamas, kad surastų pastovios vertės objektus — kurie, vadinasi, nebūtų pinigai.

Tokiu būdu apytakos greitis visiškai padūksta, ir kainų kilimai nustoja buvę bet kokiame santykyje su pinigų gausinimais. Ir juo greičiau kainos kyla, juo daugiau pinigų reikalinga vyriausybė, ir juo mažiau ištenka gaunamų mokesčių, kuriuos ji nustatė, remdamosi prieš kelias savaites buvusia pinigų verte. Tuo būdu pinigų kūrimas gauna naują pastūmėjimą ir susidaro nerimą keliąs, bet visai natūralus paradoksas, kad kaip tik pinigų paklausų mažinimas iššaukia pasiūlų padidinimą. Griausmas ir žaibas — kainolygis ir pinigų kiekis — vaikosi kits kitą laukais, ir niekas jau nežino, kuo visa tai pasibaigs.

Ir tas pats faktas, kad lūkesčiai visuomet pralenkia tikrovę, iššaukia dar ir kitą komplikaciją. Jei gana greitai krinta pinigų p a j a m ų v e r t ė, tai jų t r a n s a k c i j o s v e r t ė krinta dar greičiau: kapitalo gėrybės, žaliavos ir didmenų prekybos gatavos prekės mainomos imant pagrindu tas kainas,

kurių laukiama už jas po kelių savaičių mažmenų prekyboje. Tada kiekvienas verslovininkas, kuris gamybos ir mainų grandinėj sudaro grandį, suinteresuotas tuo, kad iš tikro įvyktų laukiamasis mažmenų prekybos kainų pakilimas ir kad nebūtų sustabdyta pinigų fabrikacija[1].

5. **Devizų kursų painiava.** Tai apystovai, kad žaliavų kainos kyla be jokio santykio su gatavų prekių ir patarnavimo veikinių kainomis, tenka nurodyti dar kita priežastis, kuri yra susijusi su devizų kursais. IV skyriaus 3 skirsnyje nurodėme giliau glūdinčius veiksnius, kurie, esant reliatyviai pastovioms apystovoms, nustato užsienio pinigų kainą. Bet neturime užmiršti, kad užsienio pinigų, lygiai kaip ir visų gėrybių (35—36 pp.) atvejais, duotuoju momentu esamieji betarpiški kainų nustatomieji veiksniai yra tik perkančiųjų pirkimo ir parduodančiųjų pardavimo noringumai (willingness). Jei dabar kuri šalis labai greitai gausina savo pinigų kiekį, tai tas pats nepasitikėjimas pasireiškia bei plinta ir dėl pinigų ateities, kuris galiausiai pasiekia ir bukagalvių smegenis, žaibo gi greitumu gerai informuotų ir aukštame laipsnyje jautrių vyrų sąmonę, besiverčiančių prekyba, kuri reikalinga užsienio devizų. Jų pirkimo noringumas svetimų valiutų atžvilgiu ir jų pardavimo noringumas savo krašto pinigų atžvilgiu kyla tada be saiko. Toliau, paprastas pasiturįs pilietis pastebėjęs, kas darosi jo krašte su jo pinigais, darys ką išmanydamas, stengdamasis savo sutaupas pernešti į kitus kraštus, kitaip sakant, kad ir jis devizų rinkoje pasirodys kaip svetimų valiutų pirkėjas. Jeigu tada be to dar vyriausybė turi daug užsieniams mokėti už importus, kurių ji reikalinga savo tautai gelbėti nuo bado ir revoliucijos, arba turi patenkinti svetimų valstybių reikalavimus (vokiečių vyriausybei pokariniais metais dideliu mastu teko ir viena ir antra), tai dar ir ji prideda sunkų svarstį ant tų pačių svarstyklių. Tuo tad būdu svetimų valiutų kainos šauna į viršų be jokio santykio su savų gėrybių bei patarnavimų kainomis, ir teoretiškai, iš tikro, nėra ribos, kurią tas kilimas kiekvienu metu gali pasiekti[2]. Imkim, pav., — norint grįžti prie mūsų senos iliustracijos, — kad Uto-

---

[1] Stiprių nervų skaitytojas teatskleidžia čia priedą A. II.

[2] *Bickerdike:* Economic Journal, 1920 Kovas.

pijos žmonės bet kurią nustatytą savaitę būtinai turi įsigyti Anglijoje £ 1.000.000 reikalavimų, kad sumokėtų savo skolas. Imkime toliau, kad gautieji pinigai, pardavus Anglijoje utopiečių gėrybių ir kt., kurie Utopijoje dabar disponuojami pirkimui, sudaro tik £ 750.000. Tada dėl £ 750.000 vykstanti konkurencija kelia svaro kainą aukštyn, ir kiek utopiečiai utopikų šiems $^3/_4$ milijono svarų besiūlytų, jiems vis dar $^1/_4$ mil. truks, kad galėtų išteseti savo pasižadėjimus.

Laikinai, žinoma, jiems gali būti viena išeitis, būtent tuo atveju, jei jie susiras anglų, pakankamai paikų, kurie iš tikrųjų panorės pirkti ir importuoti Utopijos grynuosius pinigus įsitikinę, kad vieną gražią dieną jų vertė vėl turi pakilti. Kaip 1919—1920 m. laikotarpyje Vokietijos atveju pasirodė, iš tikro, pirmaisiais valiutos suirimo metais, nėra sunku tuo būdu spekuliuoti artimųjų kvailumu, tačiau po kurio laiko ir šie nustoja vilties ir lapas gana greitai persiverčia. O net ir tada, kai ši išeitis lieka atvira, bet kurios rūšies pusiausvyrą galima atsiekti tik ta sąlyga, kai aplamai egzistuoja tam tikra kaina, kuria svarų savininkai yra pasirengę juos mainyti utopikais. Kitu atveju utopiečiai turi arba svarus skolintis — jei jie surastų kas jiems skolina — arba pasiskelbti neišsimoką. Taigi krintą devizų kursai anaiptol nėra, kaip kartais atitinkamuose kraštuose buvo manyta, tinkama priemonė susikurti savo laimei ir įsigyti teisę ištaigauti. Jie nėra stebuklinga priemonė, kuri leistų tautai gyventi ne pagal jos išgalių ir vis tik nedaryti jokių skolų.

6. Nukrypimai tarp vidaus ir užsienio kainolygių. Dabar kyla klausimas, kaip veiks šis devizų kursų laikymasis gėrybių kainų formavimąsi. Įvežamųjų gėrybių kaina turės tendencijos betarpiškai ir tiksliai sekti valiutų kainų judėjimus, ji tad atvaizduos pasitikėjimo laipsnį, kurį turi savo krašto valiutos ateičiai greitai susivokią devizų prekybininkai — ir mažiau, vidutiniškieji, lėtai galvoją gyventojai. Žinoma, vietinių gėrybių bei patarnavimo veikinių kainos — ypatingai jei importą daugiausia sudaro maisto produktai ir žaliavos — taip pat kils, nes piniginiai gamybos ir pragyvenimo kaštai bus pakilę, ir tie, kurie dėl šio pakilimo turi kentėti, spaus vyriausybę ir bankus, kad pastarieji skubėtų gausinti pinigus. Bet labai patikima, kad diferencija tarp taip vad. v a l i u t i n ė s   v e r t ė s ir

taip vad. vidaus vertės bus tol, kol bus pasiekta galutinė stadija, kurioje (kaip tai įvyko Austrijoje ir Vokietijoje) krašto gyventojai, visiškai nustoję iliuzijų dėl savo krašto valiutos, pereis prie to, kad net savo kasdienius reikalus skaičiuos reliatyviai tvirtu svetimos valiutos vienetu.

Bet kaip tai iš viso yra galima, klaus skaitytojas. Juk mes IV skyriaus 3 skirsnyje išmokome, kad, jei kyla devizų kursai ir taip „netinkamai" elgiasi importas, tai įvežamųjų gėrybių tėkmė tol bus stabdoma, o išvežamųjų gėrybių tėkmė tol bus skatinama, kol vėl nusistatys tos svetimųjų valiutų ir įvežamųjų prekių kainos, kurias, turimam krašto pinigų kiekiui esant, bus galima ilgam išlaikyti santykyje su kitų kraštų piniginiais kiekiais (61 p.). Dėl to tenka pasakyti, kad tai dera normalioms sąlygoms, bet čia tyrinėjamos sąlygos dviem atžvilgiais yra anormalios. Pirma, gali būti labai kenksminga leisti pilnai pasireikšti išvežimo tėkmės stimuliavimui: nes tai darant, galima būtų privesti prie to, kad privačių pelnų skatinamas kraštas nustotų maisto išteklių, žaliavų ir pastovaus kapitalo įrengiamųjų dalių, kurios yra vertinamos kaip būtinos krašto gyventojams išlaikyti. Taip, pav., vokiečių vyriausybė buvo priversta griebtis tam tikroms eksportinių prekių grupėms griežtos kontrolės ir sulaikyti taip vad. „vokiečių tautos ūkio išpardavimą", tuo ji — dėl jai pakankamai atrodančių priežasčių — paraližavo galingiausias jėgas, veikusias priešinga markės valiutarinės vertės smukimo kryptimi.

Antra, reikia atsižvelgti į tai, kad IV skyriaus 3 skirsnyje nagrinėjome sąlygas, kuriomis pinigais aprūpintojai — prie aukso standarto nepririšti — galėjo iš tikro veikti nepriklausomai. Tačiau čia aptariamose sąlygose krašto pinigų liaukos yra tokioje liguistoje būklėje, kad jos, kaip matėme, tur būt, kaip tik tų svetimų valiutų ir importo prekių kainų judėjimų — kuriuos sulaikyti yra jų normali funkcija — yra skatinamos toliau ta kryptimi veikti. Tokiose sąlygose iš tikro yra klaidinga tą devizų kursą, kuris atvaizduoja reliatyvias užsienio prekybos gėrybių kainas, vadinti normaliu devizų kursu (60 p.), nes jame anaiptol neatsispindi taip pat esamos krašto pinigų aprūpinimo sąlygos, palyginus jas su kitais kraštais (62 p.). Vienok netgi ir tokiose sąlygose aktualus devizų kursas žymia dalimi yra nustatomas krašto pinigų administracijos laukiamosios elgsenos; o jeigu ji elgiasi

antraip, nei buvo laukta, tai vėliau devizų kursas pasikeis. Bet be žaibo ir griausmo — pinigų kiekio ir vidaus kainolygio — turime kažką trečią — dar devizų kursų ir užsienio kainolygio griaustinio trenksmą, kuris erdvėje griaudžia ir mums lieka galvosukis, kur yra jo vieta toje priežasties ir pasekmės kaitaliojimosi eilėje.

II. Valiutų atstatymas

7. Devizų kursų pritvirtinimas. Minėti įvykiai didesniu ar mažesniu mastu vyko didžiosios katastrofos metu daugumoje kraštų. Pagaliau — tiesą pasakius, kaip tai vėliau paaiškėjo, dar daug anksčiau, nei chaoso viršūnė buvo pasiekta — Briuselyje (1920 m.) susėdo eilė išmintingų ir gerų norų vyrų ir tarėsi, kas daryti. Keletas jų gerai nusimanė politinės ekonomijos srityse ir dėl to žinojo, kad tam tikra krašto piniginių liaukų būklė — neatsižvelgiant kuria eile laike seka įvykiai — yra būtina sąlyga krašto kainolygio ir jo devizų kursų tam tikrai būklei išlaikyti. Be to, jie žinojo, kad visame pasaulyje esamą blogą piniginių liaukų būklę reikia aiškinti perdėtais reikalavimais, kuriuos vyriausybės statė savo tautoms ir viena kitai. Dėl pastarosios šios antrosios tiesos dalies jie negalėjo plačiau išsitarti; dėl pirmosios jie išsitarė labai rimtai ir vyriausybėms patarė: ateityje aprėžti savo išlaidas ir privesti prie pusiausvyros biudžetus. Tai buvo labai gražūs patarimai ir maždaug tiek naudingi, kiek skęstančiam patarti nesušlapti.

Taip katastrofa žengė toliau, iki pagaliau keletui atėjo mintis, kad, jeigu gyvatės vienu smūgiu per galvą negalima užmušti, gal būtų gerai tverti ją smarkiai už uodegos. Jei pasisektų vargais negalais pinigų valiutinę vertę apsaugoti nuo tolimesnio smukimo, tai jau galima būtų atsikvėpti. Tada šią atsikvėpimo pauzą būtų galima panaudoti dviem alternatyviais būdais. Arba vidaus kainolygiui leisti iki užsienio kainolygio aukščio pasikelti ir vyriausybei per tą laiką duoti progos ir toliau truputį nuodėmiauti. Arba bandyti vidaus kainolygį patvirtinti pasiektoje padėtyje, lūkuriuojant, kad devizų rinka patikės, jog dabar jau iš tikro kažin kas įvyko, ir krašto valiutos įvertinimą reviduos — to pasekmėje tada sve-

timų valiutų kaina pagaliau nusistovėtų žemesniame lygyje, nei kad buvo anksčiau.

Šių dviejų alternatyvių veikimo būdų konsekvencijas tyrinėsime vėliau. Čia norėtume nurodyti tik tai, kad — vis viena, kuris jų arba kuris tarp jų kompromisas būtų pasirinktas — buvo dar kita aplinkybė, kuri šį sunkų dorybės taką, jeigu jau kartą prie to iš kito galo prieita, šiek tiek daugiau palengvina juo eiti, negu iš karto to galima buvo laukti. Jeigu jau bet kokio energingo pasielgimo dėka buvo atstatytas pasitikėjimas, tai apyvartos greičio kilimą veikiančios jėgos (96 p.) staiga keičia jų įtakojimo kryptį ir gyventojų pageidavimas lėšas laikyti dispozicijoje jiems maloniu pinigų pavidalu vėl lengvai įsiliepsnoja. Taip vyriausybė galėjo kartoti šv. Augustino maldos žodžius: „Padaryk mane skaistų, bet ne dabar!“ ir turėjo visus šansus būti išklausytai: ji galėjo kurį laiką pinigų kiekį gausinti, apmokėti skubočiausius pasižadėjimus, nekeldama tuo pačiu santykiu vidaus kainolygio.

8. **Stabilizavimo mechanizmas.** Pradinė sąlyga šiam staigiam įtampos nutraukiamajam metodui pritaikyti buvo užsienio valiutų atsarga, kurias parduodama visiems reikalaujantiems parinktuoju devizų kursu vyriausybė galėjo viešai demonstruoti, kad dabar esą visa gerai. Austrijos atveju, kuri pirmoji pasirinko šį kelią (1922 m.), svetimos valiutos buvo surinktos paskolų pagalba. Paskolas laidavo užsienio vyriausybės, o tam darbui vadovavo Tautų Sąjunga — pastaroji jau vien dėl šio pionieriaus darbo nusipelnė žmonijos padėkos. Keletas kitų kraštų (pav., Vengrija) vėliau prisiglaudė pas tą patį burtininką (Tautų Sąjungą), tuo tarpu kiti (pav., Belgija) savo jėgomis paėmė svetur paskolas, o dar kiti (pav., Prancūzija) pasitenkino sudarydami privačias sutartis su galingomis užsienio finansinėmis grupėmis. Čia vėl pasirodė — ypatingai Prancūzijoje — kad dorybės takas buvo mažiau sunkus, nei pradžioje galima buvo tikėtis; nes tie asmens, kuriems buvo pasisekę savo taupmenas nugabenti į užsienį, dabar jau, kada grįžo tam tikras pasitikėjimo laipsnis, buvo pasiruošę užsienyje turimus išteklius parduoti vyriausybei už vidaus pinigus ir tuo būdu jai padėjo užsienyje sudaryti pinigų atsargą. Vokietijoje reikalingi svetimų valiutų kiekiai buvo pagaliau parūpinti Dawes'o plano (1924 m.) priemonėmis; jis kartu išsprendė neapei-

namą uždavinį — sulaikyti dėl reparacinių pasižadėjimų kilusį vyriausybės spaudimą devizų rinkai (97 p.). Bet jau devyni mėnesiai prieš tai Vokietija buvo maždaug per pusę gyvatės kūną nutvėrusi ir garbės verta pasekme realizavo planą, kuris visiems istorijos mokslams ir teorijoms drožė į veidą. Ji, būtent, įvedė visiškai naujus pinigus, kurie buvo „pagrįsti" (palaiminto neaiškumo žodis) jos visa žeme ir kitais turtais ir kurie turėjo būti keičiami reikalavimų popieriais, reiškiančiais šio turto pajamų dalinius (pajus). Ši, esmėje beprasmiška, idėja turėjo didelį psichologinį efektą — o ypatingai viešpataujančios agrarinės partijos sluoksniuose. Žinoma, šis dalykas galiausiai pasisekė vien dėl to, kad atsakomingos institucijos griežtai aprėžė „rentmarkių" kiekį. Vien Rusija iki pabaigos negavo jokios užsienio pagalbos. Rusų vyriausybė buvo priversta savo devizų atsargas sudaryti rūpestingai valdydama užsienio prekybos monopolį, ir statų dorybės taką kiek pasilengvino vieninteliai žinomu tikrosios dvigubos valiutos eksperimentu. Valstybės Bankas išleido naujus pinigus, červoncus, kurių valiutinė vertė buvo tvrtai laikoma, tuo tarpu valstybės iždas savo reikmenas ir toliau dengė pumpuodamas į rinką senus rublius. Vienų metų (1923 m.) bėgyje abi pinigų rūšys — keičiantis savitarpiai mainų reliacijai — tuo pat laiku buvo apyvartoje.

Svetima valiuta, kurios kaina buvo tuo būdu stabilizuota, paprastai būdavo doleris, o kadangi šis per visą tą laikotarpį išlaikė savo pirminę aukso vertę, tai išėjo, kad visi atsistatė aukso standartą. Kaip tik, vadinasi, buvo nuspręsta, kokioje kainoje laikytinas doleris, tetrūko tiktai mažo žingsnio — naujai nustatyti aukso svorį, su kurio verte turėtų būti al pari laikoma pinigų vertė. Dažniausiai šis žingsnis sekdavo greitai, tik Prancūzijoje jis buvo ilgai delsiamas, nes Prancūzija (arba tikriau, Poincaré) norėjo prieš tai patikrinti Poincaré's sekančių trejų metų valdymą (1928 m.). Tasai naujo nustatymo metodas paskiruose kraštuose buvo įvairus. Kartais būdavo išrandamas visai naujas valiutos vienetas, ir Europos žvėrynas tuo būdu buvo praturtintas keleta rūšių, — litas ir latas, lenkų zlotas ir vengrų pengö, — kurių nežinojo mūsų sentėviai. Kitais atvejais, kaip pav., Prancūzijoje ir Italijoje, buvo paliktas senas vienetas ir tik aukso svoris, su kurio verte piniginio vieneto vertė turėtų būti laikoma al pari, naujai nustatytas, bū-

tent, Prancūzijoje apytikriai penktadalis, o Italijoje kiek daugiau kaip ketvirtadalis prieškarinio svorio. Tačiau markė ir rublis turėjo būti tiek aukso verti, kiek jie būdavo verti savo gražiausiomis žydėjimo dienomis. Ir devizų kursų notavimuose daugiau niekas nepriminadavo baisių tiesų, kad 1924 m. vieną gražią vasario mėnesio dieną, buvo deklaruota: naujojo rublio „tikroji“ vertė esanti lygi 50 milijardų prieškarinių rublių ir, kad tų pačių metų vieną gražią rugsėjo dieną buvo paskelbta: vienas bilijonas prieškarinių markių lygus vienos naujosios reichsmarkės „tikrajai“ vertei.

Šiuo metodu naudojantis, vyriausybėms sėkmingai biudžetų pusiausvyros klausimą išspręsti nebuvo iš anksto beviltiškas uždavinys, bet jis, žinoma, neišvadavo jų nuo būtinumo bent kartą jo imtis. Kur gerasis Ženevos burtininkas buvo atnešęs pilnas rieškučias devizų, žiūrėjo taip pat — persirengęs (kaip paprastai burtininkai mūsų naudai yra pratę daryti) biauriu seniu — ir rūpinosi, kad būtų vykdomas taupymas ir atstatyta biudžetų pusiausvyra. Kitos vyriausybės plakėsi nugaras, ir šis procesas visuomet būdavo vykdomas kuriam nors garbingam valdininkui kenčiant nenusipelnytus skausmus — jis kietaširdiškai išmetamas iš tarnybos fotelio, su kuriuo buvo jau visiškai suaugęs.

O tada tekdavo išspręsti dar vieną neišvengiamą uždavinį. Daugelio valstybių žymi skolų dalis, kaip anglų iždo vekseliai (Treasury Bills), buvo trumpalaikės, jos nuolatos beldė duris ir prašėsi būti apmokamos. Tokia situacija bet kuriuo momentu galėjo priversti pinigų liaukas vėl veikti ir tuo mokėti skolas. Todėl reikėjo kartą visam laikui arba jas sumokėti, arba kreditorius paraginti jas pakeisti vėliau apmokamais pasižadėjimais. Italijoje šis „raginimas“ įvyko paprasto skelbimo forma tokio turinio, kad pageidautas pakeitimas esąs jau įvykdytas. Belgija buvo dar musoliniškesnė už Mussolinį ir kreditoriams davė pasirinkti, arba vyriausybė jiems apmokės jai tinkamu laiku, arba turi priimti naujai įsteigtos valstybinės geležinkelių bendrovės privilegijuotas akcijas. Prancūzija pavartojo kiek švelnesnį metodą — ji skolas mokėjo įplaukomis iš laisvos konversijos bei mokesčių ir reparacijų.

9. **Stabilizavimo pasekmės ūkiui.** Kur kas svarbesni skirtumai iškildavo sprendžiant stabilizavimo vykdymą, būtent,

ar galutinai stabilizuoti jau pasiektu devizų kursu, ar pagaliau reikia stengtis pasiekti tokį kursą, kuris geriau derintųsi su mažiau kritusia atitinkamos valiutos vidaus verte. Šio atsakymo pobūdis turėjo svarbių pasekmių kaip pačių atitinkamų kraštų, taip ir kitų kraštų bendrai ūkio būklei. Kol devizų kursai kyla greičiau nei to krašto gėrybių bei patarnavimo veikinių kainos, tol eksportinės pramonės verslovininkai gauna dirbtiną stimulą. Jų gamybos kaštai kyla ne taip greitai, kaip gautos sumos pardavus devizas, kurias jie įsigijo užsienyje, kaip atlyginimą už savo gėrybes. Dėl to jie gali sau leisti savo gėrybių kainas, to krašto valiuta skaičiuojant, padidinti ir tuo pačiu metu, svetima valiuta skaičiuojant, pardavinėti žemesne kaina nei kituose kraštuose jų konkurentai. Jeigu dabar nusistatoma pinigus stabilizuoti jų žemesne (valiutine) verte, tai tas dirbtinis pelnas iš lengvo, bet tik iš lengvo, išnyks. Tuo tarpu vidaus rinkai dirbanti pramonė, dėl vidaus kainų kilimo, kuris yra su tuo nusistatymu susijęs, bus stimuliuojama. Antra vertus, jei bus nusistatyta pinigus stabilizuoti jų aukštesne (vidaus) verte, tai eksportinės pramonės — dideliam jų užsienio konkurentų džiaugsmui — dirbtinis pelnas (advantage) vienu ypu bus anuliuotas, tuo metu kai vidaus gėrybes gaminančios pramonės verslovininkai — jei jie nesivylė dar didesnio vidaus kainų kilimo — palyginamai liks nepaliesti. Pirmasis mažiau drastiškas metodas buvo pritaikytas (1926 m.) Belgijoje, pastarasis Prancūzijoje, kur viešoji nuomonė visai teisingai priešinosi pripažinti 1926 m. vasarą devizų rinkoje franko pasiektą katastrofišką nusmukimą jo „tikrąja“ verte. Šios pastarosios politikos pasirinkimą daugiausia nulėmė tai, kad neleistinai buvo atsižvelgta į valstybinių popierių savininkų interesus, — kurie Prancūzijoje, kaip žinoma, sudaro labai gausią ir svarbią gyventojų grupę, — nes šiems asmenims, kaip matėme (15 p.), vidaus kainolygio kilimas pridaro daug nuostolių. Visuose kraštuose turėta ieškoti kompromisų tarp pilno jų reikalavimų patenkinimo ir išsivadavimo nuo pančių, kuriuos toks patenkinimas uždėjo valiutos atstatymui ir ūkiui. Vokietijoje valstybės kreditoriai buvo visiškai nepaisomi ir sužlugdyti, nors vėliau buvo bandoma jiems tą skausmą kiek sumažinti. Italijoje jiems pasisekė daug geriau, nei kad tam tikru laiku galima buvo spėlioti. Mussolini nepasitenkino vien stabilizuodamas lirą jos aukštesne (vidaus) verte. Drastiškai ir

skausmingai pinigų kiekį sumažindamas, jis iššaukė jos vertės pakilimą ir tik tada (1927 m.) vėl ją susiejo su auksu.

Bet ne kiekvienas kraštas stabilizuodamas savo valiutą turėjo prieš save aukščiau aprašytu būdu šią pasirinkimo tarp aukštesnės ir žemesnės savo pinigų vertės problemą. Nors — dėl 5 skirsnyje nurodytų priežasčių — yra taisyklė, kad valiutos valiutinė vertė krinta greičiau nei jos vidaus vertė, bet vis dėlto ši taisyklė prileidžia ir išimtis. Jei krašto pinigai smunka nelabai žemai ir jei devizų prekybininkai tvirtai tiki, kad vyriausybė siekia ir sugeba griežtos pinigų kiekio kontrakcijos pagalba atstatyti seną valiutos aukso vertę, tai kaip tik tie lūkesčiai neprileis, kad pinigų valiutinė vertė lygiai taip žemai nusmuktų, kaip jų vidaus vertė. Tokia dalykų būklė reiškia dirbtiną kliūtį eksportinės pramonės verslovininkams, kurių gautos sumos svetimą valiutą pardavus kyla lėčiau nei jų gamybos kaštai. Ir jei tada kraštas pradės tą reikalą kitaip kreipti, tai ta pati būklė pasilieka ir toliau. Pinigų valiutinė vertė kyla greičiau nei jų vidaus vertė, ir eksportininkų pajamos krinta greičiau nei jų kaštai. Jeigu dabar pinigų vertę stabilizuotų jų žemesniu (vidaus) lygiu, tai eksportininkai šio slėgiančio svorio tuojau nusikratys, o vidaus gėrybių pramonė liks nepaliesta; tuo tarpu kai rimtai vykdant nusistatymą stabilizuoti aukštesniu (užsienio) lygiu, vidaus prekyvietei gaminanti pramonė smunkančių kainų bei visuotinos depresijos malūno girnose gali pratiesti ranką eksportinei pramonei — abi jas ištiks tas pats likimas.

Vargu bau dvejojama, kad 1926/27 m. tokia situacija buvo Danijoje ir Norvegijoje, ir kad šių kraštų ūkiai, kai jie savo valiutos vienetą atstatė sena aukso verte, buvo perleisti per nusiminimo ir nedarbo girnas. Ar tokia situacija buvo ir Anglijoje, karštai buvo ginčijamasi ir pagaliau tie ginčai baigėsi indeksinių skaičių interpretacija. Dėl to, kad valiutarinė svaro vertė — jo kaina doleriais — 1925 m. gegužės mėn., devynis mėnesius prieš aukso standarto atstatymą, kilo daug greičiau nei vidaus vertė, nuomonės nesiskyrė; taip pat nesiskyrė nuomonės ir dėl to, jog tai vyko dėl lūkesčių, kad aukso standartas bus vėl įvestas buvusiu santykiu. Bet ar šis kilimas iš tikrųjų reiškia nukrypimą nuo pusiausvyros? Ar nebuvo tai veikiau pusiausvyros atstatymas, kuri viešpatavo iki 1923 m. pavasario ir kuri vėliau anormalaus svaro vertės — doleriais — smukimo

buvo suardyta, kuris savo ruožtu buvo tų metų visuotinio Europos sąmyšio, o ypatingai atslūgusio amerikiečių noringumo jų sutaupas dėti į degantį namą pasekmė? Atskiri autoritetai į tai atsakė įvairiai, tačiau vis dėlto tiek yra aišku, kad anglų eksportas nuo 1924 m. spalių mėn. iki 1925 m. gegužės mėn. palyginus su prieš tai buvusiu pusantrų metų eksportu ant savo pečių turėjo nešti vis didėjančią naštą, kuri lemiančio gegužės mėnesio įstatymo jam buvo parišta tiesiog po kaklu.

10. Po stabilizavimo. Bet visa tai, kas nors sakys, dabar jau priklauso istorijai. Mums pagaliau vistiek, ar valiutą atstatant A smogė į nugarą ar B į veidą. Po to kai visas pasaulis praktiškai grįžo prie aukso standarto, šiandien tarptautinė prekyba turi vėl sekti vėžėmis, kurias jai nustato atskirų kraštų tikrosios reliatyvinės reikmenos bei gamybos pajėgumas. Kas taip argumentuoja, nepastebi tų laisvų veiklos sričių, kurios, kaip aukščiau buvo pastebėta (67 p.), visuomet yra ir tokioje pinigų sistemoje, kuri siekia aukso standartą išlaikyti, ir jis per mažai vertina tas jėgas, kurios veikia po smarkių persilaužimų periodo ir kurios pinigų administracijas verčia šiomis laisvomis veiklos sritimis plačiai naudotis. Kai kuriuose kraštuose, kaip, pav., Prancūzijoje, perdėtas valiutinės pinigų vertės išlaikymo sunkumų vaizdavimasis, gali privesti prie to, kad pinigų kiekis bus bereikalingai sumažintas ir vidaus kainolygio pakilimas iki jo „natūralaus“ lygio bus trukdomas. Krituose kraštuose, kaip pav., Japonijoje, gali pasirodyti, kad mechanizmas, kurio pagalba norima priversti bankus sumažinti pinigų kiekį, nefunkcionuoja. Kituose vėl kraštuose, kaip pav. Anglijoje ir Rusijoje, gali pasirodyti, kad tas mechanizmas kaip toks yra nepaprastai pajėgus, bet politiniai ir psichologiniai pasipriešinimai jam paleisti veikti yra daug rimtesni, nei kad buvo tikėtasi. Gal būt, ateis laikai, kada visos šios komplikacijos visiškai išnyks; vienok pirmieji šios knygos skaitytojai gali tikėti, kad didžiojo chaoso piūtis dar ne visa yra sukrauta daržinėje, ir kad šie užsienio ir vidaus kainolygių nukrypimai ir dėl to susidarą tarptautinės prekybos vėžių iškrypimai vis dar priklauso prie tų dalykų, į kuriuos už pinigo politiką atsakomybę nešą vyrai turi kreipti savo dėmesį.

SEPTINTAS SKYRIUS

Standarto problema

1. Smunkąs kainolygis produktingumui kylant. Grįžtant pagaliau prie pinigo politikos temos, negalima apeiti klausimo, kurį daugelis mūsų noriai laikytų baigtu. Ar iš tikrųjų pasaulis yra gerai padaręs vėl susirišęs aukso standarto raiščiais, ar ne ateis laikas, kada šis nusistatymas bus atšauktas? Norint šiuo klausimu susidaryti pagrįstą nuomonę, prieš tai reikia dėmesį nukreipti dar į vieną pagrindinį klausimą. Kokio pinigų vertės laikymosi, jeigu mums būtų duota pilna pasirinkimo laisvė, mes iš viso norėtume? Atrodo, čia būtų natūrali pažiūra, jei mes reikalautumėm pastovios pinigų vertės, tai yra bent natūralus nusistatymas po didelių sutarčių ir lūkesčių, lygiai paskirstymo bei gamybos sankrėsmių periodo, kurie seka kiekvieną smarkų kintamosios pinigų vertės manifestavimą, ir kuriuos išsamiai esam pabrėžę šios knygos pirmame skyriuje. Bet ši tezė anaiptol nėra savaime aiški ir, esant laisvam pasirinkimui, yra mažiausia dar dvi kitos galimos teorijos, nusakančios pinigų vertės pasirinktiną formavimą.

Pirmoji jų nurodo, kad prekių gamybos realūs kaštai — taigi su tuo susijusios žmonių pastangos bei nepatogumai — kartų ir net metų pasikeitimo eilėje nepasilieka pastovūs. Čia tenka išskaičiuoti tris giliai glūdinčias žmonijos likimo tendencijas, kurios veikia realių kaštų kitimo kryptį, būtent, viena jų veikia p o z i t y v i a i, kitos dvi n e g a t y v i a i. Pirma, tai yra technikos ir mokslo, komercijos ir pramonės organizacijos, sistematiškos naujų medžiagų bei energijos šaltinių eksploatacijos pažanga, kuri veikia nuolatinį žmogaus viešpatavimo didėjimą gamtoje ir nuolatinį tiekiamųjų gėrybių realių kaštų mažėjimą. Antrosios praeito amžiaus pusės ypatingai paskutinio ketvirčio metu ši tendencija veikė beveik nesustabdoma. Antra betgi, čia pat gyventojų auga, dirbamos žemės plotas ri-

botas, gamta nuolatos priešinasi žmogaus siekimams, žmonija užuot iš savo einamų energijos pajamų vis dar tebeturi didele dalimi gyventi iš savo energijos kapitalo (anglies ir žibalo pavidalu), visa tai yra veiksniai, kurie daro, laikinai prašalinamą, bet galutinoje išvadoje palaipsniui augantį spaudimą priešinga kryptimi. Pagaliau trečia, neturime taip pat pamiršti nacionalistinių valstybių tendencijas laiks nuo laiko jų kapitalų išteklius bei organizacinius atsiekimus demoliuoti karo avantiūra ir „taikos padariniais“ ir tuo padidinti realius gėrybių gamimimo kaštus.

Dažnai argumentuojama, kad šių tendencijų veikimas, sudarant pinigais išreikštas sutartis, iki tam tikro laipsnio numatomas ir į jį atsižvelgiama. Jeigu kas nors, sudarant sutartis, sekančiais metais sutiko gauti £ 100, arba kasmet nuolatos po £ 5, arba dar kaip kitaip, tai jis yra susidaręs savą vaizdą apie tai, kokių ateityje tenka laukti žmogaus darbo produktingumo, o tuo pat ir pinigų vertės kitimų. Bet ir be to, jeigu jis tokių vaizdų nėra susidaręs, arba, jeigu įvykiai jų nepatvirtino, tai visiškai geistina, kad jo lūkesčiai neišsipildytų, ir kad jis, atitinkamai žmogaus darbo produktingumui padidėjus, arba sumažėjus, — gautų daugiau ar mažiau realios vertės, nei tikėjosi.

Tokiai pažiūrai pateisinti galima surasti daug gerų priežasčių.

Didysis pasaulio amžius prasideda iš naujo —
Grįžta aukso metai.
Ir žemė, kaip žaltys, keičia savo odą —
Savo žiemos gedulą numetus;

ar nuolatos triumfališkai žmogui žygiuojant kovoje su gamta nebūtų geistina, kad tiems ūkiškiesiems subjektams, kurių piniginės pajamos ar tai įstatymo ar paprocio nustatomos reliatyviai pastovios, ir kurie paprastai nėra gabiausi visuomenės nariai, automatiškai — krintančių kainų forma — įplauktų tos pažangos vaisių dalis ir net, būtent tada, kai jie neturėjo jokių aiškių tam vilčių[1]? Antra, ar nebūtų labai geistina, kad darbininkai, nors jie, gal būt, jau yra įrodę savo gabumus patikrinti sau dalį iškovoto grobio, ją gautų, užuot nuolatos griebęsis rei-

[1] *Marshall*, Evidence before Gold and Silver Commission, C. 5512-2; Qq. 9816 ir sek.

kalavimų darbo algas padidinti, kurie, žinoma, vis vien ar jie prie darbo sustabdymo priveda ar ne, visada to pasekmėje paaštrėja socialiniai santykiai ir bereikalingai eikvojama konstruktyvi vadovavimo energija?

Iš antros pusės, jeigu žmonijai nepasisektų išspręsti energijos problemos, arba jeigu paaiškėtų, kad pasaulinis karas buvo tik viena visos baisių išsiveržimų grandinės pradžios grandis, ar pasisakytumėm už tai, kad pastovių pajamų gavėjai visuomet — taip būtų, pav., pastovių kainų atveju — pasiglemžtų tolygią absoliučią sumą ir tuo pat didesnę reliatyvią realių tautos ūkio pajamų sumą? Ar tezė: „Aš noriu savo kuponą turėti, tik nekalbėk prieš mano kuponą" yra teisinimosi žodis, kurio turėtų klausyti skolininkas arba profesinės sąjungos narys tos šalies, kuri kenčia dėl anglių stokos arba dėl nuolatinių karo įvykių padarytų nuostolių?

Tokiais argumentais tad galima gerai pamatuoti, kad pastoviai laikytina pinigų vertė turi būti išreikšta n e g ė r y b ė m i s a p s k r i t a i, bet d a r b o ir p r o d u k t i n g u m o v i e n e t a i s. Šis argumentas žymiai sustiprinamas V skyriaus 5 skirsnyje padarytos išvados, kad šiomis sąlygomis bankinei sistemai yra lengviausia patiekti ūkio dispozicijai kaip tik tiek sutaupų, kiek publika nori jų vykdyti pinigų forma. Taigi net ir tuo atveju, kai mes dėl kitų priežasčių nusistatysime, kad pinigų vertė normaliu būdu laikytina pastovi, vis tik padarysim išimtį tokiam atsitikimui, kada dėl radioaktyvios energijos panaudojimo arba dėl šimtamečio karo žmogaus kūrybos produktingume įvyks nepaprastų pakitimų. O netgi mažiau nepaprastomis apystovomis sprendžiant klausimą, k u r i pinigų vertė yra stabilizuotina, gal būt, aukščiau darytiems samprotavimams kai kurios reikšmės priskirsime, pasirinkdami arba t r a n s a k c i n ė s vertės indeksą ir čia algų mokėjimams teiksime reikšmingo „svarumo", arba pasirinkdami mažmenų prekybos kainų indeksą, nes mažmenų prekybos gėrybėse „telpa" daug įvairiarūšio darbo. Dėl visa ko būsime labai skeptiški d i d m e n ų p r e k y b o s indeksų skaičių tinkamumo atžvilgiu, kurie dar per dažnai traktuojami kaip patenkinami pinigų vertės reprezentantai. Be to, noriai įsidėmėsime, kad taip svarbi ir įtakinga institucija, kaip New York'o Federal Reserve

Bank, prieš keletą metų prisidėjo prie tos pažiūros ir dirba savo nuosavo transakcinės vertės indekso pagalba[1].

2. **Lėtai kyląs kainolygis.** Tačiau prieš pareikšdami šiuo klausimu tolesnes nuomones, pagvildenkime geriau dar vieną skirtingą pinigų vertės formavimo pažiūrą. Aukščiau (15 p.) matėme, kad pinigų vertės kritimas, senų sutarčių turiniui kintant, veikia tų ūkiškųjų subjektų naudai, kurie planuoja ir kontroliuoja mūsų ūkiškos sistemos funkcionavimą. Vėliau esam pastebėję (95 p.), kad tolimesnis šios vertės kritimas stiprina jų viltis ir toliau gauti tos rūšies pelną, ir kad jis juos skatina didinti gėrybių gamybą. Dėl to nėra jokio pamato abejoti. Gal būt, „solidžių pinigų" šalininkai, arba tas, kuris gauna tvirtas pinigines pajamas, arba kuris yra suinteresuotas tam tikromis idealaus ūkiškos pažangos vaisių paskirstymo programomis, šią dalykų būklę norėtų pamiršti, bet nežiūrint to ji pasilieka. Lėtai kyląs kainolygis patinka verslovininkams — jie sėdi balne ir laiko ūkio vadeles. Verslovininkų pasaulio „kredito reikalingumo" entuziastai tam tikrose ribose žino, kur jie pagaliau esą. Mūšis, kuriame mes juos V skyriuje nugalėjome, buvo vedamas mūsų pasirinktame kovos lauke — būtent, pasirinkta sąlyga, kad publikai neturi būti užkrautas joks priverstinis taupymas. Bet kaip bus tada, jei jie pareikš, kad čia nematą jokio priekaišto ir kad kylančioms kainoms duoda pirmenybę? Kadangi jie yra tie, kurie vykdo gamybą, mes esame jų valioje. Jie gali taip pat labai gerai įrodyti, kad iš jų pusės tai nėra grynai egoistinio pobūdžio pasirinkimas, kuris taikosi išimtinai prie „profitininkų" interesų. Bene būtų kada nors pasaulyje vedami geležinkeliai ir statomos elektros įmonės, jei mes bijotumėm trupučio priverstinio taupymo? Ar ne kylančios kainos tuština namus bei darbo biržas ir pripildo fabrikus bei laivų statyklas? Ir ar ne geriau, kad visi turi darbo, — kad ir kai kurie urzgia dėl pragyvenimo kaštų, — negu kad kai kurie gali pigiau gyventi, o kiti užtai turi drybsoti gatvėje?

Žinoma, kylančių kainų stimuliuojanti įtaka iš dalies remiasi iliuzija. Tarnautojai ir darbininkai yra apgauti ir dirba už mažesnį realų atlyginimą, nei kad jie norėjo. Netgi pats

---

[1] Carl *Snyder*, Harward Review of Economic Statistics, 1928 m. vasaris.

ūkiškasis vadas tampa tos iliuzijos auka; nes jis yra varomas pirmyn ne vien tikrojo pelno, kurį gauna savo kreditorių, savo gydytojo ir net (turėdamas laimės) savo darbininkų sąskaiton, bet taip pat ir tariamojo pelno, kurį tikisi gauti savo bendraverslovininkų sąskaiton. Pradžioje jam yra sunku patikėti, kad kiti turi tikrai akiplėšiškumo arba ir šansų savo reikalavimus lygiai tiek pakelti, kaip jis savuosius. Pagaliau vis viena, ar sakytasis akstinas yra realus ar jis iliuzorinis, vis dėlto jis veiksmingas. Ūkiškuose veiksmuose būna lygiai taip pat, kaip ir kituose žmonių veiksmuose: dalis priklauso nuo tikrovės, bet dalis ir nuo iliuzijos. Dėl šios tat priežasties vedamoji kritika prieš valstybių karo mokesčių apdėjimą dažnai prašauna tikslą, ir besipelną iš karų karo lordai nusimano daugiau apie moralę, nei „solidžių pinigų" šalininkai, nes tai yra jų biznis.

Ir jeigu tokios fokusų gudrybės karo metu buvo neišvengiamos, ar esame visiškai tikri, kad mes jų taikos metu niekados nebūsime reikalingi? Ar paskutiniaisiais metais bet kuri grupė taip pasiruošusi atsakyti grynosios tikrovės akstinui? Kol gamybos vadovybė yra keletos vyrų rankose, kurie atlyginami kintamais pelnais, anaiptol nėra negalima, kad švelniai kyląs kainolygis iš tikro neša geriausių pasiekiamų išdavų, ir tai, būtent, ne tik verslovininkams, bet ir visuomenei kaip visumai. Lygiai taip pat yra galima, kad nuolatos krintąs kainolygis, kad ir kažin kokios geros sąlygos tam pritartų, paraližuoja tas varomąsias jėgas, kurioms moderninė visuomenė — vis viena, ar tai išmintinga ar kvaila — yra perleidusi savo nariams darbo parūpinti bei vykdyti jos ūkio uždavinius.

Bendrai paėmus, visiškai pasirinkimo laisvei esant, vis tik, tur būt, be abejonių pasisakytumėm už pastovaus kainolygio išlaikymą. Bet šį sprendimą stengsimės interpretuoti didžiausiu rūpestingumu; mes būtume pasiruošę, įvykus nepaprastoms apystovoms, arba jo atsisakyti arba priversti iškoreguoti esamas pinigines sutartis. Kol vis dėlto laikysimės šios ūkio sistemos, kurią ar laisvu verslovių ūkiu, ar algų vergyste pavadinsim, mes neatsisakytumėm patarti saikiai ir protingai panaudoti pinigų skolinimą tais atvejais, kai ūkio kanaluose yra perdaug seklu.

3. Argumentai prieš aukso standartą. Dabar grįšime prie aukso standarto ir pažiūrėsime, ar yra bet kokių perspek-

tyvų, kad jis mums parinktu aukso vidurio ar kitu kuriuo patartu keliu gali būti vadovas. Atsakymas, be abejo, yra neigiamas. Aukso valiutos kraštui gali atsitikti ir dažnai yra atsitikę, kad jo pinigų kiekis dėl padidėjusios aukso gamybos ar dėl padidėjusio aukso įvežimo labai žymiai paauga, neatsižvelgiant į tai, ar jo ūkis turi galimybės duotuoju momentu naudingai suvartoti į jo rankas patenkančius išteklius, ir neatsižvelgiant į tai, kad plačioms liaudies masėms kylančiomis kainomis uždedama sunki našta. Taip pat gali įvykti ir atvirkščiai, ir iš tikro yra įvykę, kad dėl aukso lobio trūkumo buvo trukdoma gamyba, nors visa situacija buvo ūkiškai ekspansijai prinokusi, ir nors publika buvo kupina noro taupyti ir savo taupmenas — kad ji tik žinotų kaip, — bankinei sistemai tarpininkaujant, pateikti ūkio dispozicijai. Čionai ir glūdi branduolys dabar karštai ginčijamo argumento prieš nekontroliuojamą aukso standartą.

Iš tikro, jo laikymasis praeitame amžiuje buvo anaiptol nepavyzdingas. Nesant geresnio kriterijaus, imkime didmenų prekybos kainų judėjimą, — kurio indeksiniai skaičiai, kaip matėme, šiuo atžvilgiu nėra visiškai patenkinami, — tada Anglijai surasime šitokius skaitmenis[1]:

Nuo	1821/25 ir 1846/50 krito	25%
„	1846/50 ir 1871/75 pakilo	20%
„	1871/75 ir 1894/98 krito	40%
„	1894/98 ir 1909/13 pakilo	30%

Galimas daiktas, iš tikro būta, kad antrojo laikotarpio galutiname rezultate aukso standartas turėjo sveikos ir ūkį skatinančios įtakos, bet tai buvo atsitiktinumo dalykas ir rėmėsi nenumatytais Kalifornijos ir Australijos aukso kasyklų bei Londono bankinio pasaulio įvykiais. Kad jis trečiojo laikotarpio metu prileido prie didelio kainų kritimo ir tuo atvaizdavo didelį produktyvių jėgų kilimą, taip pat yra tiesa, bet tai irgi yra iš dalies laimės dalykas; be to, čia negalime pamiršti aštuoniasdešimtųjų metų didelės agrarinės krizės, didelio nedarbo ir socialinio sąjūdžio. Dėl aukso veikimo ketvirtame laikotarpyje maža tėra kas sakyti.

---

[1] *Layton:* Introduction to the Study of Prices, p. 23 (išvesta iki 1909/13 m.).

Po 1914 m. blogam aukso funkcionavimui — lygiai kaip ir kitiems ekonominiams veiksniams didžiosios katastrofos metu — reikėtų suteikti tik mažos reikšmės. Atvirkščiai, yra svarbu susidaryti sau vaizdą dėl esamos dalykų būklės. Grubiai pasakius, dabar pasaulis 40% padidėjusio aukso lobio pagalba palaiko 50% pakilusį kainolygį — abu lyginant su 1914 m. — ir tai, nors gyventojų skaičius, o drauge ir pinigų reikalingumas šiame tarpe esančiais metais padidėjo. Šį efektą, žinoma, atsiekė tuo, kad auksą taupiau eksploatavo, o ypatingai tuo, kad aukso monetų sistemą pakeitė aukso gabalų respektyviai aukso devizų valiuta. Taip dabar devynios dešimtosios — 1913 m. trys penktosios — pasaulinio aukso lobio yra sukoncentruota centriniuose bankuose bei valstybės iždiuose, ir tik viena dešimtoji yra komercinių bankų ir publikos rankose.

Tačiau šioje aukso sutaupymo tendencijoje pasireiškia apsigrįžimo žymės. Daugelyje kontinento kraštų, kur aukso valiuta yra vėl įvesta, ne tik notų bankų atsargų laikymo nuostatai yra labai griežti, bet vis mažiau naudojamas ir galimumas dalį atsargų laikyti užsienio einamųjų sąskaitų bei vertybės popierių pavidalu. Apskritai, linkstama prie to — į aukso devizų valiutą žiūrėti tik kaip į pirmą stotį pakeliui į aukso gabalų arba net į aukso monetų sistemą. Ir Indijoje politinis nusistatymas eina tokios pakaitos linkme, ir Kinija, kai ji pagaliau nurims, tur būt, stos į bendrą pasaulio frontą ir esamą supainiotą sidabro ir palaidos valiutos junginio sistemą pakeis kuria nors aukso valiutos forma. Jei šitos tendencijos nepalaužiamai ir toliau egzistuos, tai tuo susidarys stiprus veiksnys, kad pasaulio kainas numuštų iki jų prieškarinio lygio.

Iš antros betgi pusės, reikia nurodyti į tuos čia pat esamus faktus, kad Amerika, nekeisdama ir neperžengdama aukso rezervų ir Federal Reserve notų bei depozitų proporcijos nuostatų, galėtų keletos šimtų milijonų dolerių vertės aukso išleisti į pasaulį. Vienok, kaip tai mes vėliau konstatuosim, amerikinei bankinei sistemai anaiptol nėra lengva sudaryti tokiai aukso tėkmei reikalingas pradines sąlygas. Imkime vienam momentui, kad pertektinio amerikinio aukso naujas paskirstymas kaip tik išlygina likusio pasaulio padidėjusios aukso naudojimo tendencijos veikimus, ir paklauskime, ko tada tenka laukti. Monetinio aukso kiekis dabartyje per metus didėja

2%, ir, pagal žinovų nuomonę, metinė pasaulyje gaunamoji rata, o ypatingai Pietų Afrikos kasyklų, kurios tiekia pusę gaunamos aukso visumos, tur būt, sumažės. Dėl to, gal būt, prieisime prie mažai daugiau nei 1% metinės pasaulio prieauglio ratos, ko maždaug pakanka išlaikyti pusiausvyrą su pasaulio gyventojų prieauglio rata. Tuo galėtumėm būti labai patenkinti, jei mes norėtumėm pastoviai išlaikyti tik darbo kainą; jeigu gi norime prekių kainas, ir taip pat mažmenų prekybos kainas išlaikyti pastovias, tai kad ateinančiais metais būtų galima turėti pusiausvyrą gana tikrai lauktinam individualiam gamybos produktingumo pakilimui, veikiau esam reikalingi maždaug $2^1/_2$% ar 3% prieauglio ratos.

Tuo tarpu negalime užtikrinti, ar aplamai kitaip neįvyks. Jei bankų technika visame pasaulyje darytų didelę pažangą, ir draugingumo bei pasitikėjimo dvasia tarp tautų būtų tiek stipri, kad kiekvienas kraštas pozityviai pasirinktų laikyti savo atsargas užuot savose, savo kaimynų kišenėse, tai visuotinis aukso standartas savo darbą galėtų dirbti ir labai mažam aktualiam aukso vartojimui esant. Tik šiuo atveju būtų nepaprastai sunku sutrukdyti smarkų aukso vertės kritimą, o podraug ir kritimą kiekvieno piniginio vieneto vertės, kuris laikomas ekvivalentu nustatytam aukso svoriui. Lygiai neturime praleisti ir to galimumo, kad visuotinio švietimo ir pramoninės revoliucijos plėtimasis Indijoje bei kituose Rytų kraštuose gali privesti prie Rytų žemdirbių papročių pasikeitimo, kurie iki šiol buvo linkę tauriojo metalo nešiojimą ar užkasimą laikyti vienintele garbinga taupymo forma, — ir tada galėtų pasireikšti milžiniškos aukso atsargos, kurios minėtam tikslui amžių bėgyje buvo sukrautos.

Šiame ateities aukso vertės neaiškume ir glūdi tikrasai kablys. Sunku yra tokio vertės standarto stabilingumu ir šventenybe tikėti, kurį gali sunaikinti arba Londono bankininkai, arba naujas kasyklas bei naujus kasyklų išnaudojimo metodus atradus, arba valstybėms nusprendus aukso standartą įsivesti respektyviai jo atsisakyti, arba Indijos žemdirbių paveldėtiems tabu dalykams išnykus. Vertė to geltonojo metalo, kurį pirmiausia pasirinko pinigu dėl tų motyvų, kad jis laukiniams buvo didžiai geidžiamas objektas, matyti yra kažkas atsitiktinio

ir šalutinio, kuo mes pagaliau neturėtume grįsti mūsų pinigų vertės bei ūkio sistemos stabilingumo[1].

4. Argumentai už suderinimą su pasaulio aukso standartu. Ar negalime nurodyti geresnio kelio? Kadangi esam tiek didelę pažangą padarę piniginių ženklų vartojime, ar negalime tad dar kelis žingsnius eiti pirmyn? Ar negalime pasiekti, kad bankinių operacijų ir notų emisijos procesus, kurių mes net ir norėdami negalėtume pašalinti, išmoktumėm kontroliuoti moksliniu pagrindu? Nieko tad stebėtino, kad ne tik „kredito reikalingumo" entuziastai, bet ir išmintingi profesoriai visu griežtumu yra nusistatę prieš visą aukso standarto dirbtinumą bei antraeilį svarbumą ir reikalauja, kad mūsų piniginiams politiniams tikslams realizuoti — vis viena, kaip jie iš arčiau atrodo — turėtumėm visiškai, o ne kaip dabar tik iš dalies, pasinaudoti sąmoningai norimu pinigų kiekio reguliavimu.

Tokio pasiūlymo naudingumas paskiram kraštui iš dalies pareina nuo to, ar likusiame pasaulyje pasilieka aukso valiuta, ar ji nepasilieka. Nes jeigu ji lieka, tai aukso standarto trūkumams tenka priešpastatyti neabejotiną pastovių devizų kursų su likusiu pasauliu išlaikymo pozityvą, čia, žinoma, šio apsvarstymo svarba keičiasi pagal tą reikšmę, kurią to krašto ūkiškam gyvenimui turi užsienio prekyba. Taip, pavyzdžiui, galima argumentuoti, kad Indija, kai atsisakė nuo aukso standarto didžiojo chaoso metu, mažai tenukentėjo dėl devizų kursų nepastovumo palyginus su tuo, ką ji pelnė sugebėdama išlaikyti savo vidaus kainolygį daug pastovesnį, negu tai būtų buvę galima, jeigu ji savo pinigų likimą būtų ir toliau palikus susietą su anglų svaro ar net aukso likimu. Vienok Anglija yra kur kas daugiau nei daugumas kitų kraštų reikalinga pirkti užsienyje mitybos priemonių bei žaliavų, kurios turi būti apmokamos devizomis, o iš antros pusės, ji reikalinga parduoti savo pramonės gaminius užsieniui, už ką ji turi imti svetimas valiutas. Dėl to Anglijai devizų kursų stabilingumas turi ypatingos svarbos. Toliau — iš dalies todėl, kad aukso valiuta buvo seniai įvesta ir ilgai jos laikytasi — Anglija viso pasaulio tarptautinei prekybai vykdyti sukūrė didelį finansavimo apartą ir tuo būdu tarptautiniam kapitalų judėjimui tapo clearingshouse. Šis Londono

---

[1] *Keynes,* Indian Currency and Finance, 101 p.

finansinis viešpatavimas nedaugeliui yra tiesioginių pelnų šaltinis ir daugeliui netiesioginės naudos šaltinis, nes Londono teisė reikalauti iš užsieniečių už savo patarnavimus atlyginimo stiprina viso krašto disponavimo galią pasaulio mitybos priemonėmis bei žaliava. Tame tat glūdi svarios priežastys, dėl kurių mes turime elgtis taip, kaip mūsų kaimynai. Žinia, šie argumentai, gal būt, nėra taip įtikiną, kaip dažnai parodo suinteresuotųjų grupės; nes, kaip patyrimas moko, yra keliai ir priemonės, kuriomis svyruojančių devizų kursų nuostolius galima sumažinti iki minimumo. O kas liečia Londono finansiškai dominuojantį vaidmenį, tai yra pavojaus, kad tuo būdu sukeltas didelis tuo susidomėjimas, kad prie kiekvienos galimos ir negalimos progos aukso standartui priskiriamos ne tik tos gerosios savybės, kurias jis iš tikro turi, bet tokios, kurių jis kaip tik neturi, bereikalingai atitolina tą momentą, kada pasaulis imsis išmintingesniu būdu ūkio reikalus tvarkyti.

5. **Argumentai už aukso standartą apskritai.** Betgi kodėl pasaulis iki šiol nepasiryžo šiam naujam metodui? Gal būt, šiuo atžvilgiu, kaip ir daugeliu kitų, 1919 m. buvo praleistų progų metai. Gal būt, tomis didvyriškomis dienomis, kada protai buvo pagauti nepaprastos situacijos įspūdžio, kurioje jie atsidūrė, ir kai ši jiems siūlė naujo pasaulio statybos galimumą, būtų galima šie ir kiti lemiami bandymai rizikuoti, norint įsigyti didesnės viešpatavimo galios materialinėms jėgoms, kurios žmoniją blaško kaip vėjas. Bet po kiekvieno praėjusio mėnesio dalykai sunkėjo. Įbaugintas, nusigandęs ir nusivylęs nauju pasauliu ūkis troško atgauti, palyginamai, patikrintą ir taikią prieškarinę pasaulio būtį. Ir jeigu prisiminsime, koks be galo didis bankams yra vidujis ir laukujis skatinimas nuolatos kreditus plėsti ir kaip nepaprastai sunku yra reguliuoti pinigų kiekis, kurs iš tikro atitiktų ūkio tikrąjį kredito reikalą, tai šį laikymąsi vargu bau galėsime pavadinti aklu ir nesuprantamu konservatizmu. Negalime taip pat užmiršti ir to spaudimo, kurs vartotojų vardu vienokiu ar kitokiu keliu daromas vyriausybei, visokių gėrybių — anglies ar geležinkelio transportų, ar butų — pateikti mažesnėmis kainomis, nei jų ūkiški kaštai yra. Dėl to nenuostabu, kad kaip bankai, taip ir vyriausybės jų suvokto atsakomingumo momentais geidžia talismano, kurį galima būtų tautai parodyti ir tylioje vienutėje apžiūrinėti geriau,

nei metafizinius indekso skaitmenis. Tos pačios priežastys, kurios neleidžia drumsti dievoto laukinio sąžinės, lygiai neleidžia atimti iš bankininkų ir finansinių žurnalistų (su „netikinčiais“ politikais dalykai yra kitoki) jų nekalto tikėjimo. Jeigu niekados aukso standarto nebūtų buvę, gal būt, būtų reikalinga kažkas panašaus jų labui išrasti.

Apie vieną Johannesburgo kasyklų savininką pasakojama, kad jis turėjęs vieną stiklinę akį, ir kai jį reikalai pašaukdavę kur kitur, jis tą akį padėdavęs aukštoje vietoje. Kol pono akis žiūrėdavusi į darbininkus, šie tęsę darbą kaip negrai — kas jie iš tikrųjų ir yra buvę. Bet vieną dieną vienas drąsesniųjų darbininkų priėjęs prie visa matančios akies ir uždengęs ją apversta cigarečių dėžute, po to jis ir jo draugai tučtuojau metę darbą ir pasigėrę. Panašiai kaip šiame pasakojime įvyktų tada, jei visa, kas panėši aukso standartui, būtų panaikinta.

Tebūnie čia papasakota dar viena istorijėlė, kuri turi tą pranašumą, jog atrodo esanti tikra[1]. Karolinų salyne yra viena sala Uap, kurios pinigus sudaro dideli akmens, vadinami f e i. Kai kurie jų yra tokie dideli, kad jų nė pajudinti negalima, taip kad jie, jei jau kada ūkiškų santykių pasekmėje ir keičia rankas, tai vis dėlto ne fizinę vietą. Iš tikro, turtingiausia salos šeima išsaugoja savo padėtį dėl to, kad ji yra savininkas milžiniško akmens, kuris prieš keliolika metų, transportuojant jį į salą, įvykus nelaimei, nusirito nuo sielio. Per keliolika kartų šis akmuo gulėjo jūros dugne, ir nieks tos šeimos gyvenančių narių nėra jo kada nors matę; o vis tik nieks neabejoja, kad ji yra turtingiausia salos šeima. Prieš kurį laiką čiabuviai užleido salos kelius ir atsisakė juos taisyti. Vokiečiai, kuriems priklausė ši sala, ieškojo priemonių ir būdų nubausti juos pinigine bauda. Vieną akmenų iš salos pašalinti, be abejo, būtų beprasmis dalykas. „Pagaliau“, sako pasakojimas, „pasinaudota laiminga idėja baudą įvykdyti efektyviai tuo būdu, kad į kiekvieną f a i l u ir p a b u i priešginų rajoną pasiųsta po vieną žmogų, kurs nieko kito neturėjęs daryti, kaip ant vertingiausių f e i nuteplioti juodą kryžių kaip ženklą, kad šie akmens vyriausybės konfiskuoti. Tai tučtuojau paveikė lyg burtų priemonė. Tuo būdu į baisų skurdą patekę gyventojai puolėsi tokiu uolumu vi-

---

[1] *Furness*, Island of Stone Money, Chap. VII cituota Economic Journal'e, 1915 m. birželis, 281 p.

soje saloje taisyti kelius, kad jie dabar atrodo tarsi parko takai. Po to vyriausybė įsakė savo valdininkams kryžius nutrinti. Taip tat buvo bauda apmokėta ir laimingi f a i l u vėl atgavo savo kapitalo nuosavybę ir toliau triukšmingai gyveno". Lygiai taip pat ir auksas yra fetišas, jei taip norima, bet jis atlieka tą patį — gerą — patarnavimą.

6. Pasaulio aukso vertės kontrolė. Jeigu jau esamuoju laiku mes ir pasitenkinsime tuo, kad pasaulis pasilaikys aukso standartą ir kad mūsų kraštas tą patį pripažins, ar galime tada bent tikėtis, kad pasaulio pinigų administracijos kolektyvinio sutartinio veikimo keliu darys visa, kad sutrukdytų netvarkingą aukso laikymąsi? Šios viltys pirmu kart žmonijoje pabudo 1922 m. Genuos žinovų konferencijos proga ir sekančiais metais buvo sustiprintos amerikiečių eksperimento (69 p.), kuris pasižymėjo menišku aukso naudojimu, nelyginant tuo būdu, kai namuose visų gyventojų gerovei turima mitrus asmuo, bet jo tironiškai diktatūrai nepasiduodama. To eksperimento esmė, kaip prisimename (50 p.), yra silpninti siją tarp bankinių pinigų ir aukso kiekių, kuris gaunamas keičiant proporciją, kurią centriniai bankai laiko tarp savo rezervų ir savo depozitų. Apie mechanizmą, kurio pagalba tai vykdoma, kalbėsim geriau kita proga toliau (VIII sk. 2 skrsn.); šioje vietoje pakaks tesuvokti bendrą aukso vertės kontroliavimo idėją.

Vyrai iš Genuos, kurių vaizduotė buvo lakesnė, nei vyrų iš Briuselio (100 p.), pasiūlė, kad Anglijos Bankas turi sušaukti visuotinę centrinių bankų konferenciją ir joje aptarti priemones bei kelius šiam tikslui realizuoti. Iki 1928 m. tokia konferencija nebuvo sušaukta; tačiau iš to nieku būdu negalima daryti išvados, kad atsakomingųjų instancijų protai — neaplenkiant ir tylinčio sfinkso, Anglijos Banko — nesiinteresuotų šiuo dalyku. Tos finansinio pasaulio įžymiųjų asmenybių transatlantinės kelionės, apie kurias laiks nuo laiko rašė laikraščiai, iš dalies buvo susijusios su šiuo gyvybiniu reikalu. Nežiūrint to, šiandien vargu bau galima labai tikėtis, kad ši politika bus tokia jėga įvykdyta, kuri sėkmingai pašalintų visas tas 3 skirsnyje atvaizduotas žabangas bei stabdžius. Iš tikrųjų, bus labai sunku tinkamai prieš paveikti, kai suvereninės tautos energingai kaups auksą, o staigus pasaulio piniginių liaukų susirgimas gali eventualiai pareikalauti aštrios ir brangios sterilizacinės operacijos.

Jeigu auksas iš tikro turėtų būti merovingų karalium su kooperuojančiais žymiausių kraštų centriniais bankais kaip majordomais, tai sugriūtų didelė prieš aukso standartą pateiktų argumentų dalis (ir lygiai argumentų už jį). Žinia, jei ši globa bus jam sėkmingai primesta, su laiku jis gali įgauti tokią skurdžią išvaizdą, kad, gal būt, kada nors pajuoka privers jį atsisakyti savo tituliarinės garbės. Iš antros pusės, taip pat būtų galima laukti, kad jis vieną gražią dieną bandytų padaryti tokį drąsų ir galvažudišką valstybės perversmą, norėdamas atgauti savo prarastą galybę, kad visos žemės prakeikimų lydimas būtų nutemptas prie ešafoto.

7. **Argumentai už svaro pervertinimą.** Ryšyje su tuo anglams iškyla dar ir kitas klausimas. Sutikime, kad, aukso standarto prisilaikydami, gerai darome; ar iš to seka, kad mes taip pat gerai darome, laikydamiesi 113 grain'ų skaičiaus, kuris 1816 m. ir 1925 m. vėl buvo nustatytas, kaip tasai grynojo aukso svoris, su kuriuo svaras sterlingų turi būti laikomas tolygioje vertėje? Gal būt, tik mažai kas abejoja dėl vienareikšmio atsakymo, bet tai anaiptol nėra savaime suprantama. Nes jei teisybė, kad 1925 m. įstatymas eksportinei pramonei parišo po kaklu sunkų girnų akmenį (106 p.) ir jei teisybė, kad iki šiol politinės ir psichologinės kliūtys šiam girnų akmeniui nuimti pinigų kiekio sumažinimo pagalba pasirodė nenuveikiamos (106 p.), ir jei, toliau tiesa yra, kad pasaulio aukso vertė veikiau turi tendencijos kilti nei kristi (114 p.), — tada tikrai gali paaiškėti, kad svaro mažesnė vertė auksu yra paprasčiausias kelias pašalinti nukrypimus tarp vidaus ir užsienio kainolygių. Žinia, tada reiks laukti mažo įvežamų prekių kainų pakilimo, o todėl ir kylančių bendrųjų pragyvenimo kaštų, bet ar tai nebūtų mažiausiai skausmingas metodas, norint atstatyti pusiausvyrą tarp tų iš mūsų, kurie nuo užsienio konkurencijos smūgių yra apsaugoti, ir tų nelaimingųjų, kurie, vis viena, ar jie dirba vidaus ar užsienio rinkai, yra pasmerkti pilnam jų smarkumui? „Solidžių pinigų" šalininkai vien pagalvoję apie tokius dalykus, kurie, jų manymu, reiškia sutarties sulaužymą ir atsisakymą sunkiai iškovotų teisių, gali rankas grąžyti. Bet kiti žmonės, kurie savo kasdienio verslo vedami dažniau lanko fabrikus ir gatves nei Londono City salonus, negali užsikimšti ausų, kad negirdėtų milijono bedarbių trepsėjimo. Jie primins

ne vien tai, kad nedarbas sutriuškina energiją ir protą jo paliestųjų, bet lygiai parodys, kad tas reginys yra žymia dalimi apatijos šaltinis dirbantiesiems. Gamybos aprėžimas, darbo vietų sumažinimas, išradimams gabiosios energijos prislėgimas, žmogaus geraširdiškumo ir užuojautos užmušimas — tai vis šios baisios, su sukryžiuotomis rankomis statulos tikrieji vaikai. Ką reiškia mums toks finansinis prestižas, kurs pasiekiamas tokiomis aukomis!

Ir jeigu mums prikišama sutarčių teisė — puiku, Anglijoje sudaromose sutartyse minimi svarai sterlingų, o ne aukso luitai. Tarp kitko yra sutartis, kur mes visi esam šalis, ir kur mus gerokai apmovė, būtent: mes turime mokėti mūsų tautiečiams procentus už valstybinę 6 milijardų svarų sterlingų paskolą ir ją amortizuoti. Dėl šių paskolų realus apkrovimas, nuo paskolų paėmimo pradžios, pinigų vertės pakilimo pasekmėj, padidėjo maždaug trečdaliu[1]. Ir mūsų kreditoriai vargu bau galėtų skųstis blogu su jais elgesiu, jei jie būtų prašomi truputį atsisakyti savo netikėto pelno, ir jei jiems, bevykdant kitas galimas alternatyvas — tolesnio vidaus kainolygio smukimo politiką — sutrukdoma gauti naujo tos rūšies laimikio.

8. **Argumentai prieš svaro pervertinimą.** Stengiantis nešališkai tirti šią būklę, argumentai atrodo labai svarūs. Vienok, kol jų raginami prieisime prie veiksmų, turime dar ilgokai pagalvoti. Visų pirma turime gerai įsitikinti mūsų faktų tikrumu. Gali būti tiesa, kad vidaus kainų ir piniginių algų lygis, einamuoju devizų kursu perskaičiavus, Anglijoje yra aukštesnis nei kai kuriuose kituose kraštuose, su kuriais jos pramoninkai bei ūkininkai iš tikro konkuruoja. Tik taip yra jau visuomet buvę, neišskiriant nė gražiausių aukso standarto laikų. Jeigu tam tikras kraštas yra pranašesnis už kitą natūraliniais resursais, kapitalo aprūpinimu, savo verslovininkų bei darbo žmonių asmeniniu darbštumu, arba jeigu jis turi daugiau reikalavimų prieš likusį pasaulį, arba jeigu jis turi jam mažiau skolų mokėti, tada pirmajame krašte viena darbo valanda daugiau aukso verta nei antrajame ir tai tiesiogiai pasireikš aukštesniu piniginių algų lygiu ir, tam tikromis sąlygomis, netiesiogiai aukš-

---

[1] *Keynes*, Economic Journal, 1927 m., birželis, 212 p.

tesniu vidaus kainų lygiu[1]. Dėl to ir tas faktas, kad piniginės algos ir vidaus prekybos kainos esamu laiku Prancūzijoje ir Belgijoje yra žemesnės nei Anglijoje, tik maža dalimi tegali būti aiškinamas stabilizavimo (104 p.) poveiksmiu, taip pat tik maža dalimi galima būtų primesti, jog tai yra anormali bei ne visai padori konkurencija anglų fabrikantams, o didžia dalimi, gal būt, yra tik simptomas to, kad prancūzai ir belgai, bendrai imant, pasaulio gėrybių dalinį pasitikrinti yra ne tiek palankioje būklėje nei anglai. Jei esamus piniginių algų skirtumus atitinka lygiai tokie patys darbo žmonių asmeninio pajėgumo skirtumai, tai anglų verslovininkas, kurio prekės turi konkuruoti su prancūzų ir belgų gaminiais, neturi ko skųstis.

Jeigu gi visa to nėra, tai paskiram verslovininkui toks reiškinys bus didžiai nemalonus. Tačiau žiūrint krašto, kaip visumos akimis, negalime ilgesniam laikui šio klausimo idealiai išspręsti tuo, kad smarkiai konkuruojamiems eksportininkams bus teikiama pagalba, tam veikiau reikalinga keisti užsienio prekybos charakterį ir, gal būt, mažinti jos dydį. Yra gero pagrindo manyti, kad visos eilės Anglijos svarbiausių eksportinių pramonių (ypač anglies ir medvilnės pramonių) vargai nėra ištisai ir netgi žymia dalimi kilę dėl valiutos painiavų. Juos tenka priskirti daug giliau glūdinčioms ir labiau nekintančioms priežastims. Jei tos bėdos yra labai piktos ir jei jų pašalinimas reikalingas ilgo ir sunkaus pertvarkymo proceso, tai mūsų pareiga yra, gal būt, tą skausmą švelninti monetinių priemonėlių pagalba, bet neturime įsivaizduoti, kad tuo esame nutvėrę pikto šaknį, o tenka turėti galvoje, kad tai darydami tik vilkiname tikrąją sanaciją.

Antra, turime prisiminti, kad šiuose dalykuose nėra iš esmės bloga ar gera, bet kad šios kvalifikacijos priklauso nuo mūsų nusistatymo. Prieš pasiūlytą svaro pervertinimą pakyla visas tas instinktyvus monetų pabloginimo siaubas, kurį mes paveldėjome kaip Angevinų ir Tudorų karalių valdinių ainiai. Truputį juokingai atrodo, kad tie patys kreditoriai (nekalbant jau apie namų savininkus bei geležinkelių bendroves), kurie jų realių pajamų mažinimą per pusę sutinka tik susiraukdami, už-

---

[1] Palaidai valiutai esant toks pranašumas pasireikštų palankesniu devizų kursu kito krašto atžvilgiu. Žiūrėk taip pat išnašą 62 p.

siminus gi apie 10%-nės jų pajamų — imant jas auksu, kurio vargu kas iš jų nori įsigyti — redukcijos galimybę, įtūžta. Bet jeigu jie taip galvoja, ir jeigu finansiniai magnatai simpatizuoja tai minčiai ir ketina kiekvieną jų nusistatymui priešingą priemonę sabotuoti, tai dėl nulemiančių tikslingų priežasčių patartina nesigriebti tokių priemonių tol, kol to reikalingumas pasirodys tiek galingas ir atsiekiamoji nauda bus visiškai aiški. Autoriaus manymu, gali susidaryti sąlygos, kada pasirodys reikalinga bulių tverti už ragų ir mūsų kreditorių sluoksnių dėmesį atkreipti į tai, kad jų sutartys yra sudarytos ne aukso, bet svarų sterlingų pagrindu; tačiau esamu metu, 1928 m. rudenį, jis nėra pasiryžęs smarkiai ir narsiai dėl tokio veikimo kovoti.

AŠTUNTAS SKYRIUS

Konjunktūrų problema

1. Pinigai pakilimo metu. Šiame paskutiniame skyriuje imsime sąlygą, kad Anglija ir daugumas kitų kraštų laikosi aukso standarto ir pinigų pervertinimo auksu nemano vykdyti. Toliau imkime, kad centriniai bankai pasaulio aukso vertę „notų bankų kooperacijos“ keliu kontroliuoja gana stipriai, kad apsaugotų ją kaip nuo smarkių trumpalaikių sankrėsmių — kylančių dėl pavienių aukso sutelkimo veiksmų, — taip ir nuo ilgalaikių bei daugiau išlygintų judėjimų, — kurie vyksta palaipsniui aprūpinimo sąlygoms bei žmonių vartojimo papročiams kintant. Ar tokioms sąlygoms esant pinigo politikai iš viso pasilieka dar kas nors veikti? — Taip. Istorija mus moko, kad be minėtų ilgųjų bangų taip pat labai dažnai vyko pinigų vertės bangavimai, palyginti, trumpo ilgumo, bet gana didelių amplitūdžių, kurie nors ilgų bangų veikiami, betgi savo prigimtimi, matyti, yra skirtingi, o taip pat reikalingi ir kitų išaiškinimų.

Šie pinigų vertės bangavimai yra susiję su panašiais gamybos, dirbančiųjų skaičiaus ir vartojimo (tokie dalykai, kaip gimimai ir bankrotai tebūnie čia išleisti) bangavimais. Bandant juos analizuoti, vėl greitai pateksime į mūsų seną priežasties ir pasekmės painiavą. Dėl šio dalyko yra prirašyta jau daug storom nugarom knygų, o mes vis dar esam labai toli nuo pilno supratimo. Netgi ir tai nėra tikra, ar mūsų gerasis, senas, europėjinis „konjunktūros ciklas“ su savo 7—10 metinių bangų ilgiu ateityje iš viso dar egzistuos; Amerika šioje srityje, kaip ir visose kitose, pagreitino dalykų eigą ir atrodo teikianti 2—3 metų ar dar trumpesnės tąsos ciklams pirmenybę. Be abejo, neįmanoma yra paskutiniuose šios mažos knygelės puslapiuose šiuo sunkiu dalyku pradėti giliai priežastingus tyrinėjimus, bet lygiai yra negalima jį visiškai apeiti. Ir iš tikro, atrodo, kad

praeityje aukso standarto laisvo veikimo sritis buvo naudojama sustiprinti konjunktūrų judėjimui, ir, žinoma, savaime kyla klausimas, ar nereikėtų jį veikiau panaudoti jam susilpninti.

Imkime, kad dėl kurios nors priežasties (nauji išradimai, nauji organizaciniai metodai, naujo krašto atradimas ir klestėjimas, arba, gal būt, tiesiog širdies neramumas bei veržimasis[1] verslovininkai pasiryžta savo gamybos kilimo ratą padidinti. Lengva numatyti, kad tam tikslui pačioje pradžioje reikia ir jų apyvartos kapitalo kilimo ratą padidinti (84 p.). Norėdami tai realizuoti, jie kreipsis į bankus pagalbos ir, reikia manyti, trūkstant kitų, tiesiog disponuotinų, papildomų taupymo išteklių, jie taip pat padidins ir reliatyvų bankinių išteklių dalyvavimą bendrame jų aprūpinime kapitalu (86 p.). Tuo būdu į bankus bus padarytas spaudimas, kuris, jeigu pastarieji jam nusileis, kylančių kainų ir priverstinio taupymo būdu, persimes toliau į publiką (75 p.).

Jei jau prasidėjo kainų kilimas, tai visa eilė priežasčių prisideda prie nuolatinio ir stiprėjančio jų augimo. Tie pinigų vertės nustatomųjų veiksnių ypatumai, kuriuos esam nustatę valiutos žlugimo laikams (95 p.), taip pat pasilieka ir konjunktūros kilimo laikams, kad ir sušvelninta forma. Pinigų apyvartos greitis kyla; verslovininkai tikisi tolesnio kainų kilimo ir dėl to pagreitina savo žaliavų užsakymus; mažmenų pirkliai perka gatavas prekes atsargai ir net pats atodairusis vartotojas skuba naują automobilį ar naują drabužių eilutę nusipirkti. Ponas profesorius ir našlė, kuriems kainų kilimas daro nuostolių, apsvarsto reikalą ir, gal būt, suranda, kad nėra prasmės laikyti banke taip didelė sąskaita. Tuo būdu tad publikos ryžtingumas taupyti pinigais, kaip tik dėl stipresnio noro tai daryti, suardomas ir sunaikinamas.

Ir jeigu pinigų kiekio ekspansija silpnina tuo būdu paklausus, tai, atvirkščiai, šis paklausų kritimas savo ruožtu stimuliuoja pinigų teikimo ekspansinę politiką (96 p.). Transakcinė pinigų vertė atsiskiria nuo jų pajamų vertės, nes prekės didmenų prekyboje parduodamos a t e i t y j e l a u k i a m o m i s mažmenų prekybos kainomis. Be to, ir pačios didmenų

---

[1] *Schumpeter:* „The Explanotion of the Business Cycle", E c o n o m i c a, 1927 m., gruodis.

prekybos kainos nustatomos tokio aukščio, kuris negali būti pateisinamas esamomis prekyvietėje kainomis, bet tiktai pristatymo metu numatomomis kainomis. Nepaisant augančių realių jo pasižadėjimų, prekybininkas konstatuoja reikalą savo įprastas nominalias atsargas padidinti, o fabrikantas pasijunta pastatytas prieš faktą, kad norint apmokėti įprastus medžiagų kiekius ir darbo jėgas, jis reikalingas daugiau pinigų. Abu tada skuba į banką. Tuo būdu bankininkams jų nuolatos kyląs kredito pareikalavimas atrodo esąs kainų kilimo pasekmė, o ne to priežastis. Tuo tarpu mums, gyvenantiems debesyse, yra visiškai aišku, kad tvirtas pasitikėjimas bankais, jog šie yra pasiryžę kredito ekspansijai, buvo būtina pirminė sąlyga dideliam kainų kilimui pasireikšti, ir kad tatai tuojau turėtų baigtis, jei bankų vadovai veiktų kitaip, nei iš jų buvo laukiama.

Bet tuo dar nėra visa pasakyta. Urmininkų ir detalistų sandėlius papildyti reiškia gėrybių visumos gamybos periodą prailginti (84 p.), o kadangi gamybos rata — duotuoju kapitalo aprūpinimu bei esamomis darbo jėgomis — artinas prie fiziškai galimos ribos, tai šis periodas, dėl pasireiškiančių gamybos bei transporto procesus vykdant įvairaus pobūdžio užtęsimų ir susitvenkimų, dar labiau pailgėja. Tuo būdu apyvartos kapitalo reikalingumas ūkiškam pasauliui dar labiau didėja, o į bankus daromas spaudimas dar labiau sustiprėja.

Bankinės sistemos paklusnumas baigiasi, kai ji rimtai susirūpina savo atsargomis. Bet per tą laiką gali būti padaryta daug žalos. Nors mes išmintingai elgsimės, susilaikydami nuo sprendimo, ar mums pažįstamoje pasireiškimo formoje ūkiška pažanga gali vykti visiškai lygiai ir visai nekintant bankinės sistemos publikai pastatytiems „taupymo reikalavimams“, betgi mes neturime abejoti tuo, kad, jeigu šie kitimai įvyksta, jų antraeiliai pasekmių reiškiniai turi būti griežtai kontroliuojami. Pinigų pavidalu esamas sutaupas eikvoti, prekes sutelkus ir sandėliuose jas laikant, dirbtinai gamybos periodą prailginti, gausios įvertinimo ir laukimo klaidos, kurios atsiranda (konjunktūros) kilimo raidoje — visa tai yra savaime blogybės ir jas lydi dar ryškesnės blogybės. Dėl to galime teisingai reikalauti, kad mūsų pinigų sistema turi būti taip valdoma, kad jos (blogybės) būtų ne didinamos, o mažinamos.

2. **Centrinio banko kontrolės mechanizmas.** Bet kokios yra priemonės tokiam tikslui atsiekti? Kiek rūpinamasi vien papildomųjų bankinių kreditų kiekybe ir kieka bankai griežtai laikosi savo atsargų nuostatų, atrodytų, jog blogį galima būtų įveikti tuo, kad centrinis bankas pas jį komercinių bankų laikomoms einamoms sąskaitoms neleistų per daug priaugti. Šis ginklas, kuris yra jo dispozicijoje (118 p.) kovoje su piktais a u k s o reiškiniais, lieka jo rankoje ir kovojant su pinigų vertės prasižengimais. Bet jau metas, kad arčiau išaiškintume, koks tai yra ginklas. Tai yra abyšalis kirvis, kurio vienas ašmuo yra parduotis valstybinių popierių publikai. Kai Anglijos Bankas John Smith'ui parduoda £ 1000 karo paskolos lakštą, šis jį apmokės čekiu, nukreiptu (sakysim) į Barclay banką, o Anglijos Bankas gali pas jį laikomą Barclay banko sąskaitą £ 1000 sumažinti. Bet dėl to Barclay banko proporcija tarp jo laikomų atsargų ir jo depozitų bus suardyta ir, norėdamas ją vėl atstatyti, jis turi sumažinti duotus kreditus. Tuo būdu £ 1000 karo paskolos parduotis iš Anglijos Banko pusės — atvirkščiai 91 p. aprašytam procesui — priverčia krašto visumos depozitų kiekį sumažinti devyneriopai tai sumai.

Taigi šis ginklas pasirodo gana veiksmingas ir jo panaudojimas netolimoje praeityje Anglijoje ir Amerikoje virto tiesiog menu. O vis tik ne visomis aplinkybėmis jis yra tiek aštrus, kad jo smūgis iš tikro sėkmingai veiktų. Amerikoje, pav., praktikuojama, kad paprastas bankas gali eiti į savo Reserve Banką (50 p.), o Anglijoje yra paprotys, kad tam tikros kreditų ėmėjų grupės, būtent, užsienio prekybos finansuotojai, sunkiais laikais skolinasi iš Anglijos Banko, taip kad amerikinis bankas atsargų susitraukimą gali išlyginti kreditais iš savo Reserve Banko, tuo tarpu, kai tokion būklėn patenka anglų bankas, tai kai kurie kredito negavusieji, bet jo reikalingi, gali paskatinti Anglijos Banką sukurti jų naudai einamąsias sąskaitas. Tada šion sąskaiton išrašyti čekiai įmokami paprastuose bankuose ir pastarųjų einamosios sąskaitos Anglijos Banke labai greitai padidinamos.

Norėdamas nuo tokių puolimų apsiginti, centrinis bankas, progai pasitaikius, yra priverstas pasinaudoti kitu savo kirvio ašmeniu, t. y. jis pakelia teikiamų kreditų procentų dydį: Amerikoje kitiems bankams, Anglijoje užsienio prekybos finansuo-

tojams. Anglijoje procentų pakėlimas gana sėkmingai sutrukdo, kredito ėmėjus atstumdamas, kaip aukščiau aprašyta, Anglijos Banke pakartotinai einamąsias sąskaitas padidinti. Amerikoje šitokio rezultato galima laukti mažesniu tikrumu. Nors negalima neigti, kad kai kurios operacijos, kurios, atsižvelgiant į bankams su tuo susijusius vargus bei riziką, buvo kaip tik dar rentabilingos tuo metu, kai jie savo Reserve bankuose tam tikra procentų norma galėjo imti kreditus, bet aukštesniu procentu jau nebebus rentabilingos, taip kad jų kredito noras kris, ir todėl Reserve banko sprendimas jų einamąsias sąskaitas sumažinti visais atvejais dalinai bus efektyvus. Jeigu gi pavienis bankas gali tą patį daryti, ką bankinė sistema kaip visuma be abejo daro, būtent, kreditus išplėsti žymiai didesne suma nei atsargų prieauglis, tai šis argumentas bus gana trapus[1].

Patyrimas moko, kad centriniam bankui pakankamai smarkiai procentus pakėlus ir kitų bankų reikalaujamas procentas kils, bet šito tikrą priežastį nurodyti, tiesą pasakius, nėra lengva. Amerikos atveju, remiantis paskutine pastraipa, galima būtų argumentuoti tuo, kad bankai, kurie daugiau moka už imamus kreditus, visai natūraliai turi ir daugiau imti už duodamus kreditus, bet šis argumentas kaip tik nurodo į aukščiau minėtą silpnąją vietą. O Anglijos atveju, kur bankai iš Anglijos Banko neima jokių kreditų, šis aiškinimas, matyti, iš viso netinka. Jų procentų pakėlimo vyriausia betarpiška priežastis, atrodo, glūdi iš seno esamame paprotyje, būtent, žinojome, kad Anglijos Bankas iš jų laukia tokios elgsenos, ir tame pasitikėjime, kad Anglijos Bankas tai daro ne be rimto pamato. O, gal būt, ir Amerikoje šios rūšies svarbiausia sąsaja yra psichologinė.

Jei visuotinio procentų kilimo priežastis dėstant reikia labai rūpestingai parinkti žodžius, tai tas pats tinka ir dėstant procentų kilimo pasekmes pinigų mažinimo atžvilgiu. Nors galima ir pripažinti bendrą pažiūrą, kad procentų kilimas, tam tikrą skaičių kredito norinčiųjų atstumdamas, palengvina bankams sumažinti jų duodamus kreditus, o tuo pačiu ir jų depozitus, — bet atsižvelgiant į konstatuotą atsargų proporcijos

---

[1] *J. S. Lawrence:* „Borrowed Reserves and Bank Expansion", Quaterley Journal of Economics, 1928 m. rugpiūtis.

pastovumą (tarp jų atsargų ir depozitų) — bent kiek tai liečia Angliją, — vargu galime į procentų padidinimą žiūrėti kitaip, kaip tik į patogų mechanizmą, kuris vykdo kitais sumetimais padarytą dėl jų depozitų kiekio sprendimą, būtent, dėl atsargų dydžio. Amerikoje šie dalykai yra kiek kitoki. Jeigu bankų atsargos iš dalies skolinamos iš jų Reserve Banko, tai yra galima, kad priežastingumo ryšys iš tikro taip rutuliosis, kad visų pirma pasireikš pakelta procentų rata, toliau kreditų ir depozitų mažinimas ir pagaliau kreditų sumokėjimas Reserve Bankui, susijęs su paprastų bankų atsargų susitraukimu. Šiuo atveju visuotinis procentų pakėlimas gali būti laikomas pusiau autonomine centrinio banko aprėžimo akcijos pagalbine jėga, atseit, trečiu „kirvio" asmeniu. Svarbiausia betgi tenka jį laikyti bankų pasirinkta priemone kreditų aprėžimą vykdyti, kurį jiems primetė tų vad. kitų dviejų asmenų pagalba, t. y. vertybės popierių parduoties ir centrinio banko procentų normos pakėlimo keliu. Dėl to mes ir galime manyti, kad Amerikoje, kur kiti du asmenys, bankų gabumų dėka skolintis atsargas, yra atšipinti, šis trečiasis asmuo vargu bau gali daug patarnauti.

Žinoma, nei iš skaitytojo, nei iš autoriaus negalima reikalauti, kad šioje mažoje knygoje būtų ieškoma bei randama tolesnių taip sunkaus dalyko išryškinimų. Čia turi pakakti suvokimo, kad centriniai bankai, jei jie panaudoja savo dvigubą ginklą, pinigų gausinimą iki tam tikro laipsnio gali sustabdyti, ir kad, nors mes tikrai nežinome, ar jų jėgų išteks visais atvejais, yra betgi pamato manyti, kad daugelio konjunktūrų kilimo ydų galima išvengti, jei šį ginklą panaudoti ankstesniu laiku ir didesne energija, nei kad tai buvo daroma praeityje.

3. Taupymo skatinimas. Visuotinis procentų kilimas konjunktūros pakilimo raidą gali veikti dar kitom dviem kryptim, kurių viena centrinio banko politikai eina priešais, o antra jai lygiagrečiai. Abi jos pareina nuo to fakto, kad procentų pakilimas apima ne vien tik bankų duotuosius kreditus, bet ir priimtus depozitorių indėlius. Nors Anglijoje už neterminuotus depozitus (einamas sąskaitas) dažnai iš viso jokių procentų nemoka, bet už terminuotus depozitus savaitiniu terminu gaunamas procentas, kuris pagal bankų susitarimą yra nustatytas 2% žemiau diskonto procento ir dėl to jis kyla drauge su

pastaruoju. O depozitai ilgesniam laikui terminuoti — ypatingai, jei jie priklauso užsieniečiams — pasiekia dar aukštesnį procentą.

Jeigu dabar Anglijoje kyla procentas, sakysim, palyginus su Prancūzija, tai Anglija bus palankus kraštas kreditus teikti, o nepalankus kreditus imti. Daugelis prancūzų stengsis gauti angliškus pinigus, o tie prancūzai, kurie tokius jau turi, nenoriai juos atiduos. Toliau, daugelis anglų, kurie nori kreditus imti, — juos ims ne Anglijoje, bet Prancūzijoje ir taip įgytus prancūziškiems pinigams reikalavimus parduos už jiems reikalingus ūkiui vesti angliškus pinigus. Tuo būdu devizų kursas keičiasi Prancūzijos nenaudai, o Anglijos naudai, gi aukso valiutai esant gali taip atsitikti, kad pigiau bus auksą iš Prancūzijos siųsti į Angliją, nei pirkti angliškiems pinigams reikalavimus.

Iš tikro, praeityje šis aukso iš užsienio pritraukimas buvo vyriausias motyvas vėlesnėse konjunktūros kilimo fazėse centriniams bankams pakelti diskonto procentus. Konjunktūros kilimo metu sukurti papildomieji pinigai krašto gyventojams suteikia padidintos disponavimo galios užsienio prekybos gėrybėms, skatina įvežimą, stabdo išvežimą ir priveda prie devizų kurso kitimo krašto nenaudai, kuris, pagaliau, savo ruožtu paveikia aukso išplaukimą. Taigi, diskonto dydžio padidinimas centriniam bankui yra status quo išlaikyti deranti priemonė, kuri šį ribotą tikslą vykdo pakankamai gerai. Šioje betgi vietoje pasistengsime išaiškinti situaciją, kada centrinis bankas, konjunktūros kilimo išaugoms sutvarkyti, įsikiša daug anksčiau, ir šiuo atveju dėl procentų pakėlimo priežasties vykstąs aukso įvežimas eventualiai gali reikšti pozityvią kliūtį užsibrėžtam centrinio banko uždaviniui vykdyti. Aukso importo rezultatas yra tas, kad bankų einamosios sąskaitos padidėja kaip tik tuo momentu, kada centrinis bankas nori jas aprėžti, taip kad jis iš savo pusės yra priverstas dėti dar didesnes pastangas. Taigi, kiek šis svarstymas kalba prieš procentų dydžio ašmens panaudojimą, tiek ilgai galima naudotis vertybės popierių parduoties ašmeniu.

Procentų dydžio kilimas, tiesą pasakius, turi ir mažiau pavojingą poveikį, žiūrint, kiek jis bendrai depozitoriams sudaro motyvų sumažinti jų einamųjų sąskaitų apyvartos greitį. Neterminuotų depozitų savininkai gali būti paskatinti paversti

juos terminuotais depozitais; o terminuotų depozitų savininkai gali laikyti nenaudinga pirkti dalinius (pajus, akcijas) tokių bendrovių, kurios pačios pinigus laiko neterminuotais depozitais arba juos išduoda kitiems asmenims, kurie tai daro. Patiems bankams dalykas gali taip atrodyti, tarsi jų aukštesnių procentų pasiūlai yra priežastis jų depozitų visumos kiekiui padidėti. Mes esam perdaug gerai informuoti (77—78 p.), kad galėtume laikyti tai teisinga, bet taip pat žinom, kad tokia deponentų laikysena padidina realias taupmenas, kurias jie laisvu noru, bankinei sistemai tarpininkaujant, pateikia ūkio dispozicijai. Jei ši laikysena dėl to ir negesina konjunktūros kilimo ugnies, tai vis tik ji parūpina — antraip nei aukso įvežimas — substancinę degamąją medžiagą ir neprisideda prie kainų padidinimo paaštrėjimo, taip kad dėl to nėra pamato raukyti nosį.

Ta pačia proga verta pagvildenti dar kitokios elgsenos rezultatus, kuria, kaip patyrimas rodo, bankai pratę pasinaudoti kilimo laikais. Kadangi jiems kredito teikimas atrodo pelningas, jie dalį savo valstybės popierių noriai parduoda publikai ir to vietoje plečia savo kreditus. Kadangi publikos einamosios sąskaitos kaip visuma, dėl vertybės popierių pirkimo, lygiai tiek pat sumažėja, kiek dėl suteiktų kreditų išdavimo jos didėja, tai ši transakcija per saldo bankinių depozitų dydžio nei kiek nepakeičia. Ar čia, kaip papildomųjų kreditų tiekimo atvejais, visuomet vykstą kainų kilimai pasireiškia, ar ne, pareina nuo to, ar publika vertybės popierius pirkdama atlieka papildomą taupymo aktą, ar ji sutaupas einamųjų sąskaitų pavidalu tik pakeičia sutaupomis vertybės popierių pavidalu. Jei vyksta pastarasis galimumas, tai ši transakcija — panašiai, kaip aukso įvežimas — reiškia tik metodą, kurio pagalba bankai, visai nesirūpindami atsargų laikymo proporcija, gali publikai užkrauti priverstinį taupymą. Pirmuoju gi atveju, kai bankai jų kontrolėj esamą į apyvartos kapitalą investuotų lėšų dalinį padidina, tuo pačiu jau jie yra šiek tiek nuveikę, kad ir jų pagalba paruoštos tiekti šio apyvartos kapitalo dalies kilimas būtų išlygintas (žiūrėk V skyriaus 8 skrn. ir priedą B).

4. **Kokybinė banko kreditų kontrolė.** Iki šiol aptarti kontrolės metodai reikalavo tik iniciatyvos ir socialinio patarnavimo pasiruošimo iš centrinio banko pusės, tuo tarpu, kai iš

komercinių bankų nebuvo nieko kita reikalauta, kaip tik sekti savo pačių normalius — paprotinės teisės lojalumo bei tabu dalykais kiek susaikintus — interesus. Rodos, vyrauja visuotina pažiūra, kad, apskritai, ir nereikia daugiau nieko reikalauti ir kad, ypatingai, kai bankai — kaip Amerikoje — yra maži ir išsklaidyti, iš tikrųjų ir negalima daugiau reikalauti. Priešingai, labai gerai galima laikytis tezės, kad bankai bent ten, kur jie — kaip Anglijoje — yra dideli pusiau viešieji institutai su toli siekiančia galia bei aukšta atsakomingumo nuovoka, turėtų būti visai teisingų ir naudingų sumetimų raginami aktingiau bendradarbiauti konjunktūros kilimą švelninančioje politikoje tuo būdu, kad jie rūpestingai tikrintų savo kredito operacijas kaip kokybiniu, taip ir kiekybiniu atžvilgiu.

Ir iš tikrųjų, Amerikoje ir kai kuriuose kituose kraštuose, kurių įstatymdavystė buvo sudaryta pagal amerikinę, bandyta ir šiuos klausimus iš dalies pavesti centrinio banko galios sričiai. Amerikos bankas, imdamas kreditus savo Reserve Banke, iš tikro turi valstybinius popierius ar greit mokėtinus privačius skolų pasižadėjimus — kurie reprezentuoja kuriame nors gamybos proceso laipsnyje esamas gėrybes — įnešti, kaip įkaitą, o Reserve Bankai savo ruožtu turi pastarosios rūšies vertybės popierius laikyti savo auksu nepadengtai išleistų notų daliai padengti. Šio nuostato tikslas buvo užtikrinti, kad Reserve Bankų pagalba sukurti kreditai tarnautų išimtinai apyvartos kapitalui teikti ir buvo net teigiama, kad bankinė sistema, kol šį tikslą realizuoja, negali būti atsakominga[1] už per didelį pinigų kūrimą. Dėl „kredito reikalingumo“ teorijos, kuri šioje įstatymdavystėje yra puikiai išreikšta, teoretiško silpnumo kas svarbiausia esam pasakę jau V skyriuje; čia norime tik įrodyti, kad įstatymo intencija niekados nebuvo išpildyta. Jau nepaisant to nesuderinimo, — valstybės popierius laikyti lygiateisiais tikriesiems, „komerciniams popieriams“, — patyrimas parodė, kad bankai skolinasi iš savo Reserve Bankų nustatytu keliu ir remdamiesi tuo būdu įgytomis atsargomis savo investavimus akcijose arba teikiamus kreditus biržų dalyviams gali išplėsti daug didesnėmis sumomis. Dabar jau apskritai pripažįstama, kad Reserve Bank

---

[1] Report of the Federal Reserve Board, 1923 m., p. 34.

paprastų bankų kredito išteklių panaudojimo būdui gali daryti tik mažos įtakos, kitaip yra su visumos kiekiu[1].

Anglijoje tatai dar labiau aiškėja, kad, darant tarp pinigų įvairių vartojimo būdų eventualias kokybines atrankas, reikia turėti prieš akis komercinius bankus. Žinoma, tokia atranka iki tam tikro laipsnio buvo visuomet daroma, nes bankai ją visados darydavo, aišku, tų kreditų ėmėjų naudai, kurių sąžiningumu, gabumais ir reikalų padėtimi jie ypatingai pasitikėjo. Be abejojimo, pusmetiniai ir sezoniniai kreditai, kaip tai mums pareiškė vienas jų vadų [2], vis dar sudaro jų operacijų nugarkaulį, o jų noras greitai ir reguliariai atgauti suteiktus kreditus, turi veikti tokia kreditų pavartojimo kryptimi, kuri geriausiai patikrintų sudaryti apyvartos kapitalą. Nežiūrint to, anglų bankų praktikoje yra du momentai, kurie iš mūsų dabartinio pažiūros taško reikalingi rūpestingai patikrinti.

Pirmiausia čia tenka nurodyti į jau minėtą (91—92 p.p.) faktą, kad bankai daugeliu atvejų — koks yra šių atvejų procentų dydis mums nepasakoma — svarbiausio dėmesio kreipia į tai, kad savo klijentų patikimumui patikrinti turėtų savo rankose jų apčiuopiamus įrodymus ar tai nuosavybės objekto, ar akcijų pakieto forma, kuriuos jie skolininkui neišsimokant gali parduoti, ir kurių pobūdis nėra būtinai susijęs su klijento daroma operacija. Šitokia elgsena turi savo gerų pusių, žiūrint visų pirma, kiek tuo rūpinamasi, kad pinigai nepatektų plikiems avantiūristams ir „šiaudiniams vyrams“ ir, antra, žiūrint, kiek sutrukdoma taip vad. „naminė bankų“ (tied house) sistema, t. y. tokia sistema, kur neatmezgamai suraizgoma bankų ir pramonės interesai, kas kai kuriuose kraštuose yra taip plačiai išsiplėtę, kad visa pramonė atsidūrė bankų valdžioje. Tačiau iš mūsų dabartinio konjunktūrinės kontrolės taško šitokia elgsena turi regimai ir blogųjų pusių, nes tai reiškia, kad bankai laiko ne jų dalyku, kaip jų duotieji kreditai bus panaudoti ir kaip tie panaudojimo būdai veiks pinigų vertę bei ūkio stabilingumą.

---

[1] *Burgess*, The Reserve Banks and the Money Market, p. 179.

[2] *Leaf*, Banking, p. 164.

5. **Procentų politika.** Antras anglų praktikos ypatingo dėmesio vertas momentas yra ta aplinkybė, kad jie, norėdami sulaikyti kredito paklausų srovę, labai pasitiki procentų dydžio veikimu. Kaip jau (128 p.) buvo nustatyta, šiam instrumentui neturim teikti perdėtos svarbos, nes būtų panašu į stebuklą, jei jis pasirodytų esąs tinkama priemonė šiai srovei sumažinti kaip tik iki tokio dydžio, kurį bankai, atsižvelgiant jų atsargų, savaitė savaitėn nori patenkinti. Tačiau negalima abejoti, kad jie, norėdami atlikti savo uždavinį, iš tikro iš dalies tuo pasitiki, ir mes taip pat šios elgsenos naudai galime nurodyti vieną bendrą ir du daugiau specialius argumentus. Bendrasis argumentas yra tas, jog šis metodas sudaro sąlygas, kad galutinis esamų išteklių disponavimas atitektų į verslo žmonių rankas. Bankai nustato kokią bendrąją sumą jie gali paskolinti, o verslo pasaulis nustato, kaip jie tuos kreditus suvartos. O kadangi verslo pasaulis sudaro specialistų ir visokioms ypatingoms kryptims žinovų grupę, tuo tarpu, kai bankai gali būti lakomi tik labiau bendraisiais praktikais, tai yra pagrindo manyti, kad verslo žmonių sprendimas tautos ūkio trūkių išteklių tinkamo panaudojimo reikalu yra pranašesnis už bankų. Bankų imamo procento dydžio pakėlimas atbaido tuos kredito prašytojus, kurie nėra tikri, ar jų gaminiams publikos paklausai pateisins aukštesnio procento mokėjimą. Šitokia būklė paprastai yra pageidautina.

Specialieji argumentai liečia dvi kredito rūšis, kurios ypatingai yra atsakomingos už konjunktūros kilimo laikais būsimų sutrikimų plintantį pasėlį ir, tiems sutrikimams sustabdyti, procentų padidinimas pirmu žvilgsniu atrodo esąs nepaprastai tinkamas įrankis. Pirma rūšis vaizduoja kreditus, kurie duodami tiems „spekuliantams“, kurie, kainoms kylant, perka gėrybes tik tam tikslui, kad jas galėtų aukštesnėmis kainomis vėl parduoti. Spekuliacijos kaipo tokios moralinio pateisinimo bei ūkiško naudingumo klausimas išeina iš šios knygos ribų ir čia turi pakakti konstatavimo, kad spekuliacija viena preke, kurios, reikia manyti, ateityje bus juntamas trūkumas, kiekvienu atveju tautos ūkiui atlieka atsitiktinį patarnavimą. Tačiau ta spekuliacijos veiklos rūšis, kuri 1919/20 m. žiemą vyravo: nesuvaldoma, kainų kilimo ir kredito ekspansijos pagimdyta, spekuliacija visomis gėrybėmis, net tokiomis gamybos priemonėmis, kaip medvilnės fabrikai, — netarnauja jokiam naudin-

gam tikslui ir ji yra viena vyriausių priežasčių neišvengiamai ūkio depresijai. Ir čia, kylant kainai, kurią spekuliantai turi mokėti už reikalingus jų gėrybių atsargoms išlaikyti pinigus, bankai labai gerai gali sumažinti šios rūšies transakcijų rentabilingumą, o tuo ir jų dydį[1].

Antroji kredito rūšis, kuri konjunktūros kilimo metu reikalinga ypatingo dėmesio ir kuri dėl savo prigimties yra daugiau teiktina, bet savo pasekmėmis kartais esti ne mažiau pavojinga, susidaro iš kreditų, naudojamų pastoviam kapitalui sudaryti, vis viena, ar jis tarnauja patiems naudoti (jeigu, pav., medvilnės verpyklos savininkas padidina savo fabriką), ar prekyvietei parduoti (jeigu, pav., laivų statykla stato laivus). Šios rūšies kreditai net ir tada, kai jie savo paskirtį atlieka, nepateikia prekyvietei betarpiškos vartojimo gėrybių tėkmės ir jų veikimas dėl to yra ypatingai stiprus užkrauti vartotojams priverstinį taupymą. Toliau, kaip tik šioje srityje yra ypatingai didelis pavojus neteisingai kalkuliuoti bei klaidingai spręsti. Aišku, tokioms įmonėms, kurių gamybos vyksmo laikas yra ilgas, procentų dydis turi didesnės reikšmės, ypatingai tokiais atvejais, kada kapitalo gėrybė lieka savininko rankose ir kada jisai už paimtus jai pagaminti banko kreditus nuolatos turi mokėti procentus. Bet kad tai tinka ir tiems atvejams, kada kapitalo gėrybė už grynuosius parduodama trečiajam, išplaukia iš to, kad jos laukiama kaina iš dalies pareina nuo procentų dydžio, kuriuos jos potencinis pirkėjas galėtų gauti, jei jis savo pinigus investuotų kitu būdu. Visuotinis procentų pakėlimas mažina šią kainą ir tuo mažina tokių gėrybių gamybą prekyvietei. Tuo būdu procentų dydžio pakėlimas vienokiu ar kitokiu keliu veiks ta prasme, kad visuomenės ūkio disponuojami ištekliai bus nukreipti tais kanalais, kur jie yra greitai pakeičiami, ir procento dydžio pakeitimas turės tendencijos visuomenės ūkį sulaikyti nuo ilgalaikių investavimų, kurių vykdyti duotuoju momentu visuomenės ūkio būklė neleidžia[2].

6. Kreditų paskirstymas. Esame pateikę svarius argumentus, kad kreditų kiekybę reguliuojant, reikia pasinaudo-

---

[1] *Mc Kenna,* Kalba 1931 m. sausio mėn. 28 d.

[2] *Cassel,* Memorandum for Brussels Conference, 23 p.

ti procentų dydžio variacijomis; tačiau prieš galutinai juos priimdami, turime dar toliau apsižvalgyti.

Pirma, reikia įsidėmėti, kad šie kitėjimai kiekvienam dviejų tik ką apsvarstytų ypatingų tikslų tik tada gali būti efektyvūs, jei jie yra tiek dideli, kad plačiajai paprastų nespekuliuojančių verslovininkų masei jie bus nepakeliami. Jei jau piktoji spekuliacijos dvasia atsirado, tai ne taip lengva ją išvaryti. Kas, vien laikydamas sandėlyje keletą medvilnės rutulių ar žibalo statinių, per kelis mėnesius tikisi gauti 20% pelno, tas 1% arba 2% metinių — jo bankui mokėtinų — pakėlimu nesiduos nuraminamas. Jei pinigų vertė greitai krinta, tai 10% nominalus procentų dydis eventualiai gali reikšti mažiau, nei 0% realių palūkanų, nes £110, kuriuos reikia sumokėti bankui, gali mažiau visumos vertės turėti, nei tie £ 100, kurie prieš metus laiko buvo paskolinti. Antra, konstruktyvių verslovių būsimas išdavas kiekvienu atveju yra sunku tiksliai išpranašauti ir tiksliai palyginti su dabarties kaštais. Bet tuos vyrus, kurie įsikalė galvon, kad tai, ko žmonija, tiesą sakant, yra reikalinga, yra, pav., tunelis po Lamanšo kanalu, arba geležinkelio sistemos elektrofikacija, arba jūros potvyniams ir atoslūgiams išnaudoti įtaisymai, nėra lengva juos įsąmoninti kitaip daryti. Vadinasi, yra pamato manyti, kad norint saikius procentų dydžio kitėjimus padaryti veiksmingus, yra reikalingas tam tikras tiesioginis bankų kreditų paskirstymas. Ir jeigu šiuo būdu sėkmingiau būtų kontroliuojama išduodamųjų bankinių kreditų kokybė, tai, gal būt, atpultų griežtas kiekybės aprėžimas.

Antra, šūkis: „Pasitikėkit verslovininku!“, gal būt, tiek pat reikalingas rūpestingai persvarstyti ūkio dalykuose, kaip ir šūkis: „Pasitikėkit vyru, kuris neša atsakomybę!“ — politikoje. Bankininkas, kuris stovi prie dalyko esmės ir kuris paprastai nėra įkinkytas į specialią branšą, kai kuriuo atžvilgiu veikiau galėtų susidaryti aiškesnį sprendimą įvairių pramonės šakų reliatyvių perspektyvų reikalu, nei tie vyrai, kurių verslas reikalauja, kad jie atstovautų pažiūrai, jog pasaulyje nieko nėra vertingesnio, kaip oda, kava, Rytų Indijos kanapės ar kas kita. Mes nelinkę neįvertinti verslovininkams pastatyto uždavinio sunkumo, bet pusės amžiaus anglų laivų statybos istorija (visiškai jau nekalbant apie naujuosius įvykius medvil-

nės ir motorų pramonėse) neleidžia per daug džiūgauti dėl to sėkmingumo, kuriuo jie atliko tą uždavinį.

Trečia, esamoje pasaulio situacijoje šis argumentas sustiprinamas dar ir kito. Kaip žinoma, normaliai gamyba seka tik tas paklausų kryptis, kurios gali pasireikšti piniginių pasiūlų pavidalu. Nors mes ir būtume įsitikinę, kad ši būklė negali būti visiškai pakeista nei ji turėtų būti visiškai pakeista (10 p.), tai vis tik sveikai galvodami galime tikėti, kad bendruomenės interesų supratimas yra pakankamai senas ir protingas, kad laikas nuo laiko galėtų visai teisingai pareikšti, kad yra tam tikri dalykai, kuriuos jis pageidauja įvykdyti, neatsižvelgdamas į tų dalykų privačiai ūkišką rentabilingumą. Mūsų laikų žmonės dėl butų kolonijų darbininkams yra nusistatę tik ką sakytąja prasme ir reikėtų būti labai drąsiam, turint prieš akis visas reikšmingas socialines apystovas, šitokį nusistatymą pavadinti klaidingu. Ir jei jau žinomu sumetimu taip nusistatyta, tai tokio nusistatymo vykdymą padarius priklausomą nuo procentų dydžio, reikštų ne ką kitą, kaip to sumanymo sėkmingumą trukdyti bei intriguoti. Tas pareinamumas, be abejo, visa paverstų niekais, bet tai mes žinojome anksčiau ir šioje vietoje esam įsakmiai pasiryžę laikytis pinigų vertės kriterijaus. Tokioms apystovoms esant, galima visiškai pamatuotai pasisakyti už tai, kad bankai, kurie galiausiai visados turi būti bendruomenės tarnai, turėtų, ar tai raginami, ar tai prašomi, pagelbėti visuomenei jos norus vykdyti ir suteikti pasirinktų darbų dispozicijai plačių kreditų.

Pagaliau, tenka pastebėti, kad bendrosios priežastys, kurios — normaliais laikais — kalba prieš kiekvieną paprastųjų gėrybių kainų kontrolės bei kiekių racionavimo bandymą, bankinio kredito atveju gali būti pritaikintos tik maža jų dalimi. Kaip žinoma, pirmoji tų priežasčių yra ta, kad parduodant prekes žemesne, nei laisvoje prekyvietėje atsiektina kaina, yra pavojaus, jog bus sunaikinti nauji tos prekės pasiūlai. Antra priežastis glūdi nepatogume, kad vartotojas yra priskirtas tam tikram pardavėjui ir šalia, žinoma, yra apėjimo pavojus.

Pirmoji šių priežasčių bankinio kredito atveju yra nereikšminga, nes mes kaip tik ir geidžiame dalį pasiūlų sunaikinti. Antroji priežastis nustoja daug savo svarumo dėl to fakto, kad didesnė bankinių reikalų dalis — bent nūdien Anglijoje — telkiasi keliuose didžiuose ir patikimuose bankuose. Sa-

vas bankas keičiamas ne taip greitai ir noriai, kaip mėsininkas. Be to, mes galime būti gana ramūs, nors ir nebūtų bankų tarpusavio formalaus susitarimo, kad jie jau suseks — amerikiečių — taip vadinamą „dvigubą skolinimąsi“[1] ir efektyviai įvykdys kiekvieną racionavimo politiką, su kurios dvasia jie bendrais bruožais sutinka.

Atrodo, tikrai būta, kad apvalant 1920 m. monetarinę situaciją, anglų bankų vadovai — nors, pagal vieno jų[2] išsitarimą, veikė jie nuo kits kito visiškai nepriklausomai — šį pasirenkamojo racionavimo dėsnį pavartojo taip plačiai, kaip iki tol dar niekados nežinota, ir kas ne vieną jų pirmtaką gerokai papiktintų. Gal būt, šiandien laivų statyklose ir medvilnės verpyklose būtų didesnis dirbančiųjų skaičius, jei šie principai tada būtų anksčiau ir dar didesne energija bei apžvalgumu taikomi. Kitas, be abejo, yra klausimas, ar tokio bankinės praktikos būtino pakeitimo pripažinimas nejučiomis neprivestų tampriau didžiuosius bankus susijungti, ir ar tat savo ruožtu neiššauktų didesnės tiesioginės bankinių operacijų valstybinės priežiūros.

7. Krintančių kainų kontrolės reikalas. Ligi šiol šiame skyriuje visą savo dėmesį buvom nukreipę į galimus konjunktūros ciklo kilimo šakos kontrolės metodus ir tai darome visai teisingai, nors tuo metu, kai ši knyga pasirodys, žmonės, gal būt, bus visai pamiršę, kaip gi iš tikro atrodo konjunktūros kilimas. Mums, būtent, visuotinis manymas, kad depresijos metu pasireiškią blogumai — bankrotai, didelis gamybos sumažėjimas, nedarbas ir t. t. — yra neišvengiamos pasekmės prieš tai buvusio kilimo išaugų, iš esmės atrodo esąs visai teisingas, taip kad pirmuosius tada sutrukdysim, kai pastaruosius būsim sulaikę. O vis tik mes negalime tikrai pasakyti, ar mums pasiseks visiškai išvengti kilimo ir lygiai negalim pasakyti — bent tokia yra autoriaus pažiūra — ar mes iš viso norime jo išvengti. Jeigu tiesa, kad ūkiškoji plėtra, jei mes esame pasiryžę ją turėti, iki tam tikro laipsnio būtinai turi plėstis šuoliais, tai visuomet bus ir tokie laikai, kada bus baigtas transkontinentalinis geležinkelis, kuris daugeliui metų pirmyn

---

1 *Phillips* Bank Credit, p. p. 302, 311/12.

2 *Walter Laef,* Kalba 1921 m. vasario mėn. 3 d.

patenkins visus susisiekimo reikalavimus; kada viso krašto tramvajai bus elektrofikuoti ir jo prekybos laivynas visiškai pritaikintas žibaliniam kurui; kada visi vyrai, moterys ir vaikai turės po automobilį, trumpai tariant, kada bus pasiekta tam tikrų svarbiausių įrengimo rūšių laikinė prisotinimo būtis, — ir tada žmonėms bus nepaprastai sunku jų tenkinimo aktingumą nukreipti naujai reikmenų rūšiai. Tokioms sąlygoms esant, pasireikš ūkiškos depresijos žymės, o vis tik būtų per skubu tvirtinti, kad tokių sąlygų mes tikrai nepageidautume. Toliau, yra atsitikimų, kurių pačių kad ir negalima pavadinti konjunktūriniais, jie betgi gali veikti šios rūšies fenomenus. Jeigu privačios firmos ir akcinės bendrovės pereis prie to, kad savo apyvartos kapitalu, kaip ir savo pastoviu kapitalu, užuot apsirūpinti iš bankų, apsirūpins iš savo nuosavų rezervų, — jeigu gamybos periodas, dėl gaminamųjų gėrybių rūšių suprastinimo ir dėl mažesnių sandėliuose kiekių laikymo, bus sutrumpintas, — jeigu publika panorės bankų kanalais paleisti didesnę taupymo bangą, — tai visi tie, kurie yra supratę keturių svarbiųjų proporcijų reikšmę (V skyriaus 8 skrsn.), nedelsdami supras, kad tuo yra duotos sąlygos kainoms smukti bei sutaupas eikvoti. Ir amerikiečiai čia, gal būt, vėl atpažins kai kuriuos savo neseniai praėjusios istorijos momentus.

Čia dar kartą turime nurodyti į VII skyriuje, 1 skirsnyje gautą išvadą, kad mes nebūtinai pritariame kiekvieną kainų smukimą sustabdyti. Jeigu kiekvienai galvai produktingumo norma dėl organizacinių bei techninių pagerinimų kyla labai greitai, tai pinigų sistemą, kuri mažmenų prekybos kainas, o ypatingai tokią, kuri didmenų prekybos kainas neišlaiko stabiliai, nebūtinai laikysime nepatenkinama. Nes šios rūšies kainų kritimas nereiškia betarpiškai taupmenas užpilti smėliu (81 p.), o veikiau reiškia tam tikras pozityvias išdavas (110 p.), ir to kritimo neigiamas veikimas gamintojams — kitaip yra su prekybininkais ir tarpininkais (iš ko galima išvesti naują argumentą prieš priklausomumą nuo šių žmonių) — perdaug noriai perdedamas. Jeigu mes šios svarbios kvalifikacijos neimsim dėmesin, tai lengvai galime neįvertinti jau dabar atsiektų Amerikos bankinės sistemos kontrolės pastangų laimėjimų (69 p.). Iš kitos vėl pusės, turime pripažinti, kad gali būti ir tokių kainų kritimų, kurie visiškai ar iš dalies yra kenksmingi, ir kuriuos sustabdyti mes iš tikrųjų pageidauja-

me. Dėl to mums yra svarbu teirautis priemonių, kurios šiam tikslui atsiekti yra piniginės sistemos dispozicijoje.

8. **Krintančių kainų kontrolės priemonės.** Kiek pagalvojus, yra aišku, kad šiuo atveju turimieji ginklai — vis viena, ar mes turėsime galvoje santykius tarp centrinio banko ir kitų bankų, ar santykius tarp pastarųjų ir publikos — yra mažiau tinkami, nei tie, kuriuos turėjome savo žinioje konjunktūros kilimui sulaikyti. Nors centrinis bankas gali padidinti paprastųjų bankų turimas einamąsias sąskaitas, atsukus joms aprėžti panaudotą metodą, būtent, valstybės popierius superkant, bet ir šis veikimo būdas ten, kur bankai yra centrinio banko kredito ėmėjai, gali būti rimtai apsunkintas, nes bankai iki tam tikro laipsnio gali jų einamąsias sąskaitas, sumokant kreditus, lygiai taip greitai sumažinti, kaip jos dėl centrinio banko vertybės popierių supirkimo buvo padidintos. O kai dėl publikos, tai nors kiekvienu metu kredito racionavimo keliu galima sutrukdyti, kad jos einamosios sąskaitos neperžengtų tam tikros sumos, bet nėra jokios atsakančios priemonės jas prievartos būdu pakelti iki tos sumos. Toliau, procentų dydis krintančių kainų atveju dar mažiau veikia, nei kainoms kylant, nes jeigu kas mano, kad £ 100, kuriuos jis po metų turi sumokėti bankui, skaičiuojant gėrybėmis, bus 10% daugiau verti, nei tie £ 100, kuriuos jis dabar iš jo skolinasi, tai jis gali būti tos nuomonės, kad šis reikalas net ir tada, kai jis iš viso neturėtų mokėti procentų, nėra rentabilingas. O tokių bankų, kurie kreditus teiktų be procentų arba net negatyviu procentų dydžiu, dar nesama.

Tad bankų sistemai, norint kainų puolimą sutrukdyti, gali būti sunku laikyti pakankamai didelį pinigų kiekį ir jį atitinkamai greitai išplėsti. Žinoma, šiuo atžvilgiu ji bus geresnėje būklėje, jeigu ji, kaip Amerikoje, yra pasiruošusi dideliems ir drąsiems pramoninių verslovių investavimams, nei kad, kaip Anglijoje, kur ji jaučiasi įpareigota daryti tik saikių dydžių ir užtikrinto pelno investavimus. Ir, gal būt, nūdien, kada publikos noras išimti iš bankų savo sutaupas reiškiasi veikiau jos einamųjų sąskaitų kylančio apyvartos greičio pavidalu (79 p.), nei kad grynųjų pinigų geidimu, turėtumėm kai kurias savo senas angliškas neigiamas pažiūras į tokią banko darbuotę persvarstyti.

Yra dar kita bankams priemonė, kuri, tiesą sakant, viktorianų protui atrodys labiau abejotina. Jeigu gamintojams įpompuojama tiek pinigų, kiek jie gali paimti, tai tą pačią procedūrą galima atlikti ir su vartotojais. Tam pavyzdžiu gali būti Amerika, kur 1927 m., kaip sakoma, buvo pateikta £ 450 milijonų arba £ 4 kiekvienai galvai teikiamų vartojimo paskolų — daugiausia bankų kilimo, — kurios buvo panaudotos automobiliams, saksofonams ir panašiems geidžiamiems daiktams pirkti. Iš kito taško žiūrint, šiai sistemai galima daug ką prikišti, tačiau iš mūsų dabartinio taško, norint pinigų vertės stabilingumą patikrinti, šis metodas atrodo esąs tinkamas.

9. **Valstybės intervencijos sritis.** Bet netgi šiuo būdu, mūsų manymu, piniginei sistemai be kitos pagalbos vargu bau pasiseks lygiai taip apsidirbti su depresija (arba į depresiją panašiais fenomenais), kaip ir su kilimu (ar į jį panašiais fenomenais). Tam piniginė sistema paprastai reikalinga galingo sąjungininko paramos: pačios krašto valdžios. Argi pagaliau neišmintinga, kad valstybės vyriausybė organizuoja kolektyvius telefonų įrengimo paklausus, arba kad valsčių administracijos organizuoja kolektyvius pirčių paklausus ir tuo būdu pakeičia laikinai išnykusius individualius laivų ir plieninių ratų paklausus? Ar gi neišmintinga, kad valstybė, — kai publikos taupymo noringumas taip smarkiai kyla, arba kai gamybos bei parduoties procesai taip pagreitinami, jog privatus ūkis nežino išeities ir kuo būdu pakinkyti atleistas produktyvias jėgas, — pinigų sistemą panaudoja, kaip savo tarną, ir produktyvias energijas ji suvartoja naudingai, užuot leidus joms beprasmiai trūnyti akivaizdoje netikėtų laimikio pelnų vieniems ir nenusipelnytos pražūties kitiems?

Tuo būdu į pabaigą užkliudome dar vieną didelę ir komplikuotą temą, būtent, kokia turėtų būti valstybės funkcija ūkišką pažangą keliant ir ją diriguojant. Čia šiuo klausimu galime, žinoma, padaryti tik tokias pastabas. Tarp pusiau tiesų, kurios mums buvo paliktos didžiojo chaoso palikimu, yra teigiama, kad bankinė sistema, nežiūrint kiek tai atsieitų, turi būti „nuo valdžios nepriklausoma“. Jeigu čia turime galvoje, kad banką negalima administruoti, kaip mokesčių biurą, ir kad banko vadovai neturi būti įkyriai smulkmeniškai kamantinėjami parlamente dėl priežasčių, kodėl jie yra davę kreditus

J. Smith'ui, o ne William Brown'ui, tai su tuo sutinkame. Tačiau, jeigu tuo manoma, kad krašto pinigo politika turi būti vedama beorėje erdvėje, t. y. neatsižvelgiant į didelius valstybinės raidos klausimus, tai tokia doktrina yra bergždžia ir netgi pavojinga.

Tuo būdu dar kartą grįžtame prie mūsų išeities taško: pinigai yra tarnas, o ne viešpats; jie nėra tikslas, bet — priemonė. Tikrieji visuomenės ūkiškieji blogiai — nepakankama gamyba ir neteisingas paskirstymas — glūdi per giliai, kad būtų galima pagydyti bet kokiu pinigų tepalu. Neišmintinga pinigo politika gali keršyti nenupelnytomis skriaudomis, kaip ir bereikalingomis painiavomis bei eikvojimais, bet ir išmintingiausia pinigo politika iš neteisaus ir skurdaus pasaulio negali padaryti teisų ir turtingą. Kelio taisymas, kuriuo vežami gaminiai į prekyvietę, nėra joks pačių laukų tręšimo ir išdirbimo pakaitalas. Joks mūsų skaičiuojamųjų skatikų patobulinimas negali mūsų toli pirmyn nuvesti tokios ūkiškos santvarkos keliu, kuri verslovininkams ir planuotojams suteiks gerų, stiprių paskatinimų, o darbininkams ramumos ir taikos.

Priedas A.

I.

Antras skyrius.

Tarkime, kad:

R reiškia metines realias tautos ūkio pajamas,

T — metinį realios apyvartos dydį,

M — esamą pinigų kiekį,

K — tą *R* dalį, kuriai pirkti laikomi kasoje paruošti pinigai,

K^1 — tą *T* dalį, kuriai įvykdyti kasoje laikomi paruošti pinigai,

V — vidutinišką pinigų apyvartos greitį santykyje su realiais pajamų elementais,

V^1 — vidutinišką pinigų apyvartos greitį santykyje su realiais apyvartų elementais,

P — pajaminių gėrybių kainolygį,

P^1 — apyvartinių gėrybių kainolygį.

Tada bus:

1. a) $P = \frac{M}{KR}$

   b) $P^1 = \frac{M}{K^1T}$

2. a) $P = \frac{MV}{R}$

   b) $P^1 = \frac{MV^1}{T}$

II.

Ketvirtas skyrius, 4 skirsnis.

Nuolatinis *M* gausinimas turi tendencijos:

1. *R* ir *T* didinti ir tuo silpninti *P* ir P^1 kėlimą;

2. V ir V^1 didinti (arba K ir K^1 mažinti) ir tuo P ir P^1 kėlimą sustiprinti;

3. V^1 smarkiau kelti, nei V (arba K^1 smarkiau nei K mažinti) ir dėl to P^1 daugiau kelti nei P.

Kiek esami kainų duomenys nurodo į apyvartas, kurios bus atliktos vėlesniu laiko punktu, tai vyksta tolesnis P^1 kėlimas, kurio priežastis lygtyse (1) gali būti reprezentuojama tolesniu K^1 mažinimu. Kadangi esamų pinigų apyvartos greitis atitinkamai nekyla, lygtis (2) turime išreikšti kitaip:

$$P^1 = \frac{(M+M^1)V^1}{T}$$

kame M^1 reiškia latentinius dar nesukurtus pinigus.

Dar ir kita aplinkybė, kadangi ji P ir P^1 neliečia, suprastinimo dėliai nebuvo tekste paminėta: T dėl žaliavos, kapitalo gėrybių ir t. t. augančio apyvartų skaičiaus kyla neproporcionaliai R atžvilgiu, bet tuo kompensuojama vien dalis V^1 kilimo (ne visas) santykyje su V.

Priedas B.

I.

Penktas skyrius, 8 skirsnis.

Tarkime, kad

R reiškia metines realias tautos ūkio pajamas,

K — tą jų dalį, kuriai ūkiškieji subjektai nori turėti disponuojančios galios pinigų pavidalu, taip kad KR vaizduoja realią bankinių depozitų visumos vertę,

C — apyvartos kapitalą,

D — tą metų dalį, kuri yra lygi gamybos periodui, taip kad DR reiškia realias pajamas per gamybos periodą,

a — tą KR dalį, kurią bankai yra investavę apyvartos kapitalo pavidalu,

b — tą apyvartos kapitalo dalį, kuri buvo sudaryta bankų pagalba.

Tada bus:

$$aKR = bC$$
$$C = {}^1/_2 DR$$
$$\therefore aK = {}^1/_2 bD$$

Juo yra didesnis $\frac{D}{K}$, juo turi būti didesnis $\frac{a}{b}$, juo mažesnis, atseit, jeigu a yra duotas, turi būti b (t. y. tuo mažesnė yra jo apyvartos kapitalo dalis, kurią kredito ėmėjas, neardydamas pusiausvyros, gali įsigyti banko pagalba).

II.

Aštuntas skyrius.

Jeigu b ir D kyla (1 skirsnis), priverstinio taupymo tik tada tegali būti išvengta, jei bankinė sistema gali atitinkamai a ir K (3 skirsnis) pakelti.

Jeigu K kyla, tuo tarpu kai b ir D krinta (7 skirsnis), bankinė sistema ir tada negali kainų kritimo ir taupmenų eikvojimo sulaikyti, jei jai pasisektų padidintais savais investavimais a sumažinti.

Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių Fakulteto leidiniai.

I.

Teisės Mokslų Biblioteka.

1. v. G a r e i s K a r l, **Teisės enciklopedija ir metodologija.** Su prof. L e o n o prakalba. 1924 m., 65 p.
2. L e o n a s P., prof., **Teisės enciklopedijos paskaitos.** 2 leid. 1931 m., 263 p.
3. L e o n a s P., prof., **Teisės filosofijos istorija.** 1928 m., VIII+429 p.
4. M a č y s V l., prof., **Civilinio proceso paskaitos.** 1924 m., 448 p.
5. S t a n k e v i č i u s V., doc., **Baudžiamoji teisė.** 1925 m., 292 p.
6. G u m p l o w i c z L., **Sociologijos pagrindai.** Vertė A. J a n u l a i t i s. 1929 m., XIX+343+VIII.
7. J a š č e n k a A., **Tarptautinės teisės kursas,** I t. Konstitucinė tarptautinė teisė. 1931 m., XVIII+723 p.
8. O l i v i e r - M a r t i n, **Prancūzų revoliucija ir korporatinė organizacija.** 1931 m., 16 p.
9. G i r a r d, **Romėnų teisė,** I t. Vertė A. T a m o š a i t i s. 1931 m., IV+492 p.
10. R ö m e r i s M., prof., **Dabartinės konstitucijos,** antrasis rinkinys, 1932 m., 233+229 p. (Teisės istorijos įvadas 1—233 p.; II. Konstitucijų tekstai 1—229 p.).
11. **Lietuvos Žydų seimai XVII—XVIII amž.**
12. L a p p o J., **Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos.** 1932 m., IV+172 p.
13. B r u n n e r K., **Trumpa Vokietijos teisės istorija.**
14. L a p p o J., **Iš Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo istorijos XVI amž.** 1932 m., 27 p.
15. B e c c a r i a C., **Apie nusikaltimus ir bausmes.** Išvertė R. B u r o k a s, pratartis S t a n k e v i č i a u s. 1935 m., XXVIII+80 p.
16. L a p p o J., **Iš vyriausiųjų Lietuvos suvažiavimų istorijos XVI amž.** 1932 m., 43 p.
17. G i r a r d, **Romėnų teisė,** II t. Vertė A. T a m o š a i t i s. 1932 m., IV+514 p.
18. K i p p T h., **Romėnų teisės šaltinių istorija.**
19. G i r a r d P. F., **Romėnų teisė,** III t. Vertė A. T a m o š a i t i s. 1933 m., IV+514 p.
20. R ö m e r'i s M., **Valstybė ir jos konstitucinė teisė. I dalis. Valstybė.** I tomas. 1934 m., XII+340 p.
21. R ö m e r'i s M., **Valstybė ir jos konstitucinė teisė.** I dalis. **Valstybė.** II tomas. 1935 m., XII+412 p.
22. R ö m e r'i s M., **Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos.** I dalis. 1937 m., VIII+527 p.
23. M e s t r e A c h i l l e, **Iš viešosios prancūzų teisės.** 1938 m.
24. L e o n a s P., **Sociologija.**

II.

Ekonominių Mokslų Biblioteka.

1. M o r a v s k i s A., doc., **Lietuvos finansai.** I dalis. Mokslas apie valstybės išlaidas ryšy su Lietuvos biudžeto formavimusi ir vystymusi. 1925 m., 136 p.
2. M o r a v s k i s A., doc., **Lietuvos finansai.** II dalis. 1925 m., 158 p.
3. P o k r o v s k i s N., prof., **Finansų mokslo pagrindai.** 1936 m., 522 p.
4. T u g a n - B a r a n o v s k i s M., prof., **Politiškosios ekonomijos pagrindai.** Vertė doc. P. Š a l č i u s. 1923 m., 329 p.
5. W e b e r M., **Ūkio istorija.** Vertė J. P a j a u j i s. 1929 m., 308 p.
6. C o n r a d J., **Politinės ekonomijos vadovėlis.** 1929 m., 188 p.
7. Š a l č i u s P e t r a s, **Kooperacija.** 1931 m., XII+358 p.
8. E u l e n b u r g F r a n z, **Ekonominė poiltika ir užsienio prekyba.** Vertė J. P a j a u j i s. 1931 m., XII+487 p.

9. Cassel Gustav, **Teoretiškoji socialekonomija.** Vertė P. Šalčius. 1931 m., VIII+616 p.
10. Oncken August. **Politinės ekonomijos istorija.** Laikai prieš Adomą Smithą. 1932 m., 520 p.
11. Gide Charles ir Rist Charles. **Ekonominių teorijų istorija.** Nuo fiziokratų ligi mūsų dienų. Vertė J. Pajaujis. 1932 m., XVI+776 p.
12. Rimka A., **Socialekonominė statistika.** Teorija ir metodai. 1933 m., VIII+572 p.
13. Robertson D. H., **Pinigai.** Vertė K. Lukša. 1938 m., IV+144 p.

III.

Teisių Fakulteto Darbai.

I tomas. 1924 m. red.: doc. A. Rimka.

1. Leonas P., prof., **Kolektyvizmo pradas Lietuvos civilinės teisės novelėse.**
2. Mačys Vl., **Socialinis teisių mokslo tikslas ir mūsų žemės reformos įstatymas.**
3. Rimka A., **Lietuvos visuomenės ūkio bruožai ligi Liublino unijos metų.**
4. Šalčius P., doc., **Kooperatyvų įstatymai:** 5. Kritika ir bibliografija; 6. Teisių Fak. apyskaita 1922/24 mokslo metams, 232 p.

II tomas. 1925/28 m. red.: prof. A. Janulaitis.

1. Römeris M., prof., **Trečias tarptautinis sociologijos kongresas Romoje.** 1—14 p.
2. Leonas P., prof., **Dėl vieno įstatymų aiškinimo.** 15—22 p.
3. Rimka A., doc., **Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su lenkais.** 23—86 p.
4. Janulaitis A., prof., **Vyriausias Lietuvos Tribunolas XVI—XVII amž.** 1—172 p.
5. Balogh'as El., **Teisinė pralaikėjimo palūkanų prigimtis.** 1—27 p.
6. Gummerus H., **Piniginio ūkio kilimas senovės Romoje.** 1—15 p.

III tomas. 1927 m. red.: prof. A. Janulaitis.

1. Römeris M., prof., **Reprezentacija ir mandatas.** 1—312 p.
2. Janulaitis A., prof., **Imperijos Rūmų Teismas.** 1—83 p.

IV tomas. 1928 m. red.: prof. A. Janulaitis.

1. Janulaitis A., **Užnemunė po Prūsais** (1795—1807 m.). VII+404 p.
2. Römeris M., **Administracijos teismas.** XII+359 p.

V tomas. 1929 m. red: prof. A. Janulaitis.

1. Šalčius P., doc., **Iš vertės ir kainų teorijų.** 56 p.
2. Tamošaitis A., **Istoriškoji teisės mokykla Vokietijoj.** 179 p.
3. Šalčius P., doc., **Kooperatizmas.** 135 p.
4. Janulaitis A., prof., **Baudžiavų panaikinimo sumanymai Lietuvoje** (1817—1819 m.). 112 p.
5. Veriga-Darevskis, **Lietuvos mokesčiai XV—XVI amž.** 52 psl.
6. Janulaitis A., prof., **Napoleono Teisynas.** VIII+204 p.

VI tomas. 1932 m. red.: prof. A. Janulaitis.

Straipsnių rinkinys prof. P. Leonui pagerbti.

1. Römeris M., **Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose.** 193 psl.
2. Leonas P., **Teisės reliatyvumas.** 13 p.

3. R i m k a A., Lietuvių tautos atgim... „Auszros" - „Varpo" gadynės (1883—9... 139 psl.
4. J u r g u t i s, Visuomeninių Tomo Garigue Masaryk'o minčių pagrindai. 22 p.
5. M a č y s V l., Apie teismo kandidatų ir advokatų paruošimą 12 psl.
6. M o r a v s k i s A., Lyginamoji Pabaltės valstybių visuomenės ūkių apžvalga. 24 p.
7. V e r i g a - D a r e v s k i s A. J., Dvaro padūmės mokestis Užnemunėje. 12 psl.
8. Š a l k a u s k a s K., Būstinė civilių įstatymų ir Napoleono kodekso veikimo srityse. 18 p.
9. Š a l č i u s P.. „Auszros" ir „Szwiesos" ekonomika. 37 p.
10. J u n g f e r i s V l., Teoretiškosios politiškos ekonomijos objektas ir esmė. 12 psl.
11. B i e l i a c k i n a s S., Prisiekusieji sprendėjai. 49 psl.
12. S t a n k e v i č i u s V l., Baudžiamosios teisės istorijos pamatiniai bruožai. I. Atsakingumo principas Izraelio tautos teisėje. II. Atsakingumo principas Romėnų teisėje. 80 p.
13. J a š č e n k a A., Diplomatinių agentų civilinis teismingumas. 12 psl.
14. P e t k e v i č i u s T., Klaipėdos Krašto Statuto vykdymo priežiūra. 21 psl.
15. J a n u l a i t i s A., Ignas Danilavičius, Lietuvos ir jos teisės istorikas. I dalis. Gyvenimas ir darbai. 231 psl.

VII tomas. 1930/35 m. red.: prof. A. J a n u l a i t i s.

1. B i e l i a c k i n a s S., Baudžiamųjų bylų gynimas. 111 psl. 1930 m.
2. K r i v i c k a s D., Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Tribunolas. 1935 m.

VIII tomas. 1935/1936 m. Red. prof. A. J a n u l a i t i s.

1. B u č a s J., Ekonominio pajėgumo principas mokesčių paskirstymo teorijoje.
2. J a n u l a i t i s A., Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž. (1795—1863 m.).

IX tomas. 1937 m. Red. prof. A. J a n u l a i t i s.

1. Š a l č i u s P., Žemės ūkio organizacijos Lietuvoje iki 1915 m. IV+277 p. 1937 m.

IV.

1. Teisių Fakulteto programos 1931/1932 m.
2. Teisių Fakulteto reguliaminas, I dalis. 1932 m. 12 psl.

V.

Teisės ir Ekonomijos Studijos.

(Diplominiai ir konkursiniai darbai).

I tomas. 1936 m. red.: prof. A. J a n u l a i t i s.

1. A u d i c k a s J., Verslo mokesčiai. 74 psl.
2. Š a b ū n a s L., Didž. Lietuvos Kunigaikštijos Iždo Tribunolas. (1613—1764). 100 p.
3. K a k l i a u s k a s S., Natūralis gyventojų judėjimas Lietuvoje praeityje ir ateinančių 20 metų laikotarpyje. 72 p.
4. E l s b e r g a s S., Lietuvos Žemės Reforma. 71 p.

II tomas. 1938 m. Red. prof. A. J a n u l a i t i s.

1. A l s e i k a V., Filmų priežiūra Lietuvoje. 72 p.
2. P l a t e r i s A., Livonijos ir Kuršo teisiniai santykiai su Lietuva XIII—XVIII amž.